Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук,професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України,
протокол №03 від 24.02.2016 р. для «З.С.» №4 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2016, № 4. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2016.

На 1-й стор. обкладинки: фото Юрія Косіна

Христос Воскрес! Воістину воскрес!

І нинішньої весни, сповненої страждань та горя для багатьох мирян у різних куточках планети, як і щороку поспіль від дня воскресіння Христа, у Храмі Гроба Господнього в Єрусалимі з'являється Божественне Світло – Благодатний Вогонь. Вогонь сходить під час православної служби і знаменує не лише воскресіння Христове, а отже надію кожної людини на спасіння, а й те, що людству, попри всі його гріхи, даровано ще один рік боротьби за власне майбутнє.

Віряни вірують, що Благодатний Вогонь має чудесну природу і сходить до Гроба Господнього волею Небес, запалюючи лампадки навколо.

Скептики стверджують, що Благодатний Вогонь – цілком матеріалістичний, оскільки є справою рук конкретних осіб, зацікавлених у підтримці містифікацій.

Нехай кожен обере собі те, що ближче до душі...

У час, коли абсолютно матеріальними є війни, людська агресія в різних проявах, природні катаклізми, що вкупі ведуть до загибелі мільйонів людей, істинним спасінням стає лише віра в божественне. Адже саме воно має потугу пробудити в людині неземні сили, спроможні нагадати кожному, що створено його за образом і подобою Господа. А отже кожен здатен силою свого незламного духу творити справжні чудеса. Історія – і мирська, і церковна – має тому чимало свідчень. Свідчення дня нинішнього — нескорена Надія Савченко та подвиг інших українських героїв.

Є давня притча про учня, який одного разу сказав Учителю:

— Я більше не можу терпіти, коли щось постійно відволікає мене від пошуку дороги до Господа. Скажи мені, як знайти найкоротший шлях до Нього?

Учитель відповів:

— Де путь складніша і важча, там іди; бери те, від чого відмовляється світ, як від непотребу; те, що робить світ, — не роби. Іди супроти світу в усьому. І тоді ти прийдеш до Нього найкоротшою дорогою.

Читаймося!

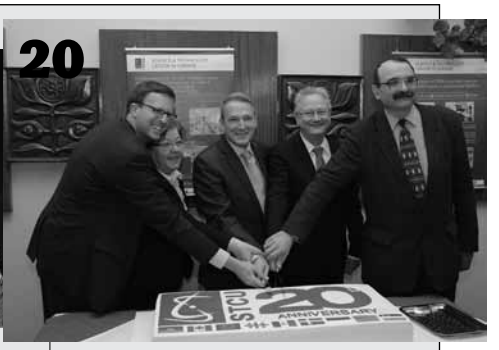
Наш передплатний індекс 74402
Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
· ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
· ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
· ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33,
через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».
Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforreignaffairs.com

«Зовнішні справи» №4. ЗМІСТ

ПОЛІТИКА

5 Безвізовий режим для України. Японія підтверджує партнерство з Україною

6 9-й Київський безпековий форум «Сила в єдності. Безпека в дії»

9 *Сергій Шергін.* Геополітична ідентичність України: ретроспектива і реальність

14 *Олександр Потєхін.* Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2015 році очима експертів. Частина 3. Непевні очікування інтеграції

20 УНТЦ: 20 років успішної співпраці заради миру та безпеки

22 *Олена Ващенко.* Проблема вступу України до НАТО в контексті українсько-американських відносин. Частина ІІ

26 *Людмила Чекаленко, Дмитро Васильєв.* Україна – Королівство Бельгія: відносини і співробітництво

СУСПІЛЬСТВО

32 *Алла Киридон.* Чорнобиль-1986: актуалізація смислових кодів у просторі пам'яті

36 *Андрій Грубінко.* Велика Британія в європейській політичній інтеграції: історичні витоки «особливої» позиції та сучасність (до 70-ї річниці промов У. Черчілля у Фултоні та Цюриху)

40 *Володимир Головченко.* «Інша Індія»: Керала

44 *Павло Ігнатьєв.* Японія: портрет однієї країни

ДИПЛОМАТІЯ

48 *Вячеслав Ціватий, Петро Макаренко.* Історичне підґрунтя формування моделі регіональної дипломатії Румунії та механізми взаємодії з неурядовими організаціями (2006-2016 рр.): досвід для України

СПОГАДИ

52 *Лесь Танюк.* Щоденники без купюр (шістдесят років потому)

58 *Дмитро Ткач.* Дипломатія конкретних справ

ГДІП

62 VI Всеукраїнський фестиваль писанок. Толока на Трухановому острові. Архітектура адміністративного Печерська

Безвізовий режим для України

Європейська комісія внесла на розгляд Європарламенту законодавчу пропозицію про безвізовий режим для українців. У телефонній розмові з Президентом України Петром Порошенком Президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер висловив упевненість, що невдовзі українці зможуть користуватися перевагами безвізових подорожей Європейським Союзом.

Глава Української держави подякував від імені українського народу Єврокомісії за рішення, яке ще більше зближує нас із єдиною європейською родиною, підкресливши, що «це був тривалий шлях важкої дипломатичної та внутрішньополітичної роботи». Адже виконано план, що містив майже 140 умов. Найголовніші з них стосуються нової ефективної системи безпеки і боротьби з корупцією. Зокрема, усе антикорупційне законодавство прийнято як одна з умов скасування віз. Петро Порошенко подякував за спільну роботу над безвізовим режимом Верховній Раді, Уряду, дипломатам і громадянському суспільству.

Під час зустрічі з Комісаром ЄС з питань Європейської політики сусідства та переговорів з розширення Йоганессом Ганом Глава держави підкреслив, що після Революції Гідності – це «важливий крок назустріч європейським прагненням Українського народу» . За його словами, Україна розглядає це рішення як потужний стимул до продовження реформ і розраховує на підтримку країн ЄС та європейських інституцій як щодо якнайшвидшого запровадження безвізового режиму, так і подальшої інтеграції України до Євросоюзу. Вихід нашої країни з політичної кризи, створення нової проєвропейської парламентської коаліції та призначення нового Уряду відкривають нові можливості для прискорення реформ відповідно до зобов'язань України перед Міжнародним валютним фондом, у рамках Угоди про асоціацію з ЄС, включаючи поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі, для виконання Мінських угод та ефективної реалізації антикорупційної політики.

Глава держави зазначив, що Україна вкрай зацікавлена прискорити отримання траншу МВФ, пов'язаного з ним пакету макрофінансової допомоги ЄС, надання кредитних гарантій з боку США. Як підкреслив президент, після проведення референдуму в Нідерландах необхідно об'єднати зусилля, щоб прискорити і завершити якнайшвидше процес ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС.

Під час зустрічі обговорено питання виділення Євросоюзом другого траншу в рамках третьої програми макрофінансової допомоги в розмірі 600 млн євро, після завершення виконання українською стороною решти критеріїв та відновлення співпраці з МВФ, а також допомоги згідно з Контрактом з розбудови держави та програмою підтримки реформи державного управління.

Співрозмовники позитивно оцінили результати першого кварталу імплементації поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, наголосили на важливості якнайшвидшого завершення процесу набуття чинності Угоди про асоціацію.

Було також підкреслено, що санкції проти Росії збережуться до повного виконання Мінських угод і відновлення територіальної цілісності України.

Японія підтверджує партнерство з Україною

Під час офіційного візиту до Японії Президент України Петро Порошенко провів переговори з Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе. Зокрема він висловив глибоку вдячність Японії, яка простягнула руку допомоги нашій державі у справі подолання наслідків Чорнобильської катастрофи 1986 р. і зазначив, що Україна однією з перших прийшла на допомогу Японії під час трагічних подій на атомній електростанції «Фукусіма-1», яка сталась п'ять років тому. «Ми ще раз підтвердили нашу готовність до подальшої співпраці у сфері ліквідації наслідків аварій на атомних станціях та інших техногенних катастроф у рамках відповідного двостороннього Комітету», — наголосив Глава держави.

У свою чергу, Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе нагадав, що у 2016 р. Україна та Японія стали непостійними членами Ради Безпеки ООН. «Маємо нести велику відповідальність для вирішення завдань. Сьогодні ми підтвердили, що будемо координувати наші позиції для підтримання безпеки на міжнародній арені», — зазначив він.

Сіндзо Абе наголосив на зацікавленості його країни розвивати відносини з Україною, яка, за словами прем'єр-міністра, є партнером Японії і має спільні основні цінності, такі як свобода, демократія, права людини та верховенство права. Він запевнив у подальшій підтримці заходів з подолання наслідків аварії на ЧАЕС і повідомив про намір Японії додатково надати 3,5 млн євро для будівництва сховища ядерного палива в Україні.

Статтю про повоєнну відбудову транспортної інфраструктури Японії, розвиток промисловості та сфери послуг у цій країні, що вважається одним із головних азійських партнерів України, читайте на стор. 44.

9-й Київський безпековий форум «Сила в єдності. Безпека в дії»

Відбувся 9-й Київський безпековий форум, організований фондом «Відкрий Україну», на якому працював кореспондент «З.С.». Понад 400 представників політичних, ділових і громадських кіл із більш ніж 20 країн світу обговорили глобальні безпекові тенденції та виклики в сучасних міжнародних відносинах. Цього року тема форуму була присвячена останнім подіям в Україні та прикордонні, їх передумовам і можливим наслідкам для держави, регіону, Європи та світу в цілому.

У роботі форуму взяв участь **Міністр закордонних справ України Павло Клімкін**, який під час свого виступу зазначив: «Сьогодні Україна є в досить складній ситуації: з одного боку, вона останній ентузіаст євроінтеграції, а з іншого – нам необхідно боротися проти російської агресії, а також проводити радикальні зміни в країні, зокрема, щодо їхнього темпу і глибини. Незважаючи на такі складні умови, у нас є та енергія, натхнення і воля до змін, які допомагають рухатися вперед і які, зокрема, міг би використати у свої цілях і ЄС».

Нинішня ситуація в Євросоюзі, на думку міністра, має дві актуальні внутрішні й зовнішні загрози: «Внутрішні полягають у тому, чи мають на сьогодні громадяни Євросоюзу чітке розуміння цієї організації та її перспективи у майбутньому. І той парад референдумів, які ми спостерігаємо протягом останнього часу, подає досить тривожні сигнали. Зовнішні ж загрози – це, звичайно, безпекові, зокрема, пов'язані з нелегальною міграцією з Близького Сходу». У цьому полягає відмінність сьогоднішньої ситуацію в ЄС, яка містить реальну загрозу його існуванню і вносить невизначеність у його майбутнє та майбутнє його громадян.

Міністр чітко висловився щодо перспективи відновлення відносин Євросоюзу та Росії, необхідності при цьому врахування інтересів України: «У ЄС ми чуємо розмови про нові геополітичні реалії та необхідність, виходячи з них, розроблення нового формату відносин із Росією. Однак тут дуже важливо зрозуміти, що це питання лежить не тільки в геополітичній площині. Сьогодні воно є більш ідеологічним. Адже стосується не просто географічних кордонів, а людей – українського народу. Наразі між Росією та Україною є велика ментальна різниця. І тому, якщо ми будемо керуватися лише геополітичними міркуваннями і не зважатимемо на питання ідеології, то не зможемо знайти рішення нинішньої складної ситуації в Україні», – вважає П. Клімкін.

Заступник Генерального секретаря НАТО Александер Вершбоу заявив, що Альянс засуджує і ніколи не погодиться з окупацією Криму. «Гельсінський заключний акт 40 років тому заклав підвалини відносин між Сходом і Заходом. З того часу принципи, зафіксовані в ньому, лежать в основі безпеки Європи. Спочатку Росія підтримувала їх, проте сьогодні, з анексією Криму та військовою агресією на сході України, вона вирішила їх порушити. НАТО засуджує такі дії і ніколи не погодиться з ними. Більше того, Альянс не буде співпрацювати з Росією, допоки вона не піде з Донбасу і не поверне Україні Крим», — зазначив заступник генсека НАТО.

«Сьогодні ситуація в Україні є дуже складною. Кримські татари зазнають переслідувань і репресій. Росія та її поплічники постійно порушують режим припинення вогню на Донбасі. Тому світовій спільноті потрібно постійно чинити тиск на неї з тим, щоб вона дотримувалася всіх вимог Мінських домовленостях. І допоки РФ не буде цього робити, цей тиск триватиме», — зазначив А. Вершбоу.

Водночас, він заявив, що, незважаючи на те, що окупація Росією Криму є катастрофою для європейської системи безпеки, вона, а також військова агресія на сході України ні для кого не стала сюрпризом (оскільки ще в Грузії можна було побачити передумови цього). Заступник Генерального секретаря НАТО висловив переконання в тому, що через три роки після агресії для України є можливість рухатися вперед. При цьому А. Вершбоу наголосив, що країні потрібні глибокі реформи, зокрема в оборонному секторі. Крім

того, необхідно здійснювати боротьбу з корупцією, домагатися забезпечення верховенства права. НАТО, у свою чергу, й надалі підтримуватиме Україну всіма можливими способами: як з боку самої організації, так і на двосторонньому рівні.

Голова комітету з питань оборони та безпеки Великої Британії (2010-2015), Державний секретар у закордонних справах і справах Співдружності (1995-1997) Малкольм Ріфкінд на підставі останніх тенденцій у країнах-членах Європейського Союзу щодо можливої трансформації спільноти спрогнозував сприятливі умови для прискорення набуття Україною членства в ЄС. «Євросоюз змінюється і не завжди так, як того хотілося б тим, хто традиційно був елітою в Брюсселі», — зазначив М. Ріфкінд. На його думку, у європейських країнах з'являється все більше нових політичних об'єднань, що за своєю суттю є «євроскептиками».

Виступаючий нагадав про запланований у Великій Британії референдум щодо членства в Євросоюзі та про результати нещодавнього референдуму в Нідерландах. «Однак голландське голосування, непевність членства Великої Британії в ЄС можуть бути частиною історичного процесу, який є абсолютно необхідний. Це повинно сприяти процвітанню Європейського Союзу, який не буде наполягати на повній інтеграції кожного нового члена», – припустив британський державний діяч. «І якщо членство в ЄС не буде передбачати повної інтеграції, повного виконання найдрібніших

вимог і дасть можливість зберігати свою національну свободу в деяких напрямах, я гадаю, що для України це означатиме значне скорочення шляху до членства в Євросоюзі, ніж той, яким він виглядає зараз», — сказав М. Ріфкінд.

Щодо складної політичної ситуації політик висловився за продовження жорстких санкцій проти Російської Федерації, які застосовуються США та європейськими країнами, допоки триває агресія російської сторони.

Малкольм Ріфкінд виступив категорично проти легітимізації анексії Криму. «Україна як держава, як нація, що відроджувала себе, мала дуже складні часи, і ці труднощі були поглиблені тим, що Путін і РФ вирішили піти на те, чого не було з судетських часів – це анексія Криму. І світ не повинен миритися з цим. Ми ніколи не визнаємо справедливість цієї події», – зазначив британський політик, нагадавши, що, порушивши територіальну цілісність України, Росія де-факто порушила Будапештський меморандум. «Тому цей крок щодо порушення цілісності України завдав шкоди не лише Україні, а й усьому руху нерозповсюдження ядерної зброї у світі», – зауважив М. Ріфкінд.

«Якщо в Україні будуть продовжені реформи, Сполучені Штати Америки й надалі підтримуватимуть її», — наголосив **заступник Уповноваженого Міністерства оборони США Майкл Карпентер**. «Що стосується допомоги в галузі безпеки, особливо реформування її збройних сил, то тут мені приємно відзначити, що у 2016 р. США нададуть Україні 335 млн дол. для звичайних сил, а також сил спеціальних операцій. Водночас Сполучені Штати Америки планують подвоїти допомогу для прикордонної служби і Національної гвардії України. В Україні багато зроблено в плані проведення реформ після Революції Гідності. Ми сподіваємося, що Україна не зійде зі шляху реформ, адже США й надалі планують сприяти позитивним змінам», — зазначив М. Карпентер.

У Сполучених Штатах розуміють, що Україна повинна провести дуже амбітний пакет реформ і протистояти агресії на сході. Американський військовий посадовець наголосив: якщо сьогодні такий процес не здійснюватиметься, цього може не відбутися ніколи.

Стосовно подій на сході України Майкл Карпентер заявив: «Ситуація на Донбасі є досить нестійкою. Ми відмічаємо значні порушення з боку проросійських сил режиму припинення вогню. Крім того, на Донбас постійно перекидається російське озброєння. Місія ОБСЄ неодноразово потрапляла під мінометний вогонь, їй часто закривають доступ до багатьох місць на Донбасі для проведення інспекцій. Це все схиляє до висновку, що Росія вдається до контрольованої ескалації ситуації на Донбасі». Крім того, російська сторона активно маніпулює ситуацією, звинувачуючи саме Україну в порушенні Мінських домовленостей.

Майкл Карпентер оприлюднив позицію США щодо виконання Мінських домовленостей як єдиного шляху до вирішення конфлікту на сході України. Однак для цього Росія повинна виконати хоча б їх перші пункти: припинення вогню, відкриття доступу до всієї території Донбасу, зокрема, українсько-російського кордону, а також відведення озброєння від лінії розмежування. І допоки РФ не виконає їх, допоки Україна не поверне контроль над своїм східним кордоном і Кримом, політика США буде спрямована на збереження санкцій проти неї».

У ході Форуму пролунало відеозвернення **заступника державного секретаря США з питань демократії та глобальних відносин (2001-2009) Поли Добрянскі**, у якому вона, зокрема, заявила: «З агресією Росії на сході України

і незаконною анексією Криму було кинуто виклик західним цінностям, інститутам і альянсам, які зберігали мир і стабільність протягом десятиріч після закінчення Другої світової і «холодної» воєн. Тому нам необхідно бути єдиними і мати консенсус на підтримку цих інституцій та цінностей».

Політика Російської Федерації на міжнародній арені демонструє, що Москва не зацікавлена в стабільності у світі. Таку думку висловив **Головний директор з прав і свобод людини Інституту Мак-Кейна Девід Кремер**. За його словами, Росія переступила через усі норми і правила міжнародної поведінки, встановлені у світі після завершення «холодної війни». «Коли вона вторглася на територію України, ці принципи були знехтувані. Це становить загрозу», — наголосив він, додавши, що Росія продемонструвала агресію не лише щодо України, а й щодо Естонії, Молдови та Грузії. І така агресія пов'язана з авторитарним режимом у РФ і небажанням допустити посилення демократії в цих країнах.

«Задля збереження свого режиму Путін буде й надалі продовжувати політику підтримання агресії за кордоном і утримання російського населення в бідності. Звичайно, верхівка режиму розуміє, що такі її дії створюють передумови для побудови латентної анархії і можливість революції у країні. Відображенням цього розуміння стали парламентські вибори в країні і створення Національної гвардії, яка отримала необмежені повноваження», — зазначив **Посол Великої Британії в Росії (1995-2000) Ендрю Вуд**. «У свою чергу, Україна сьогодні запропонувала кращу модель розвитку держави, яка є повною протилежністю того, що пропонує Кремль, і я вітаю українців з цим вибором», — додав британський дипломат. Крім того, він вважає, що, прагнучи стати глобальною силою, у результаті неадекватного сприйняття свого місця у світі, Росія робить фундаментальні помилки.

«Демократичний світ повинен формувати свій порядок денний інформаційних воєн, а не просто реагувати на нав'язаний Росією», — таку думку висловив **президент Центру вивчення та дослідження політичних рішень Ніколас Тензер (Франція)**.

«Євроатлантична безпека буде забезпеченою лише тоді, коли буде забезпечена незалежність і територіальна цілісність України», — наголосив **Міністр оборони Республіки Польща (2007-2011) Богдан Кліх**. З огляду на агресивну зовнішню політику Росії, яка продовжує мілітаризацію і нарощування агресії, польський посадовець також висловився за збереження санкцій проти неї. Він зазначив, що зважаючи на ймовірність відновлення співробітництва НАТО з РФ, до цього питання слід підходити з особливою обережністю.

«Рік 2016 буде, можливо, найважчим для Європейського Союзу – це перевірка для ЄС і в плані внутрішньої роботи, і також на здатність протистояти зовнішнім загрозам», – вважає **Міністр закордонних справ Латвії Едгар Рінкевічс**. На його думку, необхідно зробити максимум можливого, щоб зберегти єдність у Євросоюзі щодо зовнішньої політики, «Східного партнерства» та «Південного партнерства». «Маємо забезпечити єдність між нами ще й для того, щоб виконати обіцянки стосовно лібералізації візового режиму для Грузії та України, реалізації угод про асоціацію з відповідними країнами», – наголосив Е. Рінкевічс.

Про важкі проблеми в ЄС: неконтрольовані кордони, проблеми з міграційними потоками, можливість виходу певних країн, популізм, економічно неефективне управління говорив **депутат Європейського парламенту, член Християнсько-демократичної партії Ларс Адактуссон**.

«Мені здається, що всі ці проблеми й труднощі спричинені браком поваги до засадничих цінностей», – зауважив політик. На його думку, без чіткого політичного бачення і дотримання основних цінностей, серед яких, у першу чергу, – верховенство права, свобода і демократія, європейська спільнота не зможе подолати проблеми.

«Європейський Союз – це, перш за все, союз цінностей. Тому мені здається, що ми повинні правильно, ціннісно вирішити питання і щодо біженців. Тут немає місця для політиків, які будуть покращувати власне життя за рахунок своїх громадян, немає місця для корупції», – наголосив Л. Адактуссон. Він висловив думку, що, враховуючи наявні проблеми в ЄС, Україні доведеться продемонструвати велику рішучість і мужність, аби захистити свою незалежність.

Керівник робочого штабу з питань України Федерального Міністерства закордонних справ Німеччини Йоханнес Регенбрехт відзначив досягнення України на шляху реформування держави. Зокрема, зростання ВВП; проведення демократичних виборів на всіх рівнях; реформування сектору енергетики; перші антикорупційні кроки, для чого були створені необхідні інституції; виконання програми МВФ. Виступаючий зазначив, що ЄС підтримує Україну в її прагненні змінитися й реформуватися, однак дуже важливе значення має час. «Реформи повинні бути прискорені й поглиблені, а перешкоди, що їх гальмують, успішно подолані», — підсумував німецький дипломат.

Українські та зарубіжні фахівці спрогнозували можливі сценарії розвитку подій та їх наслідки, а також дали експертні рекомендації щодо забезпечення стабільності та безпеки Європи і сусідніх регіонів у майбутньому.

За матеріалами Київського безпекового форуму

Геополітична ідентичність України: ретроспектива і реальність

УДК: 94:327(477)

Summary

In this article the issues of the Ukraine's geopolitical identity from a position of the historical retrospective and international realities are considered. Special attention is paid to the process of its transformation under the conditions of new challenges and threads.

Keywords: **self-identification, geopolitical identity, geopolitical interests, geopolitical and geoeconomical code, globalization, national security.**

В історичному контексті процес розбудови української державності супроводжувався трансформацією її геополітичної ідентичності. Паралельно відбувалось опрацювання науково-теоретичних засад вітчизняної геополітики. Проблеми генезису вітчизняної геополітики та трансформації геополітичного знання у форми ефективної реалізації інтересів Української держави традиційно привертали увагу політологів різних шкіл. Про це свідчать чимало опублікованих монографій, навчальних посібників, а також значна кількість наукових статей у спеціалізованих виданнях [1].

Відносно нещодавно в науковий обіг української політичної та економічної науки було введено такі поняття, як геополітичний і геоекономічний код. Застосування цих понять у дослідженнях геополітичних і геоекономічних процесів, пов'язаних зі здійсненням внутрішньої та зовнішньої політики України, уможливлює значне підвищення рівня їх прикладного значення. Зокрема це стосується вивчення феномену геополітичної самоідентифікації України в регіональному та глобальному вимірі.

Самоідентифікація – це визначення специфічних політичних і соціокультурних рис національної держави на основі їх самостійного бачення. У цьому аспекті національно-державна самоідентичність України — це багатоманітний комплекс діалектично взаємопов'язаних і взаємозалежних політичних, соціально-економічних, духовно-культурних, територіально-регіональних елементів громадської свідомості, структура яких склалася в процесі та внаслідок тривалого історичного розвитку українського суспільства.

Варто зазначити, що поняття «ідентичність» не є безумовною універсалією, притаманною індивідууму, соціальній групі чи нації. Вона конструюється соціумом і народжується та зникає під упливом певних соціокультурних процесів. Немає також підстав стверджувати про домінування якогось окремого типу ідентичності, позаяк кожен актуалізується конкретною ситуацією [2, с. 38].

Гіпотеза про те, що трансформація української геополітичної ідентичності відбувається внаслідок становлення на теренах України двох нових типів ідентичності – регіональної (європейської) і глобальної (транснаціональної), потребує доведення принаймні двох тез. По-перше, поява нових типів геополітичних ідентичностей цілком імовірна. По-друге, національні ідентичності трансформуються під упливом транснаціональних ідентичностей, що притаманні суб'єктам глобалізації.

Функціональний вимір регіональної ідентичності означає участь держави у створенні та розбудові регіону, до якого вона належить, її роль у формуванні структури регіональної безпеки, яка стає необхідною умовою національної безпеки. Аналогічний вимір глобальної ідентичності означає участь держави у формуванні світової спільноти та структури глобальної безпеки, яка має наднаціональний характер. Зрозуміло, що рівень глобальної ідентичності є недосяжним і недоцільним для України, яка перебуває у стані «демократичного транзиту», а її державному суверенітету та територіальній цілісності загрожує колишній стратегічний партнер.

Процеси глобалізації суттєво впливають на цивілізаційну самоідентифікацію посткомуністичних суспільств, які стикаються зі складними проблемами забезпечення соціально-політичної стабільності та сталого економічного розвитку. В Україні вплив глобалізації пов'язаний з нелінійними за своєю спрямованістю перехідними процесами, які спричиняють численні проблеми пошуку нової ідентичності на рівні окремих соціальних груп, політичних сил і суспільства в цілому. Для сучасного українського політикуму проблема геополітичної ідентичності пов'язана з інтегральним впливом історичної спадщини та нових чинників доби глобалізації. Тому мають місце нестійкість геополі-

тичних орієнтацій серед українського істеблішменту та окремих регіональних еліт і соціальних груп, а також неузгодженість між прихильниками та опонентами євроінтеграційної парадигми розвитку країни.

Не менш важливим є з'ясування впливу процесів геополітичної та цивілізаційної самоідентифікації на сприйняття українською масовою свідомістю місця та ролі країни в сучасному світі, а також на ставлення до західних політичних інститутів і соціокультурних цінностей. Значущість цього завдання визначається важливістю для України ефективної співпраці із Заходом і неоднозначними результатами загальноєвропейського політичного процесу.

У цьому контексті важливо дослідити та визначити приналежність України до певного соціокультурного типу, якщо не обмежуватись уявленням про її «абсолютну» європейсько-християнську ідентичність. В історичному розвитку нашої країни простежується наявність кількох основних геополітичних концепцій: західна (європейська), південна (чорноморська), східна (проросійська), а також синтетичні (балтійсько-чорноморська, концепція панславізму та геоцентризму).

Географічно перебуваючи в Європі, Україна зазнавала переважно європейського культурно-історичного впливу. Разом із тим, її історія, культура та менталітет народу мають цілком помітний відбиток впливу «східної стихії», який вона, за словами видатного українського

вченого та політичного діяча М. Грушевського (1866-1934), «перетравила реактивами свого західного духу». Підсумком міркувань М. Грушевського на цю тему є таке: «Ми являємося одним з найбільш орієнталізованих західних народів – подібно як болгари, серби, іспанці – і ми повинні не забувати, а розвивати і використовувати те корисне і цінне, що дала нам ця орієнтальна стихія» [3, с. 150].

Про сильні «незахідні елементи» в українському національному типі писав у своїх наукових працях історик і політолог І. Лисяк-Рудницький (1919-1984). На його думку, для української історії характерний синтез двох традицій – західної соціально-політичної та східної християнсько-духовної. Цей відомий представник державницької школи в українській політичній думці сформулював концепцію рівноваги України між Заходом і Сходом, згідно з якою «Україна розташована між світами греко-візантійської й західної культур і законний член їх обох, намагалася на протязі своєї історії поєднати ці дві тенденції у живу синтезу» [4, с. 9].

Свій внесок в обґрунтування України як геополітичної реальності зробив учений-географ С. Рудницький (1877-1937). Він вважав, що саме географічне розташування нашої країни на південному Сході Європи зумовило постійний вплив на її територію як Сходу, так і Заходу. С. Рудницький ототожнював впливи зі Сходу з Росією, а із Заходу – з Польщею. При цьому вчений підкреслював фатальність географічно-політичного впливу Росії на українську націю та її територію. Актуальними на сьогодні виглядають тези вченого про фактори невигідності геополітичного положення України відносно Росії, тобто постійне прагнення останньої отримати широкий вихід до Чорного моря, Близького Сходу та Балканського півострова, використовуючи транзитні можливості української території [5, с. 416].

Ідеолог українського інтегрального націоналізму Д. Донцов (1883-1973) дотримувався чітко прозахідної антиросійської геополітичної орієнтації та вважав, що Україна є продовженням Центральної Європи. Аналізуючи її геополітичне становище, він зазначав, що «...положення України означає якраз головні лінії нашої політики. Коли історія і географія зробили з нас аванпост Європи проти Росії..., то першою заповіддю нашої політики повинно бути: 1. В політиці внутрішній – плекання всіх засад західної культури... 2. У політиці зовнішній повна сепарація від Росії. І там і тут стисла сполука з Європою...» [6, с. 77].

Оригінальними у гносеологічному сенсі були геополітичні погляди Ю. Липи (1900-1944), який розробляв так звану чорноморську доктрину України. Дослідник вважав, що «не Схід і не Захід є джерелом України» в її геополітичних змаганнях. На його думку, стратегічним завданням усієї політики на теренах України з давніх часів до сьогодення була оборона вісь: Південь – Північ, адже саме ця вісь забезпечувала комунікаційну єдність України з Кримом – ідеальним ключем до панування над Чорним морем. Це пояснює анексію сучасною Росією півострова й розкриває геополітичні концепції великоросійських шовіністів щодо «исконности русской земли». Геополітичну вісь Схід – Захід Ю. Липа відзначав як «найбільш ворожу Україні» і не вважав за можливе розглядати Україну як посередника між Західною Європою та Росією [7, с. 235-236].

Академічні дослідження «українського національного типу» довели багатоманітний вплив на процес формування української нації тюркського, іранського, арабського, монгольського елементів. У сукупності він залишив слід в інтелектуальній ментальності та психології українців, у культурі яких багато такого, що, за сло-

вами колишнього директора Інституту сходознавства НАН України академіка О. Прицака, «не входить у спільну культуру – слов'янську або християнську» [8, с. 42].

У період Нової історії, перебуваючи між католицькою Польщею, православною Росією, Кримським ханством, за яким стояла Туреччина, Україна зазнавала геополітичного тиску з усіх боків. Отже, у постійному змаганні за свою політичну й культурну самореалізацію впродовж кількох століть формувався і розвивався глибокий шар української національної культури. Зовнішні впливи, пов'язані з процесами полонізації та русифікації, не змогли зруйнувати самобутності української національної свідомості й культури та утвердити в них політичну домінанту західного або східного походження.

У період існування УНР був час, коли вона прагнула захистити свою свободу шляхом встановлення союзницьких відносин з європейськими державами, вбачаючи в них силу, спроможну захистити її від загрози більшовицької Росії. Однак питання «з ким бути» – цей «український політичний гамлетизм» було вирішено тоді не на користь самостійності України. Подальша асиміляція українського народу стала значною мірою наслідком певної фази загальноєвропейського політичного процесу.

Екскурс в історію викликає певні ремінісценції, виявляє якщо не закономірність, то принаймні одну характерну особливість в історичному бутті України: як тільки розвиток державності досягає певного рівня самодостатності, вона втрачає свій суверенітет і стає складовою частиною східного сусіда – Росії. Зовнішнім чинником, що тоді впливав на хід цього процесу, виступала політика західних держав, які негативно ставилися до прагнення України стати рівноправним суб'єктом європейської системи міжнародних відносин. У сучасних умовах, коли миролюбну політику України підтримує практично вся міжнародна спільнота, вона має шанс зберегти свій державний суверенітет і політичну самостійність.

Геополітичне положення України, що упродовж століть перетворювалась на арену протиборства між різними політичними гравцями, в умовах невизначеності внутрішніх і зовнішньополітичних пріоритетів об'єктивно підштовхувало країну до виконання ролі буфера між Сходом і Заходом. У термінах класичної геополітики українську геостратегію визначають два головні вектори – Євроатлантичний та Євразійський. Специфіка геополітичних координат України полягає в її належності до двох регіонів – Європи та Євразії. При чому в обох регіонах наша країна займає периферійне положення, тобто не формує геополітичний простір навколо себе, що почасти обумовлює її пасивну роль у регіональних процесах. Логіка геополітичного розвитку України така: якщо вона ідентифікує себе як «регіональна периферія», то неодмінно стає «санітарним кордоном» – плацдармом ліберально-демократичного Заходу проти тоталітарної Росії.

Сучасна міжнародна система є якісно іншою, як і чинники її формування, але ступінь ризику втратити самостійність і суверенітет залишається досить високим. Разом із тим, географічне положення, характер зовнішньополітичних пріоритетів, а також соціокультурна самоідентифікація народу України рятує її від дуалізму в питанні про ставлення до євразійства як моделі суспільного розвитку. За своїми базовими характеристиками наша країна належить до європейського цивілізаційного ареалу. Тим більше, що на відміну від російської політичної еліти, яку майже півтора століття приваблює ідея євразійства, позиція українського керівництва однозначна: Україна – це дім на європейській вулиці, чинник європейської політики.

Якщо зважити на домінантну українську геополітичну думку, то можна дійти висновку, що в сучасних умовах вітчизняна наукова спільнота вкрай негативно ставиться до ідеї євразійства як підґрунтя інтеграції пострадянських держав. Так, український дослідник В. Богданович вважає, що «майбутнє України як геополітичного феномену, як суб'єкта міжнародного права, міжнародних політичних і економічних відносин зрештою залежить від ідентичності української політичної еліти» [9, с. 102].

У цьому контексті геополітичний код України визначається географічним фактором – європейським місцеположенням, відсутністю (на відміну від Росії) «євразійського синдрому», рубіжною біполярністю (між Заходом і Сходом), внутрішніми та зовнішніми векторами, що забезпечують баланс національних інтересів. Політична складова коду має чіткий відбиток історичної спадщини – поділу України на Лівобережну та Правобережну. У соціокультурному та конфесійному вимірах сучасна Україна ще зберігає багатополярність титульного етносу. Зовнішньополітичний фактор має одновекторну спрямованість і покликаний забезпечити входження до євроатлантичної спільноти з метою участі в системі колективної безпеки під егідою НАТО. Саме цей напрям зовнішньої політики України

вважається єдиною гарантією її суверенітету й територіальної цілісності.

Утім, справа не в геополітичній дилемі Захід — Схід, а в спроможності Української держави обстоювати свої життєво важливі інтереси, у тому числі й на міжнародній арені, коли вона є в жорстких умовах внутрішньої кризи та без дієвої підтримки з боку її західних партнерів. Якщо виходити з реальності, а не із задекларованих принципів і доктрин, то Україна за часи незалежності фактично програла свої геополітичні та геоекономічні війни. Унаслідок цього вона стала найслабшою ланкою глобальної геополітичної кризи, чим скористалися її антагоністи. Адже було порушено баланс основних векторів зовнішньої політики Української держави, втрачено переваги комунікаційного рубіжного співробітництва та час для проведення суспільної модернізації. Як наслідок – стагнація матеріально-технічної бази виробництва, промислового й аграрного секторів економіки та наукового потенціалу. І все це відбувається в умовах, коли євроатлантичне співтовариство демонструє свою індиферентність до євроатлантичних прагнень України. Свого часу питання про членство останньої в ЄС Брюссель трансформував у так зване «Східне партнерство» – оновлену версію Європейської політики сусідства (ЄПС), яку було поширено на нашу країну у 2004 році.

Стає очевидним, що «європейська мрія» та євроатлантична стратегія України наражаються на протидію факторів, пов'язаних насамперед із внутрішньополітичною нестабільністю, а також відвертою імітацією політики реформ і суспільної модернізації, що напряму залежать від керівництва держави. При цьому рівень євроінтеграційної геополітичної та соціокультурної свідомості українського суспільства все ще залишається невисоким. Так, у 2008 р. за даними соціологічних опитувань лише 32,4% українських громадян тією чи іншою мірою ідентифікували себе як європейці, а 60,5% – не вважали себе причетними до європейської спільноти. Однак, протягом останніх 7-8 років ситуація докорінно змінилася – у 2014 р. не менше 70% опитаних громадян України ідентифікували себе прихильниками європейського вибору.

За умов глобальних трансформацій, поширення кризових явищ і збройних конфліктів біфуркаційний ефект багатократно посилюється, унаслідок чого передбачити подальшу траєкторію розвитку будь-якої країни стає практично неможливим. У таких обставинах Україна в найближчій перспективі не може розраховувати на те, щоб перебрати на себе роль регіонального лідера. Водночас, геополітичні параметри країни дають можливість будувати відносини з іншими державами на засадах регіонального партнерства. Є підстави стверджувати, що роль країни-партнера найбільш відповідає інтересам України за умов регіональної та міжнародної нестабільності.

Місце нашої країни в міжнародній економічній системі координат у добу глобальної кризи досить адекватно ілюструють щорічні матеріали Світового економічного форуму (WEF) про конкурентоспроможність країн світу. Відповідні показники опубліковано у вересні 2015 року. У рейтингу серед 140 країн світу Україна посіла 79-е місце, що на три позиції нижче її минулорічного показника. Сусідами нашої країни в цьому рейтингу стали Гватемала і Таджикистан, відповідно, 78-е і 80-є місця. Найбільш конкурентоспроможними були визнані Швейцарія, Сінгапур, США, Німеччина, Нідерланди і Японія [10].

Цей рейтинг віддзеркалює оцінки інвесторів стосовно перспектив інвестування України. У 2014 р. приплив прямих іноземних інвестицій у нашу країну скоротився майже втричі. Геополітичні ризики і збройний конфлікт на сході радикально вплинули на обсяги прямих іноземних інвестицій із 47 країн. У 2015 р. їх обсяг скорочувався і досяг історичного мінімуму за останні п'ятнадцять років, головним чином за рахунок відтоку капіталу інвесторів, що базуються на Кіпрі [11].

У цих обставинах можна говорити про кризу національної економіки, побудованої на засадах неолібералізму та монетаризму. Особливого значення набуває питання про доцільність подальшого використання Україною західної моделі соціально-економічного розвитку, який наразі переживає системну кризу. Не менш важливим є питання про цілеположення та національну ідею української нації, яка не досягла навіть атрибутивної єдності на шляху державотворення. На думку українського соціолога А. Єрмолаєва, зазначена ціль «перетворилася в міражі поточної політики, а національна ідея все більш набувала міфічних обрисів таємниці».

Якщо розглядати питання таким чином: або Захід, або Схід, то вибір шляхів ефективного розвитку буде обмежений у геополітичному та соціокультурному планах. Для України важливим у сенсі використання досвіду модернізації західної та східної суспільних систем є визначення механізмів взаємодії національної культури з такими, що впродовж століть перебували з нею в продуктивній взаємодії. Саме такий підхід є найбільш конструктивним варіантом відповіді на нові виклики та загрози внутрішнього та зовнішнього характеру. Подолання дихотомії «Схід — Захід» є цілком можливим на шляху використання найкращого модернізаційного досвіду обох цивілізацій.

Органічний симбіоз західної та східної моделей суспільної модернізації за умов інтенсифікації транснаціональних відносин має незаперечні переваги. Зберігаючи у своїй основі європейські соціокультурні цінності й традиції, він запобігає некритичному засвоєнню того, що виробила в цій сфері західна цивілізація. Активне «західництво», тобто орієнтація на індивідуалізм, нічим не обмежений техногенний розвиток і безперервне споживання посилюють соціальну напругу та диференціацію,

що послаблює життєздатність українського суспільства.

Важливе значення геополітичної ідентичності для реалізації національних інтересів, зокрема у сфері зовнішньої політики, є очевидним фактом. Однак питання про те, як відбувається трансформація геополітичної ідентичності в умовах економічної кризи, потребує комплексного наукового дослідження. Відомо, що глобалізація з її новими суб'єктами, серед яких слід відзначити Транснаціональні корпорації, змінює геополітичну ідентичність держав-націй. Цей процес розпочався з ерозії інституту державного суверенітету і згодом став однією з причин активізації транснаціональних відносин у глобальному масштабі. Інтенсивний розвиток транснаціональних відносин значно обмежив роль геополітичних чинників у зовнішній політиці.

У сучасних умовах для здійснення ефективної зовнішньої політики набагато більш важливими є фактори, пов'язані не з географічним розташуванням держави та її територіально-просторовими характеристиками, а з комплексом соціально-економічних та інформаційно-технологічних чинників, що притаманні постіндустріальному суспільству. Прикладом успішної модернізації, у тому числі й завдяки проведенню ефективної зовнішньої політики, є досвід різних за соціально-економічними характеристиками та суспільним ладом Китаю, Південної Кореї, Сінгапуру і В'єтнаму. Мабуть, мали рацію відомі американські економісти Л. Туроу і В. Леонтьєв, які ще на початку 90-х років минулого століття закликали політичну й бізнесову еліту Заходу вчитися у японців і корейців «грати за їх правилами».

Зрозуміло, що забезпечення Україною суспільної модернізації лише завдяки використанню геополітичних та інтеграційних чинників не є раціональним із погляду її історичного досвіду боротьби за незалежність. Цей досвід показав, що дилема українського «політичного гамлетизму» часто-густо ставала на заваді самостійного розвитку та незалежності. Свої подальші геополітичні та геоекономічні змагання Україна повинна здійснювати, спираючись на стратегію національного розвитку та національну ідентичність, ураховуючи свій досвід розбудови державності з усіма його здобутками та помилками, а також використовуючи кращі зразки європейської та інших ефективних моделей суспільної модернізації.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А.С. Україна на перехресті геополітичних інтересів / А. Гальчинський. – К.: Знання України, 2002. – 180 с.; Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. монографія / За ред. Ф.М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.; Мадиссон В.В. Сучасна українська геополітика: навч. посіб. / В.В. Мадиссон. – К.: Либідь, 2003. – 176 с.; / Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: Підручник / А. Кудряченко. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.; Андрєєва О.М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією / О. Андрєєва. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 360 с.

2. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української ідентичності в умовах глобалізації. – К.: НІСД, 2008. – 287 с.

3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? / М. Грушевський. – К.: Знання України, 1991. – 240 с.

4. Лисяк-Рудницький І. Історичне есе / І. Лисяк-Рудницький. – К.: Основи, 1994. - Т. 1. – 554 с.

5. Див.: Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький. – Львів: Світ, 1994. – 416 с.

6. Валевський О.Л. Структура геополітичних інтересів України / О.Л. Валевський. – Вип. 45. – К.: НІСД, 1995. – 95 с.

7. Крисаченко В.С. Україна: природа і люди / В.С. Крисаченко. – К.: Ін-т філософії НАН України, 2000. – 623 с.

8. Шергін С. Захід або Схід? Яким буде вибір / С. Шергін // Політика і час. – 1994. – № 11. – С. 40-47.

9. Богданович В.Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення / В.Ю. Богданович. – К.: Тираж, 2003. – 322 с.

10. Конкурентоспособность Украины упала на три позиции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kp.ua/economics/514175-konkurentosposobnost-ukrayny-upala

11. В Україні фіксується подальший відплив іноземних інвестицій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/publications/periodic/inside_ukraine/11824.html

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції, Дипломатична академія України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблеми геополітичної ідентичності України з позиції історичної ретроспективи та сучасних міжнародних реалій. Особливу увагу приділено процесу її трансформації за умов нових геополітичних викликів і загроз.

Ключові слова: самоідентифікація, геополітична ідентичність, геополітичні інтереси, геополітичний і геоекономічний код, глобалізація, національна безпека.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены проблемы геополитической идентичности Украины с позиции исторической ретроспективы и современных международных реалий. Особое внимание уделено процессу ее трансформации в условиях новых геополитических вызовов и угроз.

Ключевые слова: самоидентификация, геополитическая идентичность, геополитические интересы, геополитический и геоэкономический код, глобализация, национальная безопасность.

Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2015 році очима експертів

Частина 3.
Непевні очікування інтеграції

Використано результати двох опитувань експертів — у грудні 2014 р. та грудні 2015 р. за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, задіяних у аналізі, плануванні, експертизи зовнішньої та безпекової політики України і прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади, насамперед, МЗС і державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці з неурядових організацій і вузів, журналісти), які представляють основні регіони України – Центр (в основному — Київ), Схід, Захід, Південь. Автор програми дослідження – Олександр Потєхін. В опитуванні брали участь 57 експертів на початку грудня 2014 року. Для порівняння залучено результати опитування, проведеного на початку грудня 2015 р., у якому брав участь 71 експерт. Збір та обробка інформації, графіки – Віталія Лебідь.

Європейський Союз є надзвичайно важливим зовнішнім партнером України, який має сильний вплив на перебіг подій у нашій країні **(рис. 1)**, поділяючи 1-2 місце зі Сполученими Штатами Америки. При цьому приємно відзначити, що рівень впливу ворога – Російської Федерації, – за всіх прямих та витончених засобів, які застосовує Москва, удвічі нижчий, аніж у лідерів. І вплив Європи на нашу країну у 2015 р. загалом маємо визнати позитивним, незважаючи на окремі аспекти, які загалом можна було б охарактеризувати як явно недостатню залученість Європи до вирішення найгостріших проблем українського суспільства екзистенцій-

Рис. 1

Зовнішні впливи на схвалення державних рішень в Україні

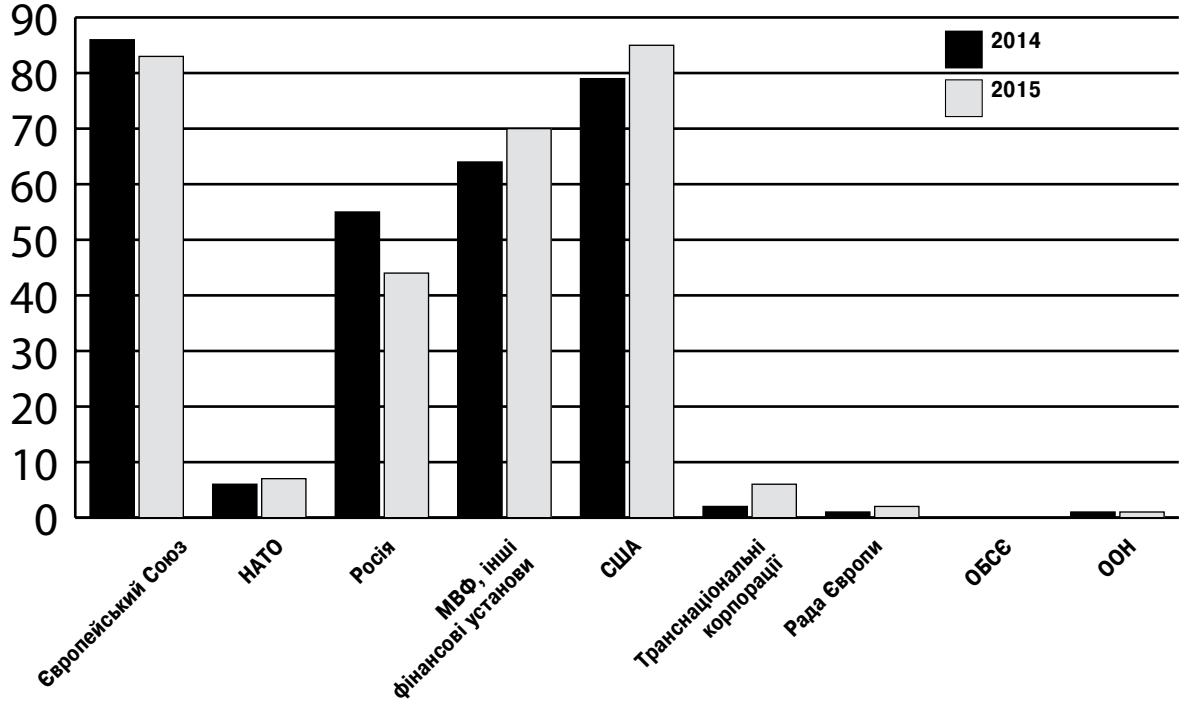

Рис. 2

Характеристики якісного стану відносин України з Європейським Союзом

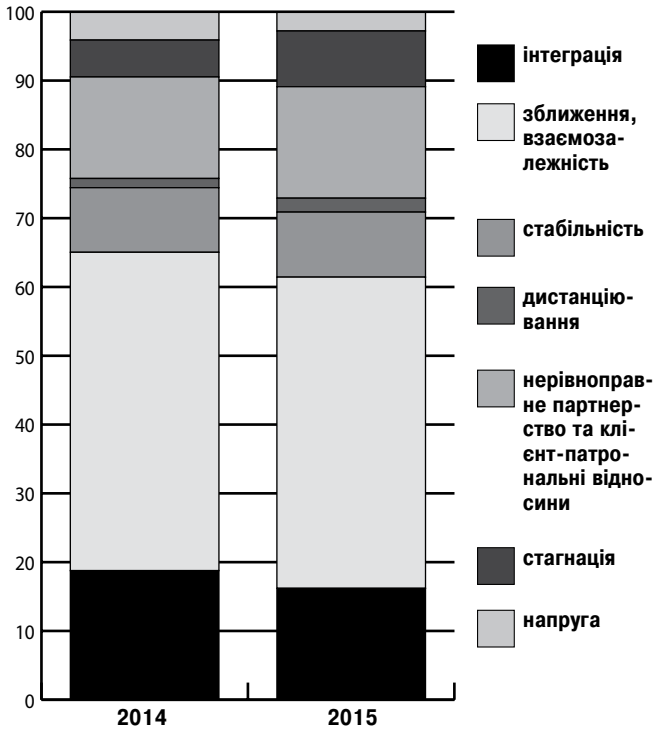
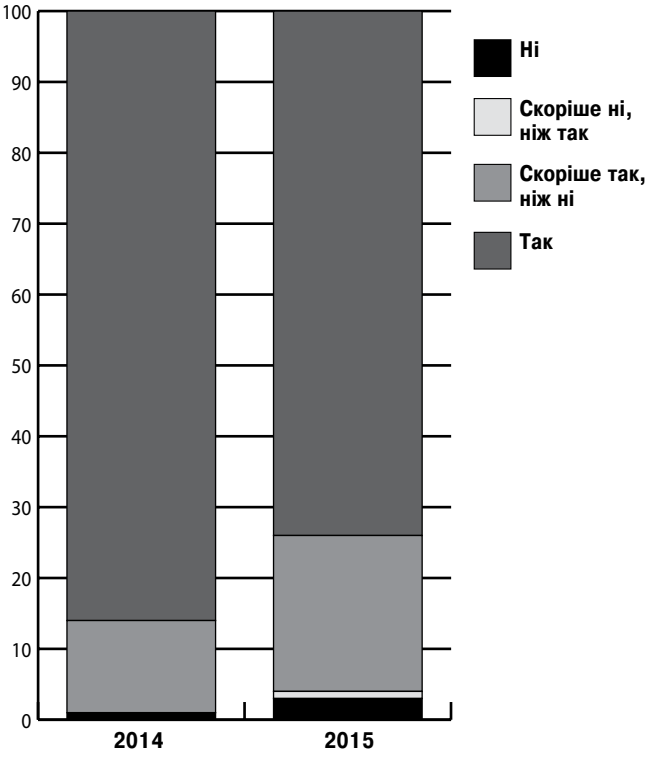

Рис. 3

Чи відповідає національним інтересам України курс на вступ до Європейського Союзу?

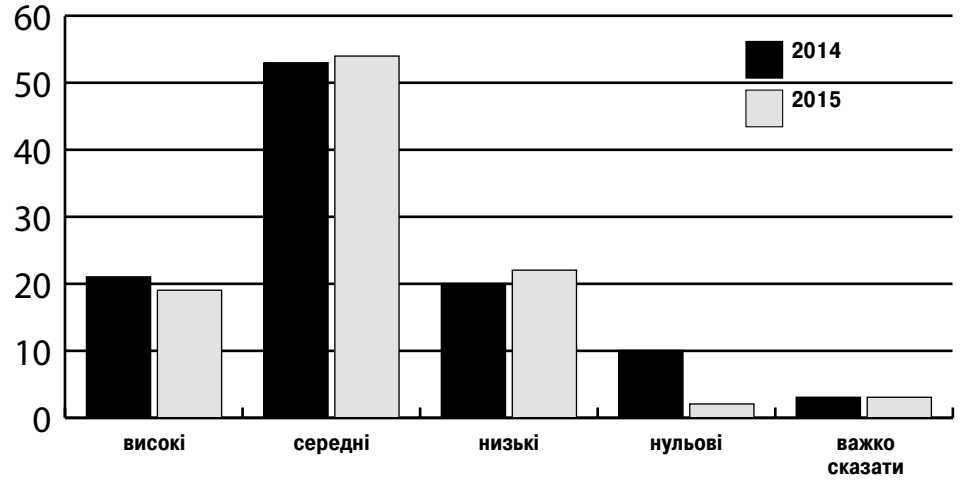

ного рівня. Вони аж ніяк не зводяться до проблем «доброго управління», у вирішенні яких Брюссель як тисне на Київ, так і надає технічну допомогу. На жаль, експерти не знаходять достатньо підстав говорити про якісь принципові позитивні зрушення в характері відносин України з ЄС у 2015 р., порівняно з попереднім – 2014 р. **(рис. 2)**.

Звичайно, Київ пройшов далеко не ту частину шляху назустріч, щоб робити подібні закиди Європі. Мантри про розуміння своєї відповідальності за стан речей не були підкріплені послідовними системними реформістськими діями. Причини – у досить слабкому тилу інтеграційних процесів. В експертів не виникало ідей щодо необхідності зміни вектора, але констатуємо деяке зростання протягом року скептицизму щодо успішного розвитку обраного курсу **(рис. 3)**. Утім, принципових змін у розподілі за критеріями «оптимізм – песимізм» не відбулося **(рис. 4)**.

Рис. 4

Шанси України на успішну реалізацію Угоди про асоціацію з ЄС у наступному році

Конфігурація чинників, що постають перешкодою на шляху європейської інтеграції України, протягом року майже не змінилася **(рис. 5)**.

Абсолютним лідером залишаються взаємопов'язані корупція і організована злочинність, на другому місці – повільні економічні реформи, на третьому – нездатність визначити і втілювати на практиці стратегічні пріо-

Рис. 5

Характеристики перешкод інтеграції України до Європи

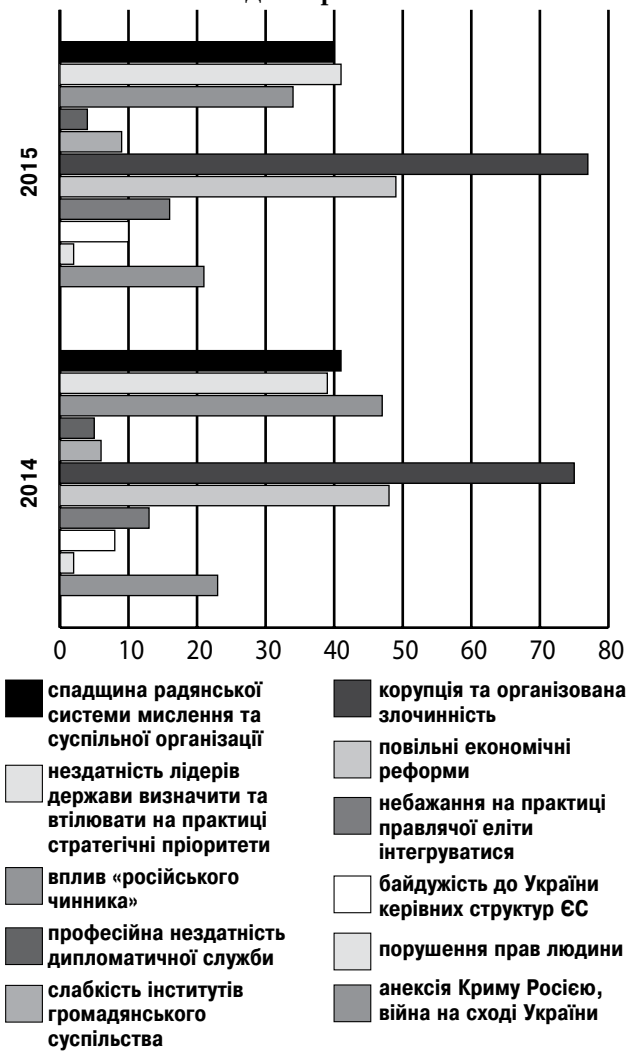
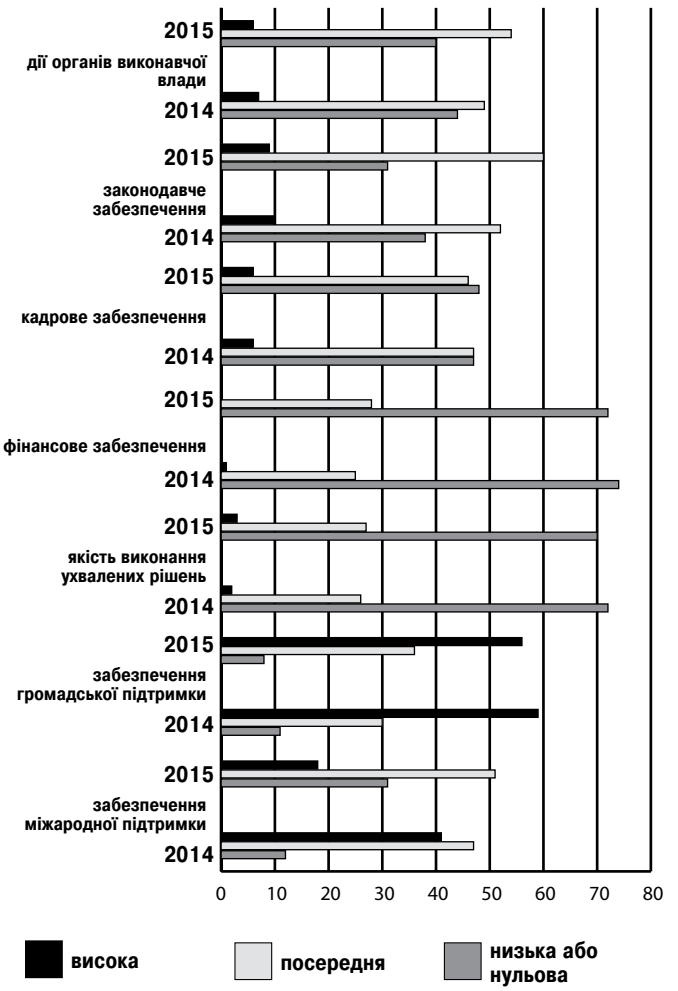

Рис. 6

Характеристики ефективності забезпечення реалізації курсуУкраїни на європейську інтеграцію за окремими параметрам

ритети. Відчутно впав вплив лише одного фактора – російського (це повністю кореспондується з наведеними на рис. 1 даними). А на анексію Москвою Криму та розв'язану нею війну на сході України вказав, як і 2014 р., кожен п'ятий експерт. Отже, тезу «війна є приводом, а не причиною зволікань з просуванням до Європи» поділяють 80% опитаних.

Спостерігався суттєвий регрес у забезпеченні міжнародної підтримки курсу України на європейську інтеграцію **(рис. 6)**.

Рис. 7

Оцінка загрози економічного занепаду України

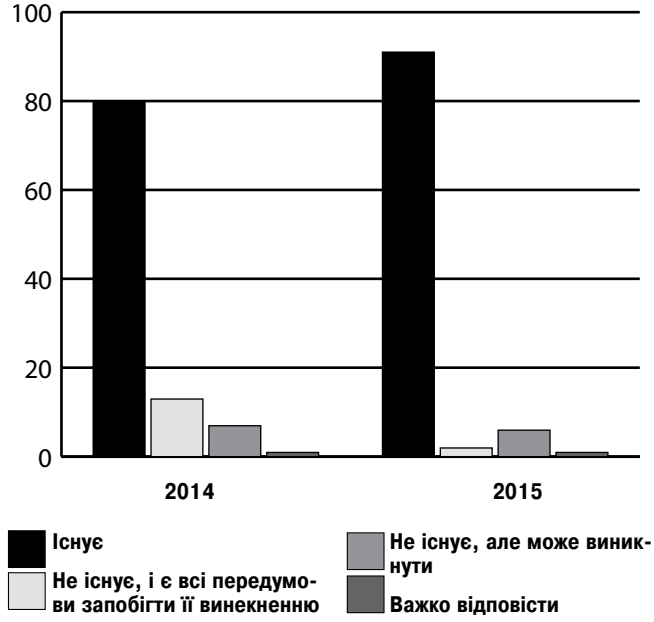

Рис. 8

Оцінка загрози конфліктогенності через бідність, майнове розшарування населення України

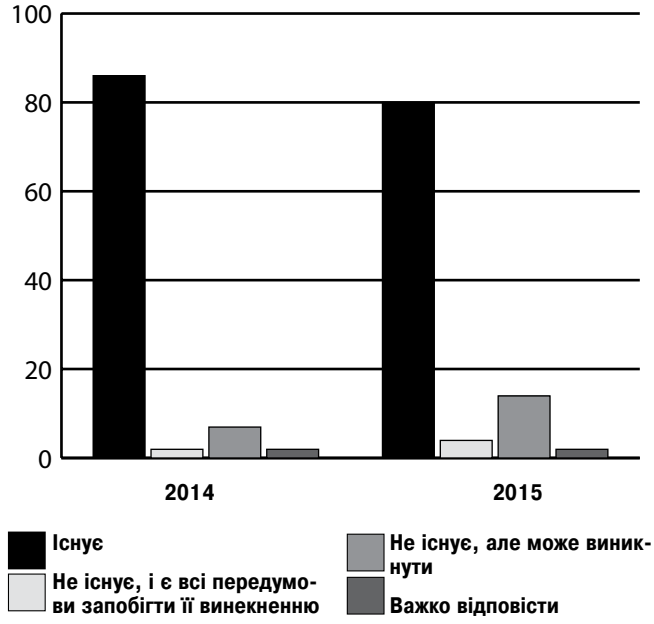

Рис. 9

Оцінка загрози позбавлення (або значного ускладнення) доступу України до ресурсів (у першу чергу енергоресурсів)

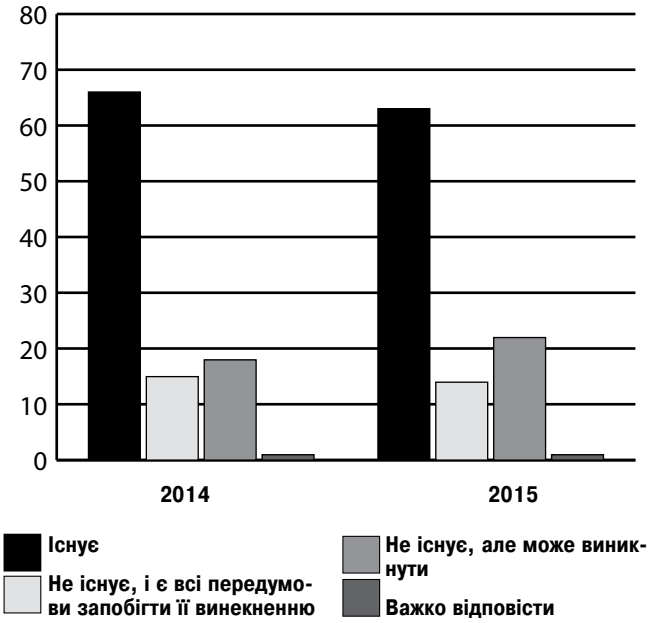
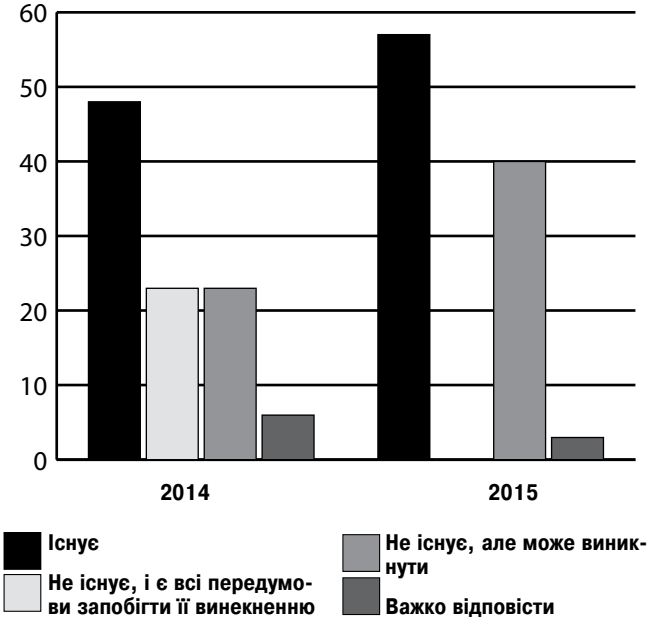

Рис. 10

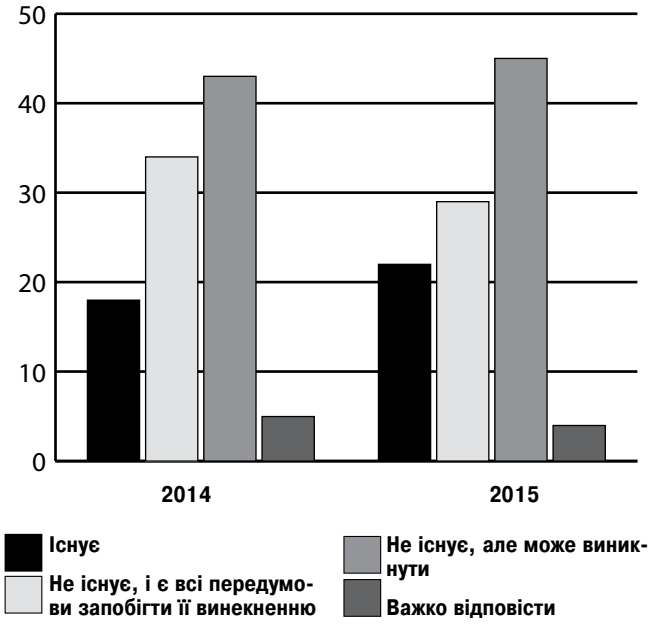
Оцінка загрози значного ускладнення доступу України до зарубіжних ринків збуту вітчизняної продукції

У плані забезпечення громадської підтримки євроінтеграції ситуація у 2014 та 2015 рр. була незмінною і порівняно благополучною. Однак стабільно катастрофічно низькими є експертні оцінки таких кардинальних аспектів, як якість виконання ухвалених рішень і фінансове забезпечення відповідних структур державного апарату, у тому числі зарубіжних установ. Не кращими були справи у кадровому забезпеченні та діяльності законодавців у вказаній царині. З них та їхніх партнерів у виконавчій гілці влади доводилося буквально вичавлювати необхідні для розвитку співробітництва з ЄС нормативні акти. Тому не дивно, що загроза економічного занепаду України продовжувала зростати **(рис. 7)**, незважаючи на те, що Угода про асоціацію діяла, хоча зі скасованими тільки 1 січня 2016 р. обмеженнями.

Рис. 11

Оцінка загрози втягування України у збройні конфлікти на території сусідніх країн

Сумним наслідком такого стану речей є високий рівень загрози соціальних конфліктів у країні через бідність, поглиблення майнового розшарування, розмивання основи демократії – середнього класу, що зберігався **(рис. 8)**.

Лунали численні запевнення про набуття Україною енергетичної незалежності. Дійсно, констатуємо успішні кроки у співробітництві з Європою у енергетичних питаннях в умовах невисоких світових цін на енергоносії на тлі занепаду провідних енергоспоживаючих галузей української промисловості. Однак експерти й надалі констатували наявність загрози ускладнення доступу нашої країни до зовнішніх ресурсів **(рис. 9)**. Зросла й загроза ускладнення доступу України до зарубіжних ринків збуту вітчизняної продукції **(рис. 10)**.

Достатньо оптимістичними були експертні оцінки небезпеки для України бути втягнутою у збройні конфлікти на території сусідніх країн **(рис. 11)**. Адже напад на РФ Києвом не планується, Білорусь не виявляє особливої активності як член Союзної з державою-агресором країни, а НАТО врешті почало робити перші кроки зі стримування Москви та запобігання її нападу на країни Балтії та Східної Європи – членів Альянсу. Нам залишається висловити подяку західним сусідам за те, що вони не особливо розраховують на нашу військово-політичну допомогу та спокійно із щирим співчуттям спостерігають, як Україна зупиняє імперську навалу на достатній відстані від периметру натовських кордонів, сподіваючись, що їм ніколи не доведеться задіяти 5-ту статтю Вашингтонського договору про створення Альянсу (про вагу впливу НАТО на політику України див. рис. 1).

При цьому для України були важливими й до 2015 р. основні напрями співробітництва. Серед них найбільш актуальним є допомога у здійсненні військової реформи, надання додаткових (до відсутніх основних) гарантій безпеки та створення умов для вступу до НАТО найближчим часом **(рис. 12)**. Останнє не відповідає позиції офіційного Києва, який уникає

Рис. 12

Пріоритетні для України напрями співробітництва з НАТО

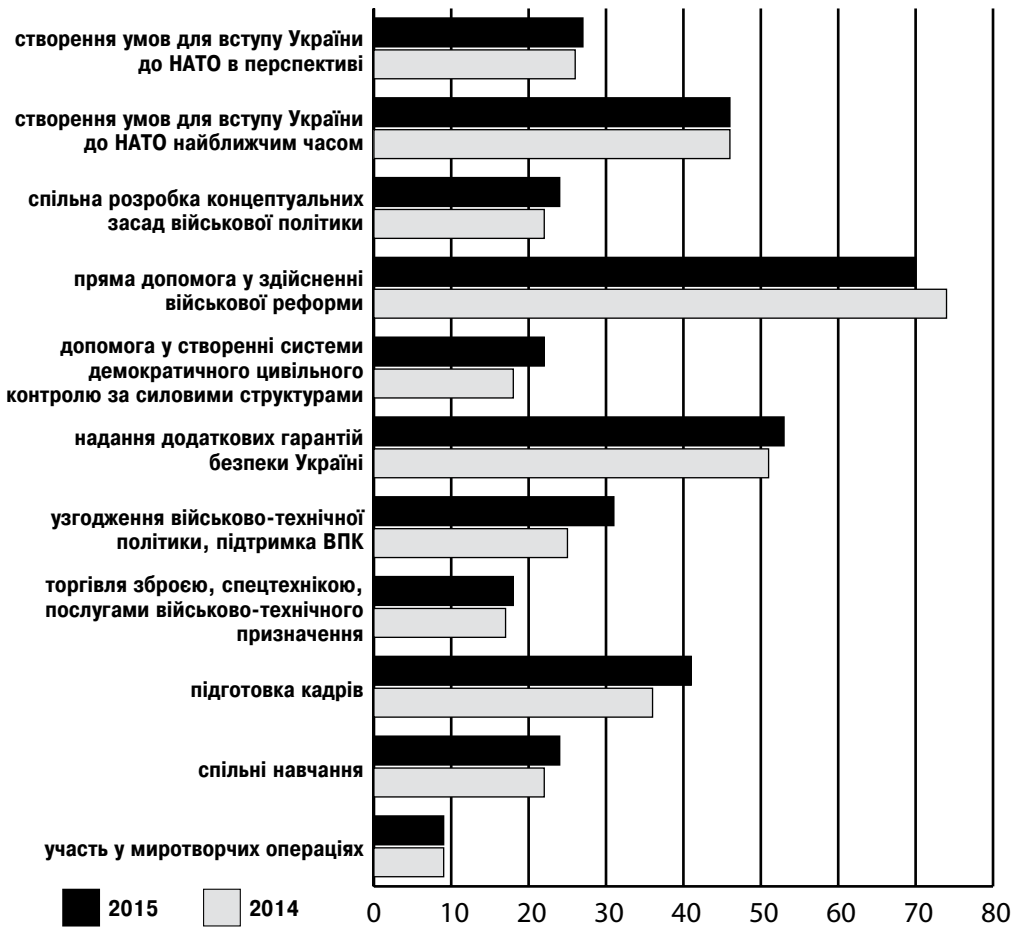
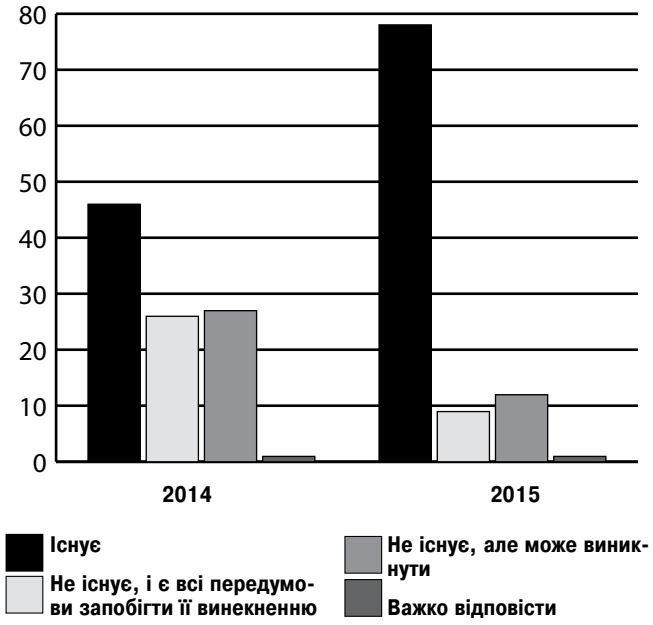

Рис. 13

Рис. 14

Оцінка загрози погіршення міжнародного іміджу України

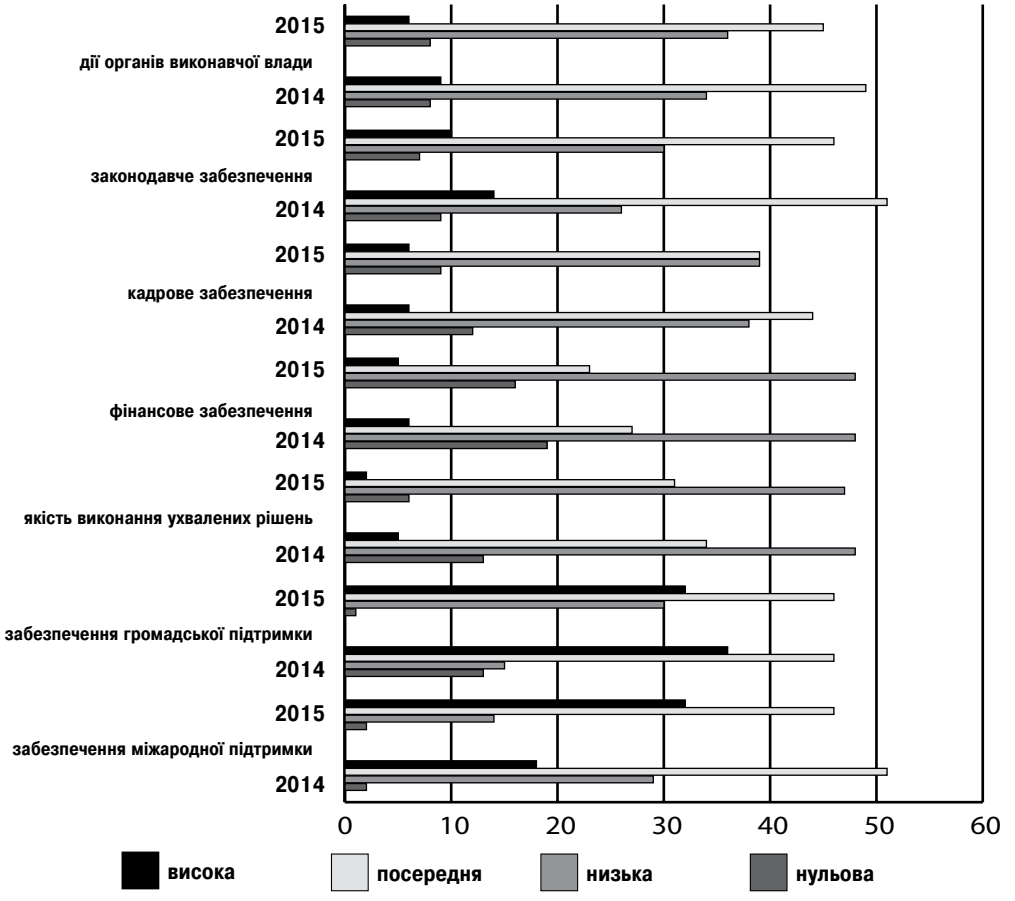

зайвий раз дратувати Вашингтон і Брюссель та й не надто докладає зусиль, щоб змінити на краще їхнє ставлення до України **(рис. 13)**[1].

Гальмування життєво необхідних реформ не могло не призвести до іміджевих втрат **(рис. 14)**, що негативно позначилося на міжнародному становищі та перспективах України.

Олександр ПОТЄХІН,
доктор історичних наук, головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Оцінка ефективності реалізації курсу України на співробітництво з НАТО за окремими параметрами

1 У Міністерстві оборони 15 із 25 керівників департаментів та інших підрозділів не пройшли атестацію. Як повідомив на своїй сторінці у Facebook радник президента Юрій Бірюков, це попередні результати роботи спеціальної комісії. З його слів, серед керівників, що не пройшли атестацію, два генерали та чотири полковники (прим. ред.)

УНТЦ: 20 років успішної співпраці заради миру та безпеки

Український науково-технологічний центр (УНТЦ) цьогоріч відзначає 20-річчя своєї діяльності, основним завданням якого є підтримка світової безпеки через сприяння громадським науково-технічним об'єднанням, які працюють з проблемами глобальних загроз у галузі безпеки та непоширення зброї. Ця міжнародна міжурядова організація була створена з метою запобігання розповсюдженню знань та досвіду, пов'язаних зі зброєю масового знищення, і залучила до співпраці колишніх оборонників, учених і науковців, що працювали над створенням ядерної, хімічної, біологічної чи іншої зброї масового знищення, у сферах ядерної та хімічної промисловості, працівників закритих наукових центрів, установ і лабораторій колишнього СРСР.

УНТЦ було створено відповідно до договору, підписаного в 1993 р. чотирма засновниками: Україною, Канадою, США та Швецією, яку пізніше замінив Євросоюз. Спеціальним спонсором проектів УНТЦ також була Японія. Функціонувати повною мірою Центр почав після проведення першого засідання Ради керуючих в 1995 році. Пізніше до угоди приєдналися Азербайджан, Грузія, Молдова та Узбекистан, які разом з Україною отримали на фінансування своїх проектів понад 270 млн. доларів і реалізували понад 1700 спільних наукових проектів у сфері матеріалознавства, біобезпеки, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, енергозбереження, аерокосмічних досліджень, приладобудування.

В урочистостях з нагоди святкування 20-річчя створення і роботи УНТЦ, що відбулися на початку квітня цього року у Великому залі Національної академії наук України, взяли участь вищі посадові особи з України, ЄС, США, Надзвичайні та Повноважні Посли Грузії, Молдови, Азербайджану в Україні, науковці, учені та експерти.

Вітаючи учасників заходу, виконавчий директор Українського науково-технологічного центру Куртіс Белаяч зазначив, що за 20 років своєї діяльності УНТЦ став стабільною фундацією, що об'єднала більше 21 тисячі вчених, які продовжують працювати для вирішення поточних проблем і завдань світової безпеки. Головуючий в Адміністративній Раді УНТЦ Еді Майєр додав, що на сьогодні до вчених, які працювали над конверсією військового виробництва та запобігання розповсюдженню зброї масового знищення, долучилося багато молодих науковців. «УНТЦ – це інструмент роботи в галузі науки та техніки в майбутньому», – зазначив Еді Майєр.

Виступаючи перед присутніми, заступник Міністра освіти і науки Максим Стріха, призначений Президентом України представником України в Адміністративній Раді УНТЦ, підкреслив важливу роль Українського науково-технологічного центру в модернізації наукової галузі та подякував міжнародним партнерам за підтримку України. Так, він зазначив, що з 1995 р. УНТЦ надав Україні допомогу у 230 млн. доларів. Організація закупила сучасне обладнання для українських наукових установ, понад 600 одиниць якого за останні три роки успішно використано для дослідницьких проектів. УНТЦ також допоміг ученим у встановленні професійних контактів з провідними американськими, канадськими та європейськими науковими експертами. Сьогодні організація забезпечує навчання та іншу діяльність, пов'язану з набуттям досвіду в таких сферах як патенти, стратегічне планування, ділове адміністрування і перехід на прикладні технології та комерціалізацію. Максим Стріха додав, що Україна вітає розширення заходів діяльності УНТЦ щодо зброї масового враження, конверсії, ліквідації екологічних катастроф, зміни клімату, а також рішення розширити двосторонню співпрацю з допомоги цільовим ініціативам.

Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні Джеффрі Пайєтт у своєму виступі зазначив, що діяльність України в УНТЦ демонструє бажання жити в мирі та будувати мирну науку. Він також вказав, що український Уряд постійно підтримує ініціативу нерозповсюдження ядерної зброї. І президент Петро Порошенко на цьогорічному саміті з ядерної безпеки у Вашингтоні укотре підкреслив, що Україна зробила значний внесок у зміцнення світової безпеки, відмовившись від ядерної зброї. Посол нагадав, що у 2012 р. департамент енергетики США успішно провів ліквідацію запасів урану України. Також було виділено 73 млн. доларів для побудови в Харківському фізико-технічному інституті спеціальної споруди – джерела нейтронів.

Фото УНТЦ

Це науковий інструмент, який буде корисним для мирної науки. «Ми зобов'язані допомагати Україні в розвитку міжнародної наукової співпраці і знань», — наголосив Джеффрі Пайєтт.

Голова Представництва Європейського Союзу в Україні Ян Томбінський під час свого виступу зазначив, що нині необхідно зосередити увагу на запобіганні ядерним, біологічним та іншим видам зброї масового ураження. Він вказав, що на саміті із ядерної безпеки 2016 р. у Вашингтоні йшлося зокрема про вирішення завдань безпечного розвитку ядерної енергетики. І Європейський Союз зацікавлений у вмінні українських фахівців керувати наслідками нештатних ситуацій на атомній станції, оскільки такі події не мають кордонів. Саме тому ЄС сприяє навчанню команд українських фахівців. І такий навчальний центр уже відкрито в Енергодарі. Крім того, за словами Яна Томбінського, Європейський Союз інвестує в розвиток різних наукових установ через відкриття доступу до ринку проектів. Такі проекти як «Горизонт-2020» використовують інтелектуальний потенціал для підвищення економічного зростання країни, для мирного застосування всього, що стосується ВПК і військових технологій. «Наш обов'язок — запобігти негативним наслідкам і використовувати технологічні засоби й інтелект для того, щоб зробити світ кращим і більш придатним для майбутніх поколінь. Ми маємо якнайкраще скористатися всіма інструментами, які пропонує співпраця», — сказав Ян Томбінський.

Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні Міхеїл Уклеба нагадав, що УНТЦ був заснований у скрутні часи для пострадянських держав, коли фінансування науки було майже скасовано. Однак відтоді УНТЦ завжди підтримував науку та дослідження країн-реципієнтів. Посол зазначив, що Грузія доєдналася до угоди в 1998 р., а у 2001 р. стала постійним членом цієї організації. За цей час було профінансовано більше 75 проектів на суму 20 млн доларів.

За словами Тимчасово повіреного у справах Азербайджанської Республіки в Україні Назіма Алієва, завдяки співпраці та принципам, якими керується УНТЦ, буде досягнуто добробут і мир у світі. Він нагадав, що Азербайджан приєднався до Українського науково-технологічного центру в 2003 році. Центр надав грантів азербайджанським ученим на суму понад 33 млн. доларів і профінансував 500 проектів. Дипломат також наголосив на важливості подальшої наукової співпраці та партнерства, які допоможуть протистояти нинішнім глобальним викликам.

Надзвичайний і Повноважний Посол Молдови в Україні Руслан Болбочан підкреслив важливу роль діяльності Українського науково-технологічного центру у співпраці з використання наукових досягнень у боротьбі з тероризмом. За словами Посла, наукова спільнота Республіки Молдова вдячна УНТЦ за надання допомоги для 56 проектів на загальну суму 7,5 млн доларів.

Виступаючі ще раз привітали всіх науковців і дослідників із 20-річчям їхньої плідної роботи, побажали успіху в проведенні нових наукових досліджень, розробленні і реалізації актуальних для світової спільноти інноваційних проектів.

Слід зазначити, що УНТЦ також налагодив співпрацю українських, грузинських, азербайджанських, молдовських та узбецьких учених та інститутів з великою кількістю державних і комерційних американських, канадських та європейських компаній. На сьогодні Центром залучено 124 млн доларів для фінансування науково-дослідницьких проектів саме від цих зовнішніх партнерів.

Інф. «З.С.»

Проблема вступу України до НАТО в контексті українсько-американських відносин

УДК 327(447:73):327.51

Summary
In the article the main aspects of Ukraine's accession to NATO are revealed in the light of Ukrainian-American relations. Considerable attention is paid to the factors that affected the strategy of both countries on NATO's expansion to the East, peculiarities of US policy as to development of relations between Ukraine and NATO and their prospects.
Keywords: **Ukraine, US, NATO, NATO's expansion.**

Частина ІІ

Іракська криза та військовий варіант її вирішення з боку США активізували відцентрові прояви в НАТО, передовсім це стосується країн Західної Європи. Така ситуація змушує Вашингтон інтенсифікувати атлантичний діалог із державами Центрально-Східної Європи, зокрема, з Україною. Так, на початку січня 2003 р. К. Паскуаль у виступі на засіданні Робочої групи у Вашингтонському Центрі міжнародних стратегічних досліджень виокремив принципові для США позиції стосовно вступу України до Північноатлантичного альянсу: це політика відкритих дверей і, водночас, політика п'яти кроків – напрямів співробітництва задля покращення відносин (реформування експортного контролю, активізація контактів на рівні урядів та парламентів, підтримка демократії, співпраця у військовій сфері та сприяння вступові до НАТО). І вже через місяць К. Паскуаль під час круглого столу «Євроатлантична інтеграція України: стан та перспективи» наголосив, що гіпотетично Україна може розраховувати на вступ до Альянсу 2008 р. Загалом, протягом 2003 р. на найвищому рівні в США звучали думки про доцільність вступу України до НАТО (виступи президента Дж. Буша, Посла Дж. Хербста, держсекретаря К. Пауела, помічника держсекретаря Е. Джонс та інших високопосадовців). Водночас акцентувалася увага на необхідності демократизації українського політикуму та суспільства [1, с. 37].

Варто підкреслити, що від часу розгортання військової операції в Іраку Вашингтон розглядав Україну як союзника в питанні вирішення іракської проблеми. Зокрема, у США позитивно сприйняли рішення Президента України про розміщення батальйону РХБ захисту в Перській затоці. Так само зближенню сприяв і Меморандум Верховної Ради України про надання збройним силам НАТО права швидкого доступу на територію України (березень 2004 р.). Ознакою інтенсифікації процесу інтеграції нашої країни до Альянсу стало й поглиблення співпраці у військово-технічній сфері.

Значний вплив на формування позиції США щодо України загалом та її участі в системі колективної безпеки НАТО справили події осені 2004 р. та прихід до влади президента В. Ющенка. У Вашингтоні це сприйняли як ознаку готовності українського суспільства й політикуму до більш чіткого визначення своїх зовнішньополітичних інтересів. Цьому сприяла й кореляція законодавчо-правового поля України, зокрема, йдеться про Указ Президента від 2 квітня 2005 р. щодо воєнної доктрини. У подальших документах питання вступу до Північноатлантичного Альянсу визначали як найважливіший пріоритет зовнішньої та внутрішньої політики України. Паралельно було створено низку інституцій, що мали стати інструментами реалізації такого курсу, зокрема Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО.

Позиція США щодо інтеграції України до атлантичних безпекових структур у період 2005 - 2009 р. простежується завдяки аналізу низки кроків як на міжнародному рівні, так і в царині двосторонніх відносин. Стратегічне значення для перспективи євроатлантичного руху України мала спільна заява президентів Б. Клінтона та В. Ющенка «Порядок денний українсько-американського стратегічного партнерства у новому сторіччі» (квітень 2005 р.), яка окреслювала головні завдання двостороннього співробітництва, у тому числі у сфері безпеки. Конкретизація питання вступу України в НАТО відбувалася під час робочих візитів до Києва Міністра оборони США Д. Рамсфельда (вересень 2005 р.), заступника держсекретаря США П. Добрянські (березень 2006 р.), помічника Президента, заступника Радника з питань національної безпеки Президента США Дж. Крауча (травень 2006 р.).

Подальший діалог відбувся на міжнародній конференції «Спільне бачення спільного сусідства» у Вільнюсі в травні 2006 р.: В. Ющенко закликав до інтенсифікації процесу набуття членства України в НАТО шляхом укладання ПДЧ, а Вашингтон традиційно наголошував на готовності переконати своїх союзників у необхідності такого кроку, однак ставив це питання у залежність від позиції нового українського уряду, який мав підтвердити курс на євроатлантичну інтеграцію. Загалом, адміністрація Дж. Буша виявила зацікавленість у розширенні Альянсу на Схід, проте зважала на досить неоднозначну позицію українського політикуму та громадськості. Яскравим прикладом цього став зрив навчань у рамках НАТО в Криму. Також у Вашингтоні розглядали призначення прем'єр-міністром В. Януковича як

можливість гальмування процесу поступу України до НАТО та суттєвої зміни зовнішньополітичної орієнтації, однак наголошували, що поважають демократичний вибір українців [2]. Із таким же підтекстом сприйняли й заяву нового прем'єр-міністра, зроблену під час візиту до США у грудні 2006 р., про те, що Україна не форсуватиме процес вступу до Альянсу через неготовність суспільства [3].

У Вашингтоні враховують, що прийнята 2007 р. Стратегія національної безпеки України передбачала «використання в інтересах України механізмів міжнародної колективної безпеки» і декларувала «формування умов для вступу України до НАТО», однак усе частіше лунали скептичні зауваження щодо такої риторики, не підкріпленої конкретними кроками. Водночас, у квітні 2007 р. Дж. Буш підписав «Акт про консолідацію свободи через НАТО», у якому зазначалась позиція США щодо сприяння набуттю Україною членства в Альянсі.

Інтенсифікації діалогу Україна - НАТО сприяла активізація відносин України й США та прийняття низки важливих двосторонніх документів. У першу чергу, це підписані під час візиту Дж. Буша до Києва «Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта) від 1 квітня 2008 року. Дорожня карта передбачала, що Україна поглиблюватиме співробітництво із НАТО, а США сприятимуть набуттю нею членства в Альянсі. Наступним важливим етапом стало рішення Бухарестського саміту Альянсу у квітні 2008 р. про більш чітку перспективу членства України в НАТО, прийняте за безпосередньої участі Сполучених Штатів.

Значний вплив на процес діалогу щодо членства України мав російсько-грузинський конфлікт серпня 2008 року. Зокрема, під час вересневого 2008 р. візиту В. Ющенка до США велику увагу було приділено активізації безпекового співробітництва, а також обговорено можливість запрошення у грудні цього ж року України та Грузії до ПДЧ. На підтвердження такого рішення у 2008 р. обидві палати Конгресу ухвалили три резолюції, що підтримували перспективу укладення ПДЧ із Україною.

Передвиборна президентська кампанія у США засвідчила важливість питання щодо ролі НАТО в системі американської безпеки, у цьому контексті розглядалася й політика щодо України, як можливого партнера по Альянсу. Таку думку висловлювали головні претенденти на посаду президента Б. Обама та Дж. Маккейн. Перемога демократа Б. Обами та проголошення курсу на «перезавантаження» відносин із Москвою не змінило стратегічного напряму підтримки Вашингтоном прагнення нашої країни вступити до Альянсу. Позитивним сигналом стало підписання Хартії Україна - США про стратегічне партнерство (19 грудня 2008 р.). У документі головні акценти стосувалися безпекової сфери, а також було зроблено наголос на тому, що «поглиблення інтеграції України до євроатлантичних структур є спільним пріоритетом» обох країн.

Однак, за результатами засідання Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ Альянсу (грудень 2008 р.) для України було вироблено дещо відмінний від ПДЧ формат підготовки вступу до НАТО – Річні національні програми. При цьому США наголосили на всебічній допомозі у процесі виконання Україною всіх необхідних умов, а українській стороні було рекомендовано проводити більш системну роботу як із суспільством, так і з опозицією, передовсім здійснювати інтенсивну інформаційну кампанію. Відтак, із 2009 р. США надають сприяння у реалізації Річних національних програм, як своєрідного інструмента поступу України до НАТО, зокрема це стосується реформування Збройних сил України. Значну увагу питанням безпеки приділяла й Українсько-американська комісія зі стратегічного партнерства, установче засідання якої відбулося восени 2009 р. Разом із тим, на офіційному рівні представники США постійно акцентували увагу, що Україна сама визначатиме динаміку реалізації євроатлантичного курсу. Так віце-президент Дж. Байден у липні 2009 р. підкреслював, що у Вашингтоні розуміють складність процесу трансформації суспільної свідомості в

Україні у питаннях НАТО, тому саме за нею залишається визначення темпів, часу та глибини перетворень, необхідних для вступу до Альянсу.

Загалом, період 2005-2009 рр. в історії відносин України з НАТО більшість аналітиків називають часом невикористаних можливостей, адже Київ отримав низку преференцій з боку країн-учасниць Альянсу, і передовсім – США, однак не використав їх.

Кардинальною зміною стратегії України щодо вступу до НАТО позначений 2010 р.: у липні Верховна Рада проголосила позаблоковий статус України, а відкоригована Указом Президента Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», прийнята в лютому 2007 р., уже не передбачала євроатлантичної інтеграції, зосередившись лише на економічному аспекті інтегрування з ЄС. Реакція США була виваженою, зокрема, під час візиту на початку липня 2010 р. для участі у другому засіданні Українсько-американської комісії зі стратегічного партнерства Г. Клінтон заявила, що Вашингтон поважає рішення України щодо позаблокового статусу. Так само й С. Пайфер зазначав, що Україна повинна самостійно визначатися з перспективою вступу до НАТО, двері до якого мають залишатися відчиненими. Схожа думка пролунала й від посла Дж. Теффта влітку 2011 р. [4]. З огляду на це, у 2010-2013 рр. діалог стосовно співробітництва України з НАТО було переведено у площину участі українців у миротворчих операціях під егідою Альянсу та обговорення перспективності такого співробітництва. Зокрема, Вашингтон щодо України починає використовувати визначення «євроатлантична орієнтація», а не «євроатлантичне прагнення». Повернення до питання вступу до Альянсу унеможливлювалось як загальним курсом команди В. Януковича на зближення з Москвою, так і окремими рішеннями, зокрема про продовження терміну перебування російського Чорноморського флоту на території України (АР Крим).

Докорінна зміна зовнішньополітичного курсу нашої країни відбулася в умовах суспільно-політичної кризи кінця 2013 р., загострення відносин із РФ та розгортання антитерористичної операції на сході країни протягом 2014-2015 років. Зокрема, у грудні 2014 р. Верховна Рада України підтримала внесений президентом П. Порошенком законопроект, що передбачає скасування позаблокового статусу країни. А Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента від травня 2015 р. передбачає завдання «формування умов для вступу в НАТО» у поєднанні із зусиллями зі «створення ефективного сектору безпеки й оборони» та загального підвищення обороноздатності держави. Суттєвих змін зазнали й загальна риторика українського політикуму та суспільна думка – переконання, що саме НАТО може стати гарантом збереження державності нашої країни.

Позиція США щодо подій 2013-2015 р. в Україні та участі в них РФ простежується в низці офіційних заяв високопосадовців і запровадженні санкцій щодо Росії. Ключовими є тези: про мирний характер проєвропейських зібрань на майдані Незалежності у грудні 2013 р. та неприпустимість застосування сили щодо демонстрантів; про втручання Москви у внутрішні справи України; про порушення нею низки міжнародних угод і Будапештського меморандуму у зв'язку з приєднанням Криму до РФ; про ескалацію Москвою нестабільності на сході України та підтримку воєнізованих антиукраїнських формувань тощо. Загалом, ситуація в нашій країні розглядається як загроза безпеці союзників США у Східній Європі, пряме порушення міжнародної системи безпеки та стабільності.

З огляду на це, Вашингтон активізував фінансову допомогу Україні, залучивши міжнародні фінансові інституції та країни-партнери по НАТО. США надавали нашій країні значну допомогу для підвищення її обороноздатності та забезпечення війська обмундируванням, спорядженням, медикаментами тощо [5]. Вагомою підтримкою та демонстрацією подальших стратегічних відносин стали спільні навчання, зокрема й «SEABREEZE» і «RAPIDTRIDENT».

Оцінка ситуації в Україні з боку США цілком суголосна позиції НАТО, а в окремих моментах є більш жорсткою та рішучою. Так, у січні 2015 р. Генсек Є. Столтенберг наголосив, що Росія повинна негайно припинити ескалацію конфлікту в Україні [6], також НАТО не визнало референдум у Криму та приєднання його до РФ [7]. Зусилля Альянсу й США спрямовані на підтримку країн-партнерів, однак офіційно ні Вашингтон, ні керівництво НАТО не готові надати Україні членство в умовах невідповідності стандартам і розгортання конфлікту на її території. Наголос зроблено на всебічній підтримці як України, так і Молдови та Грузії, аби вони могли обстоювати свою незалежність. Водночас, позиція Москви в українському питанні, спрямована на розпалювання конфлікту, стала викликом для НАТО і сприяла проведенню заходів із підвищення його ефективності, зокрема це стосується проведення масштабних навчань, посилення контингентів у країнах-членах, що межують із РФ, діалогу щодо розбудови сил швидкого реагування тощо [8]. Показовим у цьому контексті є підписання у вересні 2015 р. трьох документів про поглиблення взаємодії України і НАТО, а також візит Й. Столтенберга (22 вересня 2015 р.), який засвідчив підтримку нашої країни і став сигналом про новий формат співпраці. Зокрема, було зроблено наголос на тому, що Україна може самостійно співпрацювати з окремими державами-членами НАТО та їх союзниками поза вступом до Альянсу [9]. У тій же площині на Мюнхенській конференції з питань безпеки 13 лютого 2016 р. обговорювалося питання подальшої тісної співпраці України й Альянсу у сфері реформування сектору безпеки й оборони. Варто зауважити, що ситуація в нашій країні

спонукала США та НАТО до суттєвої кореляції зовнішньополітичної стратегії та пошуку нових підходів для пом'якшення конфлікту, що сколихнув підвалини сучасного світоустрою. Так, на початку грудня 2015 р. очільники МЗС країн-учасниць НАТО прийняли рішення про необхідність розроблення нової стратегії для Альянсу в умовах гібридних воєн і про запрошення до останнього Чорногорії.

Аналізуючи тривалий період відносин Вашингтона й Києва в контексті пошуку Україною своєї моделі безпеки, слід вказати, що США визнають важливість нашої країни з огляду на її геостратегічне розташування у Європі та місце в Чорноморському регіоні. У першу чергу, це стосується безпекових питань. За умови її приєднання до НАТО, членами якого вже є Туреччина, Болгарія та Румунія, позиції Альянсу в Каспійсько-Чорноморському регіоні значно посиляться.

Слід наголосити, що вагомим чинником, який актуалізував питання вступу України до НАТО, була безумовна підтримка цього процесу з боку США. Однак проблема залучення України до системи колективної безпеки у форматі Альянсу завжди проектувалася на можливість загострення відносин, а то й реальний військовий конфлікт із РФ.

Така ймовірність головно зумовлює й відмінність у позиціях і підходах щодо процесу відносин України й Росії з НАТО між європейською та американською частинами Альянсу: європейські країни-члени, передовсім це стосується країн Західної Європи, займають більш стриману позицію через близькість РФ та енергетичний фактор; а США послідовно підтримують діалог з Україною щодо вступу до НАТО, узалежнюючи його інтенсивність із внутрішньополітичною ситуацією в країні.

Серед головних передумов вступу до НАТО в США традиційно називали: чітку визначеність української влади щодо зовнішньополітичного курсу; консенсус влади та суспільства з цього питання; проведення реформ, спрямованих на демократизацію суспільно-політичної сфери та ринкових реформ в економіці; боротьбу з корупцією; суттєве реформування українських ЗС (професійна армія, демократичний контроль над збройними силами, відкритість формування військового бюджету, оптимізація системи військової освіти).

Зважаючи на комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів, поступ України до НАТО був досить повільним і непослідовним, а події 2014-2015 рр. відтерміновують питання вступу до Альянсу на час розв'язання нинішніх проблем. Разом із тим, важливо наголосити, що найбільш вагомим партнером, який послідовно підтримує Україну, залишаються США. Саме інтенсифікація діалогу та виведення відносин із країною-лідером на найвищий рівень є важливим фактором реалізації євроатлантичного вектора зовнішньої політики України.

Список використаних джерел:

1. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_002

2. Kulikov Yuri. Loser in Ukraine's Orange Revolution Returns as Premier // Reuters.– 2006 – August, 5. – A. 14.

3. Talbott S. The New Ukrainein the New Europe. Addressat the Work shop on Ukraine-NATO Relations Sponsored by the Harvard University Project on Ukrainian Security and the Stanford-Harvard Preventive Deference Project // Washington D.C. – 1998. – April 8. — P. 12.

4. Зленко А.М. Українська зовнішня політика: від політичної реальності до політичної необхідності: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті / К.П. Єлісєєв (упор.) – К.: Преса України, 2003. – 250 с.

5. Пайфер С. «Неприєднані» чи «позаблокові» // День. — 2010. – 8 квітня.

6. Заява президента Барака Обами про Україну від 28 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainian.ukraine.usembassy.gov/uk/statements/obama-02282014.html

7. Спільна заява за результатами 2 засідання українсько-американської Комісії зі стратегічного партнерства 2 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://photos.state.gov/libraries/ukraine/164171/pdf/clinton-yanukovych-statement-ukr.pdf

8. Каспрук В. Євроатлантичний вибір України очима американських стратегів // Надзвичайна ситуація. – 2002. — № 7-8. – С. 48-51.

9. Виступ Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rian.com.ua/video/20150126/362591756.html

Олена ВАЩЕНКО,
Міністерство закордонних справ України

АНОТАЦІЯ

У статті через призму українсько-американських відносин розкрито головні аспекти проблеми вступу України до НАТО. Значну увагу приділено факторам, що впливали на стратегію обох країн у питанні розширення Альянсу на Схід; особливостям політики США щодо розвитку відносин України й НАТО та їхньої перспективи.

Ключові слова: Україна, США, НАТО, розширення НАТО на Схід.

АННОТАЦИЯ

В статье сквозь призму украинско-американских отношений раскрыты основные аспекты проблемы вступления Украины в НАТО. Значительное внимание уделено факторам, влияющим на стратегию обеих стран в вопросе расширения Альянса на Восток; особенностям политики США относительно развития отношений Украины с НАТО и их перспективы.

Ключевые слова: Украина, США, НАТО, расширение НАТО на Восток.

Україна – Королівство Бельгія: відносини і співробітництво

УДК 327(73+477)

Summary
The article reviewed and analyzed comprehensive relations between Ukraine and Belgium. Refers to the reserves of increase of level of cooperation between the two countries.
Keywords: **Ukraine, Belgium, policy dialogue, and investments.**

Королівство Бельгія визнало Україну 31 грудня 1991 року. Дипломатичні відносини між двома державами встановлено 10 березня 1992 р. [1]. Правову основу відносин становить міждержавний Договір про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Королівством Бельгія, Французькою спільнотою Бельгії, Фламандською спільнотою, Німецькомовною спільнотою, Валлонським регіоном, Фламандським регіоном і Регіоном Брюссель – Столиця Бельгії від 23 квітня 1997 р., що набув чинності 10 грудня 2000 року. У бельгійському парламенті, переобраному в червні 2010 р., діяла група дружби Бельгія – Україна, яку очолював сенатор Рік Даемс. До складу групи входило 10 парламентарів. У Верховній Раді України діє депутатська група дружби Україна – Бельгія. Договірно-правова основа двостороннього співробітництва налічує близько 30 міжурядових, міжвідомчих і міжрегіональних угод.

Українсько-бельгійське співробітництво реалізується в межах Дорожньої карти двосторонніх відносин між Україною та Королівством Бельгія, її Спільнотами та Регіонами, яка розробляється, як правило, на кілька років і спирається на найважливіший документ двосторонніх відносин – Договір про взаєморозуміння та співробітництво. Міністри закордонних справ 19 листопада 2008 р. підписали в Брюсселі Дорожню карту двосторонніх відносин між Україною та Бельгією на період 2009-2010 рр. На наступному етапі основою розвитку співробітництва слугувала Дорожня карта двосторонніх відносин між Україною та Королівством Бельгія, її Спільнотами та Регіонами на період 2012-2014 рр., парафована в жовтні 2011 року.

Політичний діалог на найвищому рівні було започатковано робочим візитом Президента України Л. Кравчука до Бельгії 7-8 липня 1992 року. У червні 1995 р. відбулися переговори Президента України Л. Кучми з Королем Бельгії Альбертом II. Президент України В. Ющенко та Прем'єр-міністр Бельгії Г. Вергофстадт обговорили питання українсько-бельгійського співробітництва під час заходів з відзначення 25-річчя «Солідарності» (Гданськ, 31 серпня 2005 р.) і на саміті ООН (Нью-Йорк, 16 вересня 2005 р.). 22 лютого 2005 р. під час візиту до Брюсселя для участі в саміті НАТО президент В. Ющенко зустрічався з Головою Сенату Бельгії А.-М. Лізен, а 19 березня 2009 р. в рамках саміту Європейської народної партії – з Прем'єр-міністром Бельгії Г. Ван Ромпеєм. 15-16 жовтня 2009 р. відбувся перший в історії двосторонніх відносин офіційний візит Президента України В. Ющенка до Королівства Бельгія, у ході якого Глава Української держави провів переговори з Королем Бельгії Альбертом II, главою Уряду Бельгії Г. Ван Ромпеєм, з головами Сенату А. Де Деккером і Палати представників П. Девалем. Президент України висловив задоволення динамікою двосторонніх відносин, станом реалізації Дорожньої карти двосторонніх відносин на 2009-2010 роки. Домовлено про співробітництво в рамках відносин Україна-ЄС, зокрема з огляду на бельгійське головування в Євросоюзі в другій половині 2010 року.

В Антверпені було підписано також Меморандум про співробітництво між Одеським та Антверпенським портами. Бельгійська урядова делегація у 2011 р. взяла участь у заходах, присвячених 25-м роковинам Чорнобильської катастрофи, зокрема в роботі Київського саміту з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії.

У комуні Іксель (м. Брюссель) Президент України урочисто відкрив меморіальну дошку на честь першої дипломатичної установи України в Брюсселі – Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Бельгії та Нідерландах (1919-1923 рр.). Посольство України в Королівстві Бельгія та Великому Герцогстві Люксембург (за сумісництвом) 22 грудня 2014 р. з нагоди Дня працівників дипломатичної служби України в Брюсселі традиційно вшанували пам'ять першої української дипломатичної установи в Королівстві Бельгія [2]. Регулярно відбуваються урядові та парламентські зустрічі.

Політичний діалог на рівні глав зовнішньополітичних відомств розпочався офіційним візитом Міністра закордонних справ Бельгії Е. Дерейке в Україну в травні 1996 року. Наступного року Міністр закордонних справ України Г. Удовенко відвідав Бельгію. З того часу зустрічі керівників МЗС стали регулярними. Тільки у 2008 р. міністри закордонних справ обох держав 5 разів зустрічалися в Брюсселі, Києві та Нью-Йорку, обговорювали поточні питання двосторонніх від-

У березні цього року в рамках візиту до Брюсселя Міністр закордонних справ України Павло Клімкін зустрівся з Віце-прем'єр-міністром, Міністром закордонних та європейських справ Бельгії Дідьє Рейндерсом. Керівники зовнішньополітичних відомств обговорили питання українсько-бельгійського співробітництва, зокрема інтенсифікацію політичного діалогу та співпрацю у торговельно-економічній сфері. Увага була приділена створенню передумов для нарощування бельгійських інвестицій в Україну, передусім у контексті функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС

носин, актуальну тематику світових процесів і міжнародної безпеки. У Києві 3 березня 2008 р. перебував міністр Карл Де Гухт на чолі делегації бельгійських бізнесменів і футбольних функціонерів з метою представлення досвіду країни у проведенні Євро-2000 та можливостей Бельгії долучитися до підготовки в Україні до Євро-2012. У рамках візиту відбувся міжнародний семінар за участі представників Федерації футболу України та бізнесменів, а також представників футбольних і ділових кіл Бельгії.

У рамках офіційного візиту Президента України в Бельгію 16 жовтня 2008 р. відбулася зустріч Міністра закордонних справ П. Порошенка з керівником МЗС Бельгії І. Летермом, обговорено актуальні питання двосторонніх відносин, підтримку Бельгією євроінтеграційних устремлінь України, проблематику регіональної безпеки. У Брюсселі 27 березня 2010 р. Міністр закордонних справ України К. Грищенко обговорив перспективи подальшого розвитку співробітництва між Україною та ЄС, процесів інституційних реформ ЄС, пріоритети бельгійського головування в ЄС у 2010 р., зокрема стосовно надання Україні Плану дій щодо безвізового режиму, завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі. З 2002 р. триває практика проведення політичних консультацій на рівні керівників і директорів департаментів МЗС двох країн, що відбуваються, як правило, щорічно. У 2010 р. започатковано консультації у форматі Бенілюкс – Україна. Під час візиту в Брюссель Міністра закордонних справ України 23 липня 2012 р. було обговорено перспективи політичного діалогу після формування нового уряду Бельгії, актуальні питання двостороннього співробітництва та європейської інтеграції України. У березні 2014 р. Міністр закордонних справ Бельгії разом із міністрами закордонних справ Нідерландів і Люксембургу відвідали Київ, де відбулися зустрічі з В.о. Президента, Головою Верховної Ради України, Міністром закордонних справ України та іншими українськими високопосадовцями. У грудні 2014 р. нашу країну з робочим візитом відвідав Віце-прем'єр-міністр, Міністр закордонних справ Бельгії. У рамках візиту глава бельгійського зовнішньополітичного відомства – Голова Комітету міністрів Ради Європи (до травня 2015 р.) провів переговори з Міністром закордонних справ України Павлом Клімкіним, був прийнятий Прем'єр-міністром України та Першим заступником Голови Верховної Ради України.

Двостороннє співробітництво спирається на низку чинних документів, як, наприклад, Угода між Державною податковою адміністрацією України і Міністерством фінансів Бельгії в галузі обміну даними і одночасних перевірок (17 березня 2003 р.); Меморандум про взаєморозуміння між Державним департаментом фінансового моніторингу, що діє у складі Міністерства фінансів України, та Підрозділом обробки фінансової інформації Королівства Бельгія щодо співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (19 вересня 2003 р.); Угода про співробітництво між Полтавською областю України і Провінцією Ено Королівства Бельгія; Технічна угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Бельгія про участь українського контингенту в міжнародній миротворчій операції у складі тактичного угруповання під бельгійським командуванням (3 грудня 2002 р.); Угода між Урядом України та Бельгійсько-Люксембурзьким Економічним Союзом про взаємне заохочення і захист інвести-

ції (20 травня 1996 р.); Конвенція між Україною і Королівством Бельгія про свободу пересування (7 липня 1992 р.); Протокол між Урядом України і Урядом Королівства Бельгія про правові основи співробітництва (10 березня 1992 р.); Угода між Урядом України і Урядом Королівства Бельгія про встановлення дипломатичних відносин (10 березня 1992 р.) тощо.

Економічне співробітництво розвивається доволі активно: у 2011 р. обіг товарів і послуг між Україною та Бельгією становив 1 млрд 445,7 млн дол., у тому числі експорт — 725,5 млн (зріс на 22% порівняно з минулим роком), імпорт – 720,2 млн дол. (відповідно на 11% більше). Наведені цифри на 2,8% перевищили показники докризового 2008 р. (1 млрд 406,72 млн дол.). При цьому сальдо для України вперше за кілька років було позитивним і становило +5,3 млн дол. за рахунок торгівлі послугами. За даними Держстату України за підсумками 9 міс. 2014 р. експорт українських товарів до Бельгії збільшився порівняно з відповідним періодом 2013 р. на 22,5% і становив 352,32 млн дол., імпорт товарів із Бельгії зменшився на 20,9% і становив 406,30 млн дол. Негативне сальдо двосторонньої торгівлі товарами – 53,99 млн доларів. За підсумками 9 міс. 2014 р. експорт українських послуг до Бельгії зменшився порівняно з відповідним періодом 2013 р. на 77,6% і становив 57,99 млн дол., імпорт послуг із Бельгії зменшився на 20,2% і становив 41,26 млн дол. Позитивне сальдо двосторонньої торгівлі послугами досягло 16,73 млн дол.

Основними товарами, що експортуються, є зернові культури; насіння і плоди олійних рослин, палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; продукти неорганічної хімії; чорні метали; текстильний одяг; деревина і вироби з неї. Основними товарами, що імпортуються, є фармацевтична продукція; пластмаси, полімерні матеріали; засоби наземного транспорту (крім залізничного); хімічна продукція; реактори ядерні, котли, машини; електричні машини; м'ясо, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки; алкогольні і безалкогольні напої та оцет.

Прямі інвестиції з Бельгії в Україну, за даними Держстату України, станом на 1 січня 2014 р. становлять 73,8 млн дол. За цим показником Бельгія посіла 32 місце серед країн-інвесторів. Бельгійці вкладають гроші переважно у промисловість – 65%, у тому числі харчову – 32% і машинобудування – 6,3%; операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг і надання послуг підприємцям – 16%; торгівлю; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку – 12%; діяльність транспорту та зв'язку – 4,5%; сільське господарство, мисливство – 3%. Слід також ураховувати, що більшість бельгійських інвестицій в українську економіку заходять не напряму, а через треті країни (приклад – компанія «САН ІнБев Україна»).

Бельгійські підприємства, присутні в Україні:

— Бельгійсько-українське спільне підприємство «Ватра-Шредер», засноване в 1990 р., є найстарішою компанією цієї держави в Україні, має завод у Тернополі (близько 100 робітників), виробляє освітлювальні прилади.

— Компанія Bosal Group of Belgium – один із провідних у світі виробників автомобільних вихлопних систем; створила у 2006 р. СП із Запорізьким автомобілебудівним заводом з виробництва автомобільних вихлопних систем.

— Компанія Алерс («Ahlers Logistic and Maritime Services») займається логістичним забезпеченням, працює на українському ринку кілька років, має офіси в Харкові, Києві та Одесі.

— Спільне українсько-бельгійське підприємство «Мажік», розміщене в Харкові; основний вид діяльності – роздрібна торгівля фармацевтичними товарами.

— Французько-бельгійсько-нідерландська банківсько-страхова група БНП-Паріба Фортіс; придбала у 2006 р. за 7,6 млн євро українську страхову компанію «Еталон Лайф», частка якої на українському страховому ринку становить 5,2%.

— ING Bank у 1994 р. відкрив представництво в Києві, у грудні 1997 р. – зареєстрований як банк зі 100% іноземного капіталу; розпочав банківські операції 3 квітня 1998 р., однак унаслідок кризових явищ 2008 р. прийняв рішення про скорочення своєї діяльності в Україні.

— «Мелексіс» – виробник напівпровідникових інтегральних схем для автомобільної та побутової електроніки, має дочірнє підприємство в Україні «Мажі-Україна»; у виробництві задіяно понад 70 працівників.

— Із 2006 р. в Харкові створено компанію з бельгійськими інвестиціями «ВАТ Перипротект», яка займається розповсюдженням і монтажем систем охорони виробничих площ від провідних світових виробників, таких як «Betafence» (Бельгія), «Beninca» (Італія), «Cominfo» (Чехія), «Gallagher-europe» (Нідерланди). Компанія також має свої представництва в Дніпропетровську та Києві. У 2007 р. уклала контракт на участь у підготовці українських спортивних об'єктів, зокрема стадіону в Дніпропетровську до Євро-2012.

— Із 2000 р. в Києві працює бельгійська компанія «Квадрокс», яка займається виробництвом систем відеоспостереження та програмного забезпечення до них для мереж роздрібної торгівлі (супермаркети, автозаправні станції), організації дорожнього руху, у медичній сфері.

— «САН ІнБев Україна» є незаперечним лідером на українському пивному ринку з 2000 р., дочірня компанія найбільшої міжнародної пивоварної компанії Anheuser-Busch InBev; об'єднує три пивоварні підприємства: Чернігівське («Десна»), Харківське («Рогань») і Миколаївське («Янтар») відділення «САН ІнБев Україна» (міжнародна пивоварна корпорація «АВ InBev»). Частка бельгійських інвестицій присутня в страхових компаніях «АХА Украї-

на» і «Еталон».

Перспективні інвестиційні проекти: бельгійська компанія Euro Immo Star (100% акцій – державні) вивчає можливості інвестування в Україні сучасного залізничного терміналу та центру логістики (близько 30 млн євро). Бельгійська компанія B.S.A International (у складі Lactalis Group) отримала дозвіл на придбання контрольного пакету акцій ТОВ «Молочний дім 1» у Павлограді (Дніпропетровська обл.), ТОВ «Молочний дім 2» у Гнівані (Вінницька обл.) і ТОВ «Сакура» (Дніпропетровськ).

Пріоритетними завданнями економічної дипломатії в Бельгії та інших країнах залишається питання просування українського експорту на ринку країни перебування. З огляду на необхідність скорочення негативного для України балансу зовнішньої торгівлі слід звернути увагу на просування продукції, яка становить позитив для сальдо двосторонньої торгівлі. На прикладі Бельгії це насіння і плоди олійних рослин (рапс – група 12 за УКТЗЕД) з обсягом 137,7 млн євро за результатами 2009 р., що практично повністю експортувався з України в Бельгію. Разом з тим, ураховуючи негативний вплив тривалого вирощування цієї культури на якість ґрунтів, питання подальшого розвитку цього експорту потребує додаткового вивчення та схвалення з боку Міністерства аграрної політики України.

Активісти неформальної групи «Українська молодь у Бельгії» – під час акції на вшанування пам'яті жертв нещодавніх терактів у Брюсселі

Перспективним є просування експорту з України металургійної продукції, поставки якої в Бельгію істотно зросли. Позитиву додала така група товарів, як готовий одяг із позитивним сальдо. На понад 53% збільшилися поставки з України в Бельгію субпродуктів харчової промисловості з часткою в експорті 3,6% і позитивом для торговельного балансу України в 5,3 млн євро.

Потребує активізації експорт деревини та продукції деревообробки, яка становить 5,2% експорту з позитивним балансом у 8,9 млн євро. На 78% збільшився експорт групи 26: руди, шлаки та зола – з позитивним сальдо в 5 млн євро. Активними темпами розвивався експорт групи 63: інші готові текстильні вироби, комплекти, вторинна сировина, де приріст становив 78,3% із позитивним сальдо у 2,9 млн євро. Попитом відзначається український експорт у Бельгію групи 84: реактори ядерні, котли, машини, апарати і механічні пристрої, їх частини; також групи 90: оптичні прилади, точні апарати та прилади, у тому числі медико-хірургічні, що мали зростання (дані 2009 р.), відповідно, на 3,6% та 32,9%.

Разом з тим є й негативні показники щодо імпорту в Україну. Це стосується в першу чергу фармацевтичної продукції (групи 30), яка становить 14,7% усього українського імпорту з Бельгії з негативним для України балансом у 54,6 млн євро. Щоправда, і український експорт до Бельгії цієї продукції збільшився 2008 р. у 5 разів, становлячи 0,732 млн євро, однак його питома вага залишається на рівні 0,3%. Важливою складовою українського імпорту є продукція машинобудування (групи 84, 85, 87 та 90): негативне сальдо становить сумарно 105,8 млн євро.

Практика роботи українських дипломатів в економічній сфері підтверджує, що здебільшого пропозиції стосовно експорту української продукції недостатньо опрацьовані й проблені, що потребує відповідного розроблення та запровадження єдиної форми експортних звернень українських товаровиробників.

Важливе значення в експортній роботі має рекламування вітчизняної продукції, зокрема на виставках. Як приклад можна навести досвід допомоги українських дипломатів в організації представлення української виноробної галузі у щорічній виставці «Вина і смаки» в місті Дінан (7-9 травня 2010 р.). У роботі виставки взяли участь представники близько 100 українських підприємств – виробників вино- та алкогольної продукції, м'ясо-молочної, кондитерської та броварної продукції. На щорічній церемонії нагородження відзнаками Міжнародного інституту смакових якостей продукція української компанії «Немиров» (горілка Nemiroff LEX Ultra) отримала срібну нагороду. Із березня 2009 р. продукція «Немиров» представлена в Бельгії торговельною мережею Makro/Metro Cash&Carry. За результатами домовленостей з бельгійськими аграріями проведено презентацію українського агропромислового потенціалу на міжнародному сільськогосподарському салоні «Agribex» у місті Брюссель (грудень 2009 р.) тощо.

Напередодні Євро-2012 особлива увага дипломатичних представництв України була зосереджена на залученні іноземних установ, підприємницьких структур до реалізації проектів у рамках підготовки України до Європейського футболу. Зокрема, Євро-2012 було темою обговорення Президента України

В. Ющенка з бельгійськими підприємцями (16 жовтня 2010 р.). Питанням Євро-2012 були присвячені кілька презентацій, підготовлених у містах Гент і Куртре. У рамках залучення до проектів Євро-2012 посольства надавали сприяння у здійсненні візитів в Україну бізнес-делегацій тощо. При цьому іноземних представників заохочували до інвестиційних проектів не тільки у спортивній сфері, а й в інших: агропромисловості, енергетики, енергозбереження, транспорту, туризму. Бельгійські компанії також виявили значний інтерес і до участі в економічних проектах у рамках підготовки України до проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 року. Зокрема, бельгійські технології в галузі спортивної інфраструктури були залучені при будівництві низки стадіонів в Україні (Донецьк, Харків, Київ) і проведенні окремих робіт з облаштування прилеглих територій.

У рамках розвитку технічної допомоги Україні на прикладі Бельгії важливе значення має розроблення спільних проектів, що фінансуються урядом Фламандського регіону («фламандські проекти»). У результаті активної роботи Посольства України схвалення до фінансування отримали 6 проектів загальною вартістю 432 тис. євро (2009 р.). У контексті реалізації домовленостей з Прем'єр-міністром Бельгії восени 2008 р., рішень 1-го засідання міжурядової Змішаної комісії (31 жовтня 2008 р.) і положень Дорожньої карти двосторонніх відносин відновилася співпраця між зброярським підприємством «FN Herstal» (м. Льєж) і Луганським патронним заводом. Бельгійські підприємства були залучені до реалізації авіабудівельних проектів; відновлено співпрацю України з коксохімічним підприємством «R TGERS Belgium», яке мало намір інвестувати в будівництво власного виробництва в Україні. Надавалося сприяння з питань співробітництва у текстильній галузі («NeTTex»); започатковано співпрацю з НТЦ «IMEC» (м. Лювен) у сфері нанотехнологій тощо.

З огляду на енергетичні потреби України значна увага приділяється розвитку співробітництва у сфері енергетики, і зокрема відновлюваних джерел енергії. Опрацьовується кілька пропозицій щодо будівництва в Україні вітряних електростанцій, налагодження спільного виробництва сонячних батарей промислового та побутового використання; запозичення теплогенеруючих технологій (бельгійська компанія «Sheccо»), розширення співпраці у сфері ядерної енергетики. Зокрема, Бельгія підтвердила своє рішення про надання Чорнобильському фонду України 1 млн 194 тис. 540 євро.

Започатковано опрацювання проекту інтермодального транспортного сполучення між Україною та Бельгією. Забезпечено щорічний обмін дозволами на транспортні перевезення в рамках двосторонньої Угоди про автотранспортне сполучення тощо. Продовжується тісне міжпортове співробітництво. В Навчальному центрі Антверпенського порту тільки у 2009 р. стажувалися 15 українських фахівців портового господарства. У рамках розвитку міжрегіонального співробітництва під час відвідання Президентом України міста Антверпена керівники Одеського і Антверпенського портів підписали Меморандум про співробітництво між двома портами. Досягнуто домовленостей про започаткування та розвиток співпраці між іншими портами країн: Гент – Миколаїв, Остенде – Севастополь, Льєж – Дніпропетровськ, Зеебрюгге – Іллічівськ.

Значний інтерес у межах економічної дипломатії становить також робота з місцевими Торговельно-промисловими палатами (далі – ТПП) та експортно-інвестиційними агентствами. Це і співпраця з ТПП «Бенілюкс – СНД», із регіональними експортно-інвестиційними агентствами Бельгії: AWEX, FIT та «Брюссель-експорт» та економічним агентством «Ено девелопман» валлонської провінції Ено. У межах проектів започатковано випуск інформаційного бізнес-бюлетеню «Flesh Letter Ukraine».

Договірно-правовою основою військового співробітництва є рамкова Угода між міністерствами оборони, підписана в лютому 2002 р. під час візиту до Бельгії Міністра оборони України. Військове співробітництво здійснюється на підставі щорічних програм, що містять конкретні заходи співпраці між різними видами та родами військ ЗС: навчання та підготовку, візити на рівні керівництва міністерств оборони та генеральних штабів збройних сил двох країн.

Важливою складовою дипломатичної діяльності є розгортання в країнах перебування науково-технічного співробітництва (НТС). Певний інтерес у цьому плані мають можливості бельгійської сторони: як відомо, у Бельгії на міжнародні дослідження витрачається до 7% бюджету ФС НП країни або близько 513 млн євро. Нагадаємо, що українські дослідники беруть участь у проведенні спільних з Євросоюзом наукових досліджень: з 1991 р. 48 спеціалістів з України отримали відповідні стипендії (друге місце після РФ серед країн пострадянського простору). НТС розвивається переважно в рамках децентралізованих (прямих) зв'язків, зокрема, Королівського музею історії та мистецтв Бельгії з Інститутом археології НАН України і музеєм археології Львівського відділення НАН України. Здійснюється співпраця з адміністрацією м. Антверпена щодо організації участі українських фахівців у міжнародних семінарах Навчального центру Антверпенського порту за фінансової допомоги фламандської сторони. З 2000 р. таке стажування пройшли понад 100 українських фахівців із 10 українських портів і Мінтрансзв'язку.

Співробітництво в культурно-гуманітарній сфері спирається на положення Договору про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Королівством Бельгія, її Спільнотами та Регіонами від квітня 1997 р., який набув чинності в грудні 2000 року. Основні напрями співпраці у 2013 р. були зосереджені на подальшому поглиблен-

ні прямих двосторонніх контактів, організації мистецьких виставок і сприянні участі українських митців у культурно-мистецьких акціях, що проходили в Бельгії. У 2013 р. Державна архівна служба України та Державні архіви Бельгії підписали Договір про співробітництво. Сторони домовилися забезпечувати вільний доступ співробітників до відкритих архівних документів, а також до допоміжної як опублікованої, так і неопублікованої інформації, що стосуватиметься тем їхніх досліджень.

Привертають увагу здобутки в науково-технічній галузі між Україною та Люксембургом[1], що спираються на Угоду між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про співробітництво в галузі культури, освіти, науки, молоді, спорту і туризму від 2 грудня 1994 р. З метою реалізації домовленостей сторони розробили проект Програми співробітництва на 2009-2011 роки. Дипломатичне представництво України налагодило відповідний діалог із фахівцями всесвітньо відомої телекомунікаційної компанії ASTRA, яка володіє мережею з 16 супутників. Водночас сприяло налагодженню контактів Національного фонду досліджень Люксембургу (НФД) з Одеським національним університетом ім. І. Мечнікова.

Особливого розвитку співпраця отримала на міжрегіональному рівні шляхом встановлення прямих контактів: між Провінцією Люксембург і Черкаською областю України, які підписали відповідну угоду про співробітництво (17 червня 2009 р.); Угоду про співробітництво підписали також Полтавська область України і Провінція Ено (28 квітня 2009 р., м. Монс). У межах згаданої угоди сторони домовилися про співпрацю в економічній, науковій, освітянській, культурній та інших сферах. Інформування читача про діяльність українських дипломатів буде неповним, якщо не згадаємо про роботу в гуманітарній і культурній сферах. Так, серед значних подій української присутності в Королівстві Бельгія тільки у 2008 р. – проведення українською громадою низки інформаційних заходів: до 22-ї річниці трагедії на ЧАЕС, святкування Дня Соборності України, відзначення 90-ї річниці подвигу Героїв Крут, 194-ї річниці з дня народження Тараса Шевченка тощо[2].

Українці в Бельгії. До Першої світової війни в Бельгії проживала незначна кількість українців – робітники та студенти, які створили в м. Льєж першу українську організацію. Під час Другої світової війни більшість українців залишили територію Бельгії. У 1945 р. до останньої переїхало з Німеччини близько 2 тис. українців, вивезених туди на примусові роботи. У 1947 р. кількість українців зросла до 10 тис. за рахунок осіб, які, перебуваючи в таборах для переміщених осіб, уклали контракти на працевлаштування в Бельгії терміном на два роки. Після закінчення терміну дії цих контрактів значна частина повернулася до Німеччини або виїхала до США та Канади.

На сьогодні в Бельгії за офіційними даними мешкає близько 4,5 тис. осіб, які мають українське громадянство. Більшість із них проживає в містах Гент, Льєж і Брюссель. За роки перебування в Бельгії українські організації накопичили значний досвід громадської та мистецької діяльності, спрямованої на збереження культурної ідентичності шляхом популяризації українського фольклору, української історії та мови, що сприяло збереженню їх національної таі етнічної ідентичності. Створений у 1945 р. Український Допомоговий Комітет Бельгії мав 26 філій та 3 станиці, понад 4 тис. членів, близько 10 хорових колективів, а також театральні та хореографічні гуртки. Бельгійсько-український хор ім. Тараса Шевченка, вокально-інструментальні гурти «Світанок» і «Явір» сприяють вихованню юних українців. Середнє та молодше покоління з гідністю продовжує українські традиції. З 1966 р. в Арденах створено Український центр Франкополе. Цей центр освіти та дозвілля, який приймає молодих українців із різних країн Західної Європи, є ідеальним місцем для проживання та навчання, занять спортом і проведення культурних заходів. На сьогодні традиційні українські організації Бельгії активно співпрацюють із представниками нової української діаспори.

Список використаних джерел:

1. Див. Офіційний сайт МЗС України. Посольство України в Королівстві Бельгія. – Режим доступу: http://belgium.mfa.gov.ua/ua/ukraine-be/trade#

2. Див.: Посольство України в Королівстві Бельгія та Великому Герцогстві Люксембург (за сумісництвом). – Режим доступу: http://belgium.mfa.gov. ua/ua/press-center/news/30950-posol-ukrajini-v-korolivstvi-belygija-igor-dolgov-ta-predstavnik-ukrajini-pri-jeskostyantin-jelisejev-zdijsnili-pokladanya-kvitiv-bilya-memorialynoji-doshki-prisvyachenoji-pochatku-ukrajinsykoji-diplomatiji.

3. Див.: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/blg/3454.html

4. Посольство України в Королівстві Бельгія також є відповідальним за співробітництво з Великим Герцогством Люксембург.

5. Українські дипломати доклали значних зусиль у розбудові приязних відносин з українцями Бельгії, надаючи їм усіляку допомогу і підтримку. – Див.: /http://www.mfa.gov.ua/belgium/ua/8514.htm/.

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор

Дмитро ВАСИЛЬЄВ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто та проаналізовано всебічні відносини України та Бельгії, йдеться про резерви підвищення рівня співробітництва двох країн.

Ключові слова: Україна, Бельгія, політичний діалог, інвестиції.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены и проанализированы всесторонние отношения Украины и Бельгии, речь идет о резервах повышения уровня сотрудничества двух стран.

Ключевые слова: Украина, Бельгия, политический диалог, инвестиции.

1 Посольство України в Королівстві Бельгія також є відповідальним за співробітництво з Великим Герцогством Люксембург.

2 Українські дипломати доклали значних зусиль у розбудові приязних відносин з українцями Бельгії, надаючи їм усіляку допомогу і підтримку. – Див.: /http://www.mfa.gov.ua/belgium/ua/8514.htm/.

Чорнобиль-1986: актуалізація смислових кодів у просторі пам'яті

УДК 94

Summary

Chernobyl-1986 has become one of the greatest environmental disasters in our time terms. The discourse of memory evidence that «Chernobyl» of the real historical events gradually turned into a word-symbol or symbolic event categories. It's associated with various socio-cultural and political meanings.
Keywords: **Chernobyl, cultural memory, an event, the symbolic category, cultural meanings.**

У 2016 р. минає тридцята річниця аварії на Чорнобильській АЕС та п'ята річниця аварії, що сталася на японській станції «Фукусіма-1» 11 березня 2011 р. – найбільших ядерних катастроф на АЕС. Аварія в Україні в ніч із 25 на 26 квітня 1986 р. стала однією з найсерйозніших екологічних катастроф. Унаслідок вибуху четвертого енергоблоку АЕС відбувся безпрецедентний викид радіації в навколишнє середовище, який у кілька мільйонів разів перевищував радіоактивне забруднення, утворене після відомих на той час аварій на атомних об'єктах: вибух на комбінаті «Маяк» (Челябінська область СРСР, 29 вересня 1957 р.), пожежа на АЕС «Вінксдейл» (Велика Британія, 10 жовтня 1957 р.), розплавлення активної зони реактора АЕС «Три-Майл-Айленд» (США, 28 березня 1979 р.). Україну спіткала найбільша техногенна катастрофа в історії людства. Понад 8% території нашої держави зазнало прямого радіаційного ураження, офіційно постраждало близько 3-х мільйонів осіб. Аварійні викиди осіли на значній частині територій Російської Федерації та Білорусі. Чорнобильський слід торкнувся мало не всієї північно-західної Європи, Північної Африки, досяг навіть Японії та Канади.

Чорнобильська катастрофа стала шоком і трагедією не лише через техногенний катаклізм – але і через замовчування інформації про реальну небезпеку, ситуацію на ЧАЕС та довкола неї. Тільки після того, як у скандинавських країнах було виявлено підвищений радіаційний фон, радянське керівництво визнало факт «аварії» на Чорнобильській АЕС. «Те, що насправді в результаті вибуху реактора сталася максимальна проектна аварія, люди в Західній Європі дізналися через кілька тижнів. У Радянському ж Союзі минуло близько трьох років, перш ніж було оприлюднено дані про справжній масштаб катастрофи, а в газетах було опубліковано карти заражених територій. Ось чому реакція відрізнялася», – підкреслює політолог Астрід Зам [1].

Відтак актуалізація в колективній уяві смислових значень Чорнобиля обумовлена темпоральними, локальними, політичними, соціальними, міжнародними, безпековими та іншими чинниками. Зауважимо також, що чим далі ми відходимо від цієї події, тим менше вона резонує, слабшою стає «стурбованість» суспільства, хоча «тінь Чорнобиля» постійно присутня. Водночас варто визнати й те, що в Україні зниження стурбованості чорнобильськими проблемами пов'язане не з успішною політикою подолання, а з виходом на перший план інших важливих соціальних проблем.

Спогади про трагічні події тридцятирічної давнини породжують варіативність моделей та інтерпретаційних схем. Культурні форми останніх формуються на перетині традиційної, радянської, модерної, постмодерної та, певною мірою, постпостмодерної культурних форм (до яких належить, зокрема, і «постчорнобильська»). При цьому варто враховувати наявність певного впливу на індивідуальні уявлення та на відповідні їм соціально-культурні очікування таких значущих змінних, як вік, місце проживання, освіта та естетичні вподобання, беручи за припущення їхній вирішальний вплив на процеси особистісного сенсоутворення та інкультурації в конкретній ситуації порушення стійких каналів трансляції смислових кодів [2, с. 45].

Згідно з концепцією французького соціолога М. Хальбвакса колективна пам'ять забезпечує міжпоколіннєву трансляцію значущих для групи знань про минуле. Тривкість у часі колективної пам'яті групи залежить від ефективності її зусиль, спрямованих на підтримання цієї пам'яті (коммеморацийних практик), а зміст цієї пам'яті може змінюватися залежно від зміни панівних ідеологій. У колективній пам'яті «історичні постаті та події перетворюються на символи постав і вартостей...» [3, с. 52, 100]. Колективна пам'ять увиразнюється посередництвом континууму смислів, символів, ритуалів тощо. Водночас культурні смисли (як своєрідні символічні коди культурної пам'яті) є світоглядними конструктами, відображають структуру ціннісно-змістових уявлень індивіда/суспільства, втілюють і транслюють ідеали епохи.

У вимірі сьогодення можна констатувати, що «Чорнобиль» з реальної історичної події поступово перетворився на слово-символ, подію символічної категорії, він пов'язується з різними соціокультурними і політичними смислами.

Дослідниця Я. Яковлєва увиразнює п'ять традиційних образів Чорнобильської трагедії, які докорінно вжилися в культурну площину українського «постчорнобильського» часу [4]:

1) інформаційний;
2) естетично-поетичний;
3) соціальний;
4) семіотично-міфологічний;
5) апокаліптичний.

На нашу думку, можна говорити про доволі розгалужений (хоча й взаємообумовлений) простір реальних і символічних значень «Чорнобиля»:

- Техногенне лихо, яке каталізувало жваве обговорення проблем використання атомної енергії. У публічних дебатах багатьох країн катастрофа стала аргументом для відмови від використання атомної енергії, як це було вирішено на референдумі в Італії (листопад, 1987 р.). У Німеччині у відповідь на Чорнобильську катастрофу було створено федеральне міністерство охорони навколишнього середовища, охорони природи та безпеки реакторів, а офіційне рішення про відмову від атомної енергії було прийнято 1998 року. У Франції використання атомної енергії в громадських цілях не ставилося під сумнів, тоді як у Швеції та Швейцарії Чорнобиль став ще одним аргументом у гострій дискусії з приводу використання атомної енергії.

- «Чорнобиль» як апокаліпсис. Військова рецепція аварії та відродження апокаліптичних візій атомної війни, актуалізація нуклеарного дискурсу. У радянських людей ця трагедія асоціювався з Другою світовою війною. У ФРН, де поширювався сильний антиядерний рух, катастрофу сприйняли як підтвердження побоювань і пов'язали з майбутніми глобальними ризиками технологічного суспільства. Консервовані продукти харчування в магазинах були розкуплені, посіви знищені, пісочниці перекопані, дітям заборонили гуляти на вулиці, щоб зменшити дозу опромінення. Попри те, що в Німеччині суспільна реакція на Чорнобильську катастрофу, мабуть, була найсильнішою і радіоактивні опади наче зупинилися на кордоні з Францією, ця подія і в інших західноєвропейських країнах викликала суспільне занепокоєння і стала приводом для проведення державних заходів безпеки. Так, у Швеції підлягали знищенню сотні тонн м'яса північного оленя, в Англії, Уельсі й Шотландії ще протягом понад 20 років після катастрофи на кількох сотнях ферм зберігалася заборона на забій овець тощо. Однак, за виразних відмінностей у сприйнятті Чорнобильської катастрофи Заходом і Сходом, уже під час перших зустрічей в 1988 і 1989 рр. в рамках так званої народної дипломатії з'ясувалося, що катастрофа викликала у людей різних країн однакові страхи і тривоги (особливо щодо здоров'я дітей).

- Чорнобильська зона – як місце пам'яті. Нагадаємо, що найповнішу концепцію «місць пам'яті» розвинув французький дослідник П. Нора. Він трактував їх не з позицій просторового, географічно-історичного детермінізму, а доволі широко: як певні сегменти культурного простору, де пам'ять кристалізується, концентрується, зберігається. «Місця пам'яті» – це «люди, події, предмети, будівлі, традиції, легенди, географічні точки, які оточені особливою символічною аурою. Їхня роль передусім символічна, тобто нагадування про минуле, що наповнює смислом життя в теперішньому». Ціннісне, смислове та емоційне наповнення місця пам'яті форматує відповідний розвиток контекстів колективної/національної ідентичності. Зазначимо, що символічне значення місць пам'яті темпорально узалежнене.

- Чорнобильська трагедія як певний соціально-культурний феномен. Закрита зона, як і призупинена атомна станція з бетонним покриттям, названим «саркофагом», над зруйнованим третім блоком реактора використовується тепер з комерційною метою як туристичний об'єкт. Зародження інноваційної «чорнобильської естетики». Так, Я. Яковлєва розглядає природу чорнобильської девіації, чорнобильський вандалізм у контексті пострадянської кризи моральності, зауважуючи, що «чорнобильський вандалізм» водночас є демонстративним прикладом, по-перше, руйнації моральних стереотипів СРСР, по-друге, новоутворення національного наративу України. Щодо власне «чорнобильського вандалізму», напевно, слід навести, по-перше, думки А. Голдштейна, який виділяє серед домінантних спонукальних мотивів вандальних дій навмисність, деструктивність і обстоювання права власності на зруйнований об'єкт; по-друге, згадати деякі позиції експериментальної естетики В. Алена та Д. Грінбергера, які розглядають явище вандалізму як процес, що приносить естетичне задоволення.

- Чорнобильська трагедія як культурна травма. Постчорнобильський час засвідчив порушення стійких каналів трансляції смислових кодів пам'яттєвого дискурсу. Загалом дослідники наголошують, що саме сфера культурних змін вважається найбільш травмогенною, де травмуюча ситуація руйнує «культурну тканину суспільства» і, як усі феномени культури, має найсильнішу інерцію, існує довше, ніж інші види травм, іноді поколіннями зберігаючись у колективній пам'яті та час від часу

проявляючи себе. У такому контексті слід зробити акцент на тому, що культурна травма аварії на Чорнобильській АЕС, у свою чергу, породила посттравматичні феномени «втрати» та «жертви», які виявили себе у вигляді аксіологічних рефлексій на зміни в соціальній ідентичності громадян України [2, с. 49].

- «Чорнобиль» як матриця сучасної катастрофічної свідомості. Як сама Чорнобильська катастрофа, так і породжені нею посткатастрофні процеси викликали крутий злам звичного способу життя, ціннісних орієнтацій і повсякденної поведінки людей. Дослідження показують, що відбувається поглиблення незадоволення людей практично всіма сторонами життя та праці, зростання недовіри до органів влади та зневіра в їх здатності ефективно долати негативні наслідки радіоактивного забруднення, пов'язане з цим загострення соціальної напруги. Однією з найбільших проблем, що увиразнює настрої мешканців чорнобильського регіону, залишається «надмір песимізму». «Чорнобильську катастрофу потерпілі й надалі сприймають як особисту трагедію, суцільний крах – картини світу, способу життя, життєвих планів, — констатував майже через десять років після аварії соціолог Ю. Саєнко, фіксуючи появу особливої «спільноти приречених». – 90% цих людей зосереджені лише на власному здоров'ї, здоров'ї своїх дітей і близьких».

Принагідно зазначимо, що у зв'язку з аварією населення забруднених зон зазнало, окрім радіаційного, впливу інших негативних чинників, серед яких можна виділити пролонговане психоемоційне напруження (стрес), порушення нормального режиму харчування, обмеження, пов'язані з радіаційною обстановкою тощо. За результатами щорічної диспансеризації вже в перше поставарійне десятиріччя кількість осіб, яких було визнано здоровими серед дорослого населення забруднених радіонуклідами територій, зменшилась удвічі, а 87% осіб працездатного віку оцінили стан свого здоров'я як незадовільний [5, с. 125].

Фото Юрія Косіна

- «Політичний Чорнобиль». Наприклад, у Франції цей метафоричний вираз застосовувався у зв'язку з успіхами на виборах Мартін Ле Пен.

- Чорнобильська аварія як каталізатор розпаду та переломний момент існування радянської системи, а також індикатор нової конфігурації Європи. Жан Бодріяр увиразнив роль Чорнобильської аварії в новій конфігурації Європи. Передусім чорнобильський вибух означав вибух усередині самої радянської системи, тобто він підірвав віру в модернізацію по-соціалістичному, що протягом понад півстоліття здійснювалася за рахунок надмірної експлуатації розуму і фізичних людських сил, а також насильства над індивідуальною свободою, націями, статями, соціальними станами, культурою. На думку західних дослідників, Чорнобильська катастрофа трапилася в той період, коли остаточно визрів злам свідомості тоталітарної системи колишнього радянського суспільства.

- Чорнобиль як початок відліку нової ери/епохи. Французький філософ Поль Віріліо запитує: «Чому досвід Чорнобиля ставить під сумнів нашу картину світу?» Філософи на Заході намагаються знайти пояснення змінам, які принесла трагедія. Фредерік Лемаршанд розмірковує з цього приводу: «Здається, що ми постали перед виникненням нового світу. (...) Світ, що виник із Чорнобиля, зачинає іншу епоху, епоху звуження населеного світу, епоху світу, що регресує, світу, сформованого технічним «прогресом», спочатку ядерним, а трохи згодом – і генетичним, та маніпуляціями живими істотами».

- Топос «духовного Чорнобиля» викристалізовується посередництвом віктимізації події та історії. Породження репрезентації колективного та індивідуального досвіду формувалося в умовах надскладного об'єктного змісту катастрофи, відсутності перцептивних орієнтирів і розгорнутої достовірної інформації. Відтак у людей не склалися ні когнітивні, ні образні уявлення про наслідки аварії, на яких могли б будуватися продуктивні моделі поведінки [4]. Це призвело до формування кількох поведінкових стратегій. При цьому вагомим є врахування того, що навіть одиничний травматичний досвід може вплинути на світоглядні переконання. Травматичний досвід, якого зазнавав народ протягом кількох століть, неминуче позначається на світогляді носіїв цієї культури.

- Чорнобильська аварія виконує своєрідну консолідаційну роль в Україні та Білорусі; поява особливої «спільноти приречених». Нагадаємо, що серед функцій колективної пам'яті – окреслення групової ідентичності, оскільки колективна пам'ять фіксує і транслює/переказує вартості та важливі для групи зразки поведінки. При цьому для колективної пам'яті характерне «витіснення з неї всього того, що забруднює чіткість чорно-білого образу» [3, с. 53, 100].

- Чорнобиль як відлік нової ситуації буття і нових способів її описування. Чорнобильський вибух позначив також епоху, коли інформація, символічні знаки, віртуальність стають реальнішими за саму реальність, – саме тому в післяпостмодерну добу таким болісним стає повернення реальності й цінності тіла, біографії, історії. Зародження наративізації національної ідентичності (націоналізація катастроф – травматичних подій). Загалом, можна прислухатися до міркування Марка

Андерсона, який наголошує, що «катастрофи стимулюють переосмислення і модифікацію індивідуальних, місцевих, колективних і національних наративів, які наділяють соціальне і політичне життя значеннями».

На нашу думку, формування смислових значень «Чорнобиля» умовно поділяється на кілька періодів, узалежнених темпорально. Віддаленість часового горизонту впливає на зміну ієрархії вартостей і характер інтерпретування смислових значень події. Скорелюємо це твердження з міркуваннями Ю. Швалба щодо теорії стресу. Дослідник зауважує, що не можна розглядати наслідки Чорнобильської катастрофи як постійні в часі. З точки зору сприйняття населенням, радіаційна аварія і радіація мають низку особливостей, які відповідно зумовили свідомісний зріз її сприйняття в 1986-1988 рр. в умовах реальної стресової ситуації та подальшу міфологізацію свідомості. Відтак помилково розглядати багатоаспектні наслідки події та її репрезентацій одновимірно чи в рамках теорії стресу. Остання добре працює тільки на першому етапі після аварії – два-три роки, коли люди потребують прямої психологічної допомоги та підтримки в стресовій ситуації. Другий етап пов'язаний із необхідністю адаптації людей до нових умов життєдіяльності. І тут стратегія повинна будуватися на психологічній підтримці та інформаційно-методичному забезпеченні. Третій етап — вироблення компенсаторних реакцій і моделей поведінки в нових умовах. Стратегія повинна бути спрямована на відновлення мінімально необхідного рівня та якості життя людей. І, нарешті, четвертий етап пов'язаний із необхідністю відновлення звичного способу життя людей.

Відтак еволюціонувала оціночно-смислова шкала події. Зокрема, до трагічних подій ішлося про Чорнобильську атомну станцію як досягнення прогресу й утілення передових наукових технологій, після них — про «аварію», «трагедію», порівняння їх з атомною війною. Через кілька років почали говорити про «Чорнобильську катастрофу». Як зауважує Т. Гундорова, «трагедія» і «катастрофа» мають різні символічні конотації та програмують різні види дискурсів. Поняття «Чорнобильська трагедія» здебільшого домінувало в радянські часи, хоча трапляється й нині в журналістському дискурсі та масовому вжитку. Натомість на Заході домінує порівняння Чорнобильської аварії з катастрофою і саме в такій іпостасі ця подія входить у європейську культуру пам'яті. Таке сприйняття поширюється й у сучасній Україні. Осмислення подій від початку 2000-х відбувається через концепт «культурної травми».

Оскільки колективна пам'ять пов'язана зі сферою почуттів, відповідно у колективній пам'яті обриси Чорнобильської події актуалізуються у вікопомні роковини, а здебільшого все ж пов'язуються із забрудненням території, захворюваннями тощо. Одна з причин нинішнього спаду тривожності полягає в посиленні адаптивних процесів і «звикання», а відтак «непомічання». Ще одна причина полягає в «механізмі витіснення»: бурхливий розвиток перебудовних процесів та реальних розмірів і суті катастрофи, стрімке просування шляхом незалежності, низка подій перших десятиріч XXI ст., урешті – російсько-українська війна. Відтак сильна стресова ситуація внаслідок Чорнобильської аварії зазнала своєрідного «заміщення» реальними подіями, не менш сильними емоційно. Водночас «Чорнобиль» став однією зі структурних компонент самоідентифікації суспільства.

Як зазначає А. Зам, використання «Чорнобиля» як метафори, а також переосмислення в різних медіазасобах показує, що він став міцною частиною пам'яті. Чергова річниця аварії на Чорнобильській АЕС не лише каталізує простір спогадів, а й спонукає до глибокого осмислення різних сегментів події.

Список використаних джерел:

1. Зам А. Чернобыльская катастрофа в контексте европейской культуры памяти // Перекрестки. Журнал исследования восточноевропейского Пограничья. – 2010. – № 1-2. – С.131-147; Зам Астрид. Как вспоминают Чернобыльскую катастрофу в Беларуси и Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://n-europe.eu/topics/2011/04/08/kak_vspominayut_chernobylskuyu_katastrofu_v_belarusi_i_evrope

2. Яковлєва Я. Чорнобильська трагедія як «культурна травма» України // Антропологічні виміри філософських досліджень, 2014. – Вип. 6. – С. 43-53.

3. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт. – Чернівці: Книги-XXI, 2011. – 248 с.

4. Швалб Ю. Динаміка соціально-психологічного статусу населення в спільнотах, що зазнали впливу Чорнобильської катастрофи (мешканці радіоактивно забруднених територій, евакуйовані, переселенці) // Міжнар. наук.-практ. семінар «Психологічні аспекти подолання наслідків великомасштабних аварій і катастроф. Досвід Чорнобиля і Фукусіми» (9 грудня 2013 р., м. Київ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1209_Shvalb.pdf

5. Барановська Н.П. Вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві (до 25-річчя трагічних подій) // Укр. іст. журн. – 2011. – №2. – С. 123-142.

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук, професор, директор ДНУ «Енциклопедичне видавництво», заступник голови Головної редакційної колегії ВУЕ

АНОТАЦІЯ

«Чорнобиль-1986» став однією з найсерйозніших екологічних катастроф сучасності. Пам'яттєвий дискурс засвідчує, що «Чорнобиль» з реальної історичної події поступово перетворився на слово-символ, подію символічної категорії, він пов'язується з різними соціокультурними і політичними смислами.

Ключові слова: Чорнобиль, культурна пам'ять, подія, символічна категорія, культурні смисли.

АННОТАЦИЯ

«Чернобыль-1986» стал одной из самых серьезных экологических катастроф современности. Дискурс памяти свидетельствует, что «Чернобыль» из реального исторического события постепенно превратился в слово-символ, событие символической категории, он связывается с различными социокультурными и политическими смыслами.

Ключевые слова: Чернобыль, культурная память, событие, символическая категория, культурные смыслы.

Велика Британія в європейській політичній інтеграції: історичні витоки «особливої» позиції та сучасність

(до 70-ї річниці промов У. Черчілля у Фултоні та Цюриху)

УДК 94(420):327.7(061.1)

Summary

The article research of UK participation in European integration process in historical perspective with analysis the contemporary condition of country's relations with the European Union, current policy of the British government is presented. The role of Great Britain in European political integration from the post-war period to the present is considered.

Keywords: **the United Kingdom, European political integration, the EU, Winston Churchill, David Cameron.**

Європейське Співтовариство в сучасних складних і непередбачуваних міжнародних реаліях переживає один із найважчих періодів своєї історії. При цьому поряд із зовнішніми викликами є чимало невирішених внутрішніх проблем, серед яких – подальша участь Великої Британії. У результаті приходу до влади у 2010 р. консерваторів на чолі з Девідом Кемероном мрія євроскептично налаштованої більшості британських політичних еліт щодо перегляду умов членства країни в Європейському Союзі стала самоціллю політики правлячої партії. Після перемоги консерваторів на загальних виборах до Палати громад 7 травня 2015 р. Д. Кемерон підтвердив передвиборчу обіцянку провести загальнодержавний референдум щодо членства в ЄС. Рішення саміту Європейської Ради від 19 лютого 2016 р., у якому зафіксовано результати компромісної угоди між Великою Британією і Співтовариством, не завершила кількарічну політичну епопею, що в пресі отримала влучну назву «Brexit» (British exit). Натхненний результатами переговорів прем'єр проголосив призначення референдуму на 23 червня 2016 року. Для цього сформувався консенсус у політичних колах країни. Зрештою це стало питанням честі та політичного майбутнього самого глави уряду і правлячої Консервативної партії.

Європейська політика чинного уряду Сполученого Королівства має вагомі історичні передумови, опирається на культурно-ментальні, суспільно-політичні і державно-правові традиції, зокрема, традиції зовнішньої політики, яких намагалися дотримуватися всі британські уряди від середини XX століття. Важливо дослідити витоки «особливої» позиції країни щодо участі в європейській інтеграції, зокрема її політичному вимірі (зовнішня політика і політика безпеки), які сягають першого десятиріччя після завершення Другої світової війни. Для цього є слушна нагода, адже у 2016 р. виповнюється 70 років від проголошення Уінстоном Черчіллем його найбільш відомих промов у Фултоні (США) і Цюриху (Швейцарія), зміст яких заклав концептуальні основи новітньої зовнішньої політики Великої Британії.

Проблематика участі Великої Британії в європейській інтеграції добре висвітлена в публікаціях сучасних західних дослідників. У вітчизняній науці практично відсутній аналіз європейської політики чинного британського уряду. Загалом у історіографії бракує компаративних досліджень історичних витоків і передумов сучасних відносин Великої Британії з ЄС, прогностичних оцінок наслідків виходу країни з об'єднання.

Після Другої світової війни головним завданням британської дипломатії було збереження позицій країни як світової держави і лідерство в Західній Європі в умовах формування нових глобальних центрів впливу США і СРСР. Участь країни у війні у складі трійки провідних антифашистських союзників надавала уряду додаткові аргументи для обґрунтування глобальної ролі Сполученого Королівства, унеможливлювала приєднання до організацій регіонального рівня [1, с. 57]. Місцевий політикум усвідомлював економічну та військову слабкість і залежність країни від підтримки США. Дистанціювання від прямої участі в європейському об'єднанні давало можливість Британії виконувати роль своєрідного моста між Європою і Сполученими Штатами.

У період війни і повоєнного десятиріччя провідним ідеологом зовнішньої політики держави по праву можна визнати У. Черчілля. У серії історичних промов, які мали загальносвітовий резонанс, політик розвинув свої ідеї щодо повоєнного глобального та регіонального політичного устрою, європейського об'єднання і міжнародної ролі Великої Британії. У промові 5 березня 1946 р. у Вестмінстерському коледжі американського міста Фултон британський діяч серед проблем світової політики визначив низку головних тенденцій розвитку Європи як мінімум до кінця «холодної війни»: розділення Європи на Західну і Східну ідеологічною та військово-політичною залізною завісою;

необхідність створення «нової, єдиної Європи» (ішлося про Західну Європу) як запоруки повоєнного миру та безпеки з можливістю приєднання інших європейських націй; відмова від доктрини рівноваги сил і перехід до політики західних міждержавних альянсів. Європейське об'єднання мало стати одним із засобів протистояння комунізму в регіональному масштабі. Водночас основний акцент промовця на необхідності «братнього союзу англомовних країн» по обидва береги Атлантики засвідчив першість британсько-американських відносин у системі зовнішньої політики Великої Британії. У новій глобальній системі безпеки місця для автономної регіональної європейської безпеки не було. Європейським партнерам запропонували приєднатися до британсько-американського військового союзу [2].

У промові в Цюриху 19 вересня того ж року У. Черчілль більш детально зупинився на проекті «Європейського об'єднання», актуалізувавши свою давню прихильність до концепції створення «Сполучених Штатів Європи» як гаранта миру і безпеки в регіоні та світі, що мало відбутися за сприяння Британії, однак без її прямої участі. Британія з її Співдружністю націй, а також інші великі держави (США, СРСР), повинна була сприяти розвиткові об'єднання, стати його «другом і покровителем», але не входити до складу учасників. В основі «Європейської сім'ї» мав стати франко-німецький союз. Британський політик закликав прискорити формування такого об'єднання і сприяти поступовому приєднанню до нього ширшого кола країн [3].

У повоєнне десятиріччя представники регіональних політичних еліт сподівалися на запуск політичної інтеграції, поряд із економічною. Наростання блокового протистояння та американська допомога активізували інтеграційний рух у Західній Європі. Політичні та фінансові кола Британії виступили проти об'єднання з континентальними країнами, остерігаючись втрати економічної незалежності та ліквідації торгових преференцій з країнами Британської Співдружності націй. За таких умов логічною стала чергова історична промова У. Черчілля на конференції Консервативної партії в Лландідно (жовтень 1948 р). Політик зробив правильний прогноз, що в майбутньому королівство буде перебувати на перетині трьох сфер впливу – Британської Співдружності, США і Об'єднаної Європи [4]. З часом ця схема трансформувалася, і наприкінці 1960-х років Європа утвердилася як «зона зосередження» британських міжнародних інтересів при збереженні першості британсько-американських відносин. Британські правлячі кола виробили специфічну стратегію участі в євроінтеграції, яка дає можливість балансувати між внутрішньополітичними інтересами, міжнародними інтересами держави та інтересами комунітарної взаємодії в рамках Співтовариства.

Намагаючись перехопити ініціативу у прихильників європейського федералізму, забезпечити Британії лідерство в регіоні в повоєнні роки, Лондон зробив основну ставку на створення Організації Брюссельського договору (1948 р.), яка стала історично першим у Західній Європі багатостороннім міждержавним інтеграційним об'єднанням. Його створення відповідало інтересам США, що отримали можливість контролювати подальші процеси євроінтеграції. Невдачі англо-французького Дюнкерського договору 1947 р., проектів Європейського оборонного союзу і Європейського політичного союзу в 1954 р. стали наслідком небажання офіційного Лондона брати безпосередню участь у розвиткові незалежних європейських інтеграційних структур з елементами наднаціонального управління. Тут варто пригадати статтю У. Черчілля, опубліковану в тижневику «Saturday Evening Post» у 1930 р., де є такі слова: «Ми маємо свою власну мрію та своє власне завдання. Ми з Європою, але не належимо до неї. ...Ми зацікавлені й асоційовані, але не поглинуті» [5, с. 15]. Основну ставку було зроблено на залежний від НАТО Західноєвропейський Союз, у якому Велика Британія посіла провідну роль. Ідея Європейського політичного союзу була відкладена до більш сприятливих часів. У 1950-х роках британські уряди фактично проігнорували спроби європейців запровадити інтеграційні механізми. Така політика на певний час виключила їх з епіцентру перспективних інтеграційних процесів у Західній Європі. Лондон переоцінив свій міжнародний вплив, що засвідчили Суецька криза 1956 р. і складний процес вступу країни до ЄЕС у 60-70-х роках.

Упродовж наступних періодів участі Великої Британії в процесах європейської інтеграції, навіть після вступу до ЄЕС у 1973 р., спостерігалося певне дистанціювання країни від континентальних об'єднавчих процесів і наявність власної, часто відмінної від континентальних партнерів стратегії, що дало підстави визначити неофіційний статус країни в ЄЕС як «незручного партнера» [6, с. 350]. Лондон намагався використати свої міжнародні політичні та військові можливості як основний аргумент впливу на об'єднання з метою його пристосування до своїх потреб та інтересів. Однак запізнення далося взнаки. Країні довелося завойовувати своє місце в когорті держав Євроспільноти. Намагання брати активну участь в механізмі Європейської політичної інтеграції (ЄПС), створеному в 1970 р., було покликане реалізувати міжнародні амбіції країни, компенсувати обмежену участь в інших сферах інтеграції, забезпечити його розвиток на міждержавному рівні. Переваги інтенсифікації ЄПС оцінила навіть М. Тетчер, яка проводила жорстку конфронтаційну лінію у відносинах із ЄЕС. Однак навіть «залізна леді», що увійшла в історію як флагман євроскептицизму, не припускала

можливості виходу країни з Європейського Співтовариства.

Після створення ЄС та його Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) стратегічні імперативи зовнішньої політики Сполученого Королівства не зазнали істотних змін. Проєвропейська політика Т. Блера, зокрема підтримка Спільної політики безпеки і оборони (СПБО) ЄС, стала реакцією на нові умови розвитку міжнародних відносин, функціонування Євроспільноти і трансформацій зовнішньої політики США, черговим проектом зміцнення позицій Великої Британії в Європі.

Стратегія європейської політики уряду Д. Кемерона загалом відповідає традиційній політиці всіх його попередників. Певну специфіку має європейська тактика, спрямована на перегляд відносин із Брюсселем у напрямі лібералізації комунітарних норм і децентралізації, доповнена заявами про можливість одностороннього виходу з об'єднання. У складні для Співтовариства часи британське керівництво, як правило, загострено усвідомлює загрози державному суверенітету, намагається уникнути передових позицій при вирішенні актуальних проблем Євроспільноти, як і в повоєнні роки, віддаючи ініціативу континентальним партнерам, насамперед Франції та Німеччині. Періодично знову проявляються давні традиції «блискучої ізоляції», які ностальгічно на підсвідомому рівні плекає британський політикум. Консерватори підняли з історичної практики тетчерівських часів тези про необхідність повернення об'єднання до рівня «Спільного ринку» і децентралізацію прийняття рішень у Співтоваристві. Британці змусили непокоїтися насамперед своїх «особливих» партнерів американців, які в заявах державних очільників висловлюють стурбованість європейською політикою уряду Д. Кемерона.

У сфері політичної інтеграції британську сторону традиційно не влаштовує насамперед посилення повноважень наднаціональних інституцій і створення європейської армії, ідея якої періодично актуалізується у єврочиновницьких кабінетах з кінця 1990-х. Саме у сфері СЗППБ Велика Британія об'єктивно залишається лідером Євросоюзу, як з огляду на міжнародний статус, дипломатичні й військові можливості, найкращі серед держав-членів об'єднання, так і з огляду на практичні матеріально-технічні й кадрові витрати. При цьому наявний функціональний парадокс. Британський уряд залишається активним учасником процесу формування спільної позиції ЄС на міжнародній арені, але однією зі сфер доцільного скорочення бюджету об'єднання вважається саме СЗППБ. Під час саміту Європейської Ради з питань політики безпеки ЄС у Брюсселі 20 грудня 2013 р. Д. Кемерон заявив, що Лондон заблокує будь-які ініціативи щодо створення європейської армії та військових ресурсів ЄС, назвавши їх «фантазіями» [7].

Політика чинного уряду в умовах труднощів європейської політичної інтеграції та економічних негараздів, виникнення нових загроз безпеці Європи створила непевність не лише в подальшій участі Великої Британії в ЄС як ключової держави у сфері зовнішньої політики і безпеки, а й знижує шанси Співтовариства на розвиток ефективної системи політичного впливу на міжнародній арені. Унаслідок прийняття рішення щодо виходу з Європейського Союзу Велика Британія буде змушена залишити механізми СЗППБ. Буде поставлено крапку в англо-американських «особливих відносинах» у їх нинішньому вигляді. Позиції США і НАТО в Європі послабшають. Політична система об'єднаної Європи зазнає відчутного розбалансування.

Водночас можна стверджувати, що проблема членства Британії стала проявом загальної політичної кризи ЄС, невизначеності подальшого шляху розвитку об'єднання як «пулу суверенітетів» чи федеративної наддержави. Водночас сьогодні неможливо точно спрогнозувати, яке майбутнє чекає Спільноту внаслідок можливого виходу Сполученого Королівства – більш згуртованого Союзу чи ще більш роз'єднаного на групи впливу і сфери співпраці за інтересами. Результати референдуму можуть мати непередбачувані наслідки для самої Британії, суспільство і політикум якої, навіть правляча Консервативна партія, не мають єдності з цього питання. Країна переживає непрості часи трансформацій конституційної та партійно-політичної систем, національно-державної ідентичності, соціально-економічних зрушень, що є серед головних причин перегляду відносин із Євросоюзом [8, с. 15].

Угода Великої Британії з ЄС, досягнена 18-19 лютого 2016 р. під час саміту Європейської Ради, передбачає преференції для країни у сфері міграції, внесення змін у договори ЄС щодо незастосування до країни посилання на вимогу «більш тісного союзу» як гарантію від подальшої участі в політичній інтеграції, відмову від приєднання до єврозони і Шенгенського

договору, право вибіркової участі в інтеграції у сферах юстиції, правосуддя і соціальної політики [9]. Фактично сфера зовнішньої політики і політики безпеки, про яку в договорі прямо не йдеться, стала предметом торгів у політичній грі між євроінституціями і британським урядом. Адже ні посилення повноважень наднаціональних інституцій ЄС, ні тим більше створення Європейської армії навіть у середньостроковій перспективі неможливе. Угода офіційно зафіксувала реалізацію концепції «двошвидкісної» інтеграції. Лондон добровільно обрав для себе «другу швидкість», підтвердивши «особливу» позицію в ЄС.

Анонсований референдум про членство в Європейському Союзі стане другим в історії Сполученого Королівства. Як і перший референдум 1975 р., організований лейбористським урядом Г. Вільсона, результати якого підтвердили членство країни в об'єднанні, референдум 2016 р. теж стане радше тактичним інструментом уряду в боротьбі за торгові та бюджетні преференції, завуальовані загальними заявами про неможливість участі в поглибленій політичній інтеграції. Однак умови проведення обох референдумів непорівнянні з огляду на різний рівень європейської інтеграції та залучення Британії до цих процесів у 1970-х і 2010-х роках. Зміст згаданої угоди між Великою Британією і ЄС від 19 лютого 2016 р. підтверджує, наскільки важливо для Співтовариства і його держав-членів зберегти Сполучене Королівство у своєму складі. Водночас сам прем'єр усвідомлює високу ціну виходу з Євросоюзу для місцевого бізнесу і міжнародних позицій країни, а тому завчасно поспішив заявити, що агітуватиме виборців за збереження членства, назвавши вихід із ЄС «авантюрою століття» [10].

У політичних перипетіях навколо британського членства в Євросоюзі знайшлося місце Україні. Серед причин, через які Британія повинна зберегти членство в ЄС, Д. Кемерон називає зовнішні загрози, зокрема, агресію Росії в Україні. Велика Британія підтримує нашу країну в цьому конфлікті на політичному і матеріально-технічному рівнях як прихильник її євроінтеграційного курсу. Однак вихід країни з ЄС зменшить її вплив у Центрально-Східній Європі, який за останні кілька років істотно послабшав через конфлікт із європейськими партнерами щодо міграційних обмежень і збільшення впливу Німеччини в регіоні. Непевні позиції в ЄС знижують привабливість Великої Британії як одного з ключових союзників України в Західній Європі. Водночас британське керівництво усвідомлює, що на міжнародному рівні першою дивіденди від виходу його країни з ЄС отримає путінська Росія.

Чинне керівництво Сполученого Королівства, як і У. Черчілль та політична еліта країни повоєнного десятиріччя, не бачить свою країну в епіцентрі функціонування Європейського об'єднання, а зі стратегічних питань віддає перевагу політиці дистанціювання. Уся епопея навколо участі Британії в Європейському Союзі засвідчує історичну наступність регіональної політики країни. Уряд Д. Кемерона досягнув бажаного компромісу з ЄС, тому ймовірно Велика Британія залишиться в Співтоваристві. Принаймні для цього є необхідні зовнішні передумови. Однак після очікуваного референдуму все ж залишиться невирішеним головне історичне питання її європейської політики: «Британія нарешті в Європі чи надалі з Європою?»

Список використаних джерел:

1. Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях: навчальний посібник / Н.Л. Яковенко. – К.: Київський університет, 2011. – 400 с.

2. Sinews of Peace, 1946 (Iron Curtain Speech) / National Churchill Museum. URL: https://www.nationalchurchillmuseum.org/sinews-of-peace-iron-curtain-speech. html

3. Winston Churchill, speech delivered at the University of Zurich, 19 September 1946 / Council of Europe. Documents and Archives. URL: https://www. coe.int/t/dgal/dit/ilcd/Archives/selection/Churchill/ZurichSpeech_en.asp

4. British Political Speech. Speech Archive. 1948. Winston Churchill (Conservative). URL: http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech =99

5. Larres K. Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill's post-war foreign policy / K. Larres // Journal of European Integration History. – 1996. – Volume 2. – Number 1. – pp. 15-50.

6. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика / М. Геффернен; [пер. з англ.]. – К.: Дух і Літера, 2011. – 464 с.

7. European Council December 2013: David Cameron's press conference. Brussels, 20 December 2013. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/european-council-december-2013-david-camerons-press-conference

8. Oliver T. A European Union Without the United kingdom. The Geopolitics of a British Exit From the EU / T. Oliver. – London: LSE Ideas, 2016. – 20 p.

9. European Council. Brussels, 19 February 2016 (OR. en). – CO EUR 1. – CONCL 1. – EUCO 1/16. – 36 p.

10. David Cameron: Brexit Would be "Gamble of the Century" // The Telegraph. – 2016. – 13 March.

Андрій ГРУБІНКО,
кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету

АНОТАЦІЯ

У статті представлено дослідження проблеми участі Великої Британії у процесах європейської інтеграції в історичній ретроспективі з аналізом сучасного стану відносин країни з Європейським Союзом, політики чинного британського уряду. Розглянуто роль Великої Британії у процесах європейської політичної інтеграції від повоєнного періоду до сучасності.

Ключові слова: Велика Британія, Європейська політична інтеграція, ЄС, У. Черчілль, Д. Кемерон.

АННОТАЦИЯ

В статье представлено исследование проблемы участия Великобритании в процессах европейской интеграции в исторической ретроспективе с анализом современного состояния отношений страны с Европейским Союзом, политики действующего британского правительства. Рассмотрена роль Великобритании в процессах европейской политической интеграции от послевоенного периода до современности.

Ключевые слова: Великобритания, Европейская политическая интеграция, ЕС, У. Черчилль, Д. Кэмерон.

«Інша Індія»: Керала

УДК 94(54).04„654”

Summary
The article spotlights peculiarities of civilization, cultural-historical and political development of Kerala state, which on a number of social indicators is a leader in Republic of India. Also the factors that contributed to the emergence of perspective “Kerala’s model” modernization of the country and to overcome negative effects of colonial rule and the policy of isolation from gaining the Indian independence were clarified.
Keywords: **autarchy, economy, policy, reform, tolerance, government, state.**

Незважаючи на вкрай нагальні, але далекі від вирішення проблеми Індії, як-то: значна перенаселеність (за оціночними даними демографів на липень 2015 р. – 1,252 млрд осіб, тобто 17,25% мешканців планети на території, що становить лише 2,2% її суходолу), деградація навколишнього середовища, велика бідність, високий рівень корупції, розпочаті в 1990-х рр. ринкові реформи — спричинили набуття країною статусу регіональної та глобальної держави з ракетно-ядерним потенціалом, що обґрунтовано претендує на постійне місце в Раді Безпеки ООН. Республіка Індія розвинулася у відкриту ринкову економіку, хоча сліди колишньої політики автаркії («свадеші») залишилися. Однак заходи економічної лібералізації, включно з індустріальною дерегуляцією, приватизацією державних підприємств і скороченням урядового контролю над зовнішньою торгівлею й інвестиціями забезпечили щорічне зростання ВВП країни на 6-7%. За його обсягом, обрахованим за паритетом купівельної спроможності (у 2015 р. – 8,027 трлн дол.), Індія вийшла на третє місце у світі (після КНР і США), значно випередивши Японію, а золотовалютний резерв держави сягнув 370,7 млрд дол. (7-ме місце серед 169-ти країн), хоча перший мільярд резерву вдалося накопичити лише в 1991 р. [1].

У широкого загалу співвітчизників уявлення про гігантського азійського «слона» формується під впливом вражень, отриманих після відвідин арійської Північної Індії (з її величними архітектурними пам’ятками мусульманських династій і жахливою засміченістю), чи білосніжних пляжів Гоа. Однак є й інша Індія – Південна, що населена дравідійськими етносами й кардинально відрізняється від решти країни. Серед півдесятка штатів регіону виділяється Керала – «земля кокосових горіхів», місцевою офіційною мовою малаялам.

Ще в едиктах (написах) найвідомішого імператора Стародавньої Індії – Ашоки Великого (304-232 рр. до н.е.) кілька разів згадується правитель на ім’я Керала-путо. Однак за Середньовіччя купці й мандрівники переважно називали цю країну, беручи до уваги її гористий рельєф, «країною гір»: візантійський купець Козьма Індикоплов, що відвідав Південну Індію в 522 р., писав про країну Мала (на малаялам – «горб»); китайський монах Сюаньцзан, який мандрував Індостаном у 630-645 рр., — про країну Моле-к’ю-ча; хорезмський учений-енциклопедист Аль-Біруні, що брав участь в індійських походах султана Махмуда Газневі в 1017-1026 рр., і венеційський купець та мандрівник Марко Поло – про Мелібар (на фарсі bār – суша, берег). Народна етимологія іноді перетворювала цей топонім на Манібар – «берег перцю», що згадувався перським істориком і візиром монгольської Держави Хулагуїдів у 1298-1317 рр. Рашид-ад-Діном, чи просто – Малабарський берег.

Один із найменших за територією (38852 км^2) штат Керала, створений 1 листопада 1956 р., посів 12-те місце (серед 36-ти суб’єктів індійської федерації) за кількістю мешканців (33,406 млн осіб за переписом 2011 р.). Тому густота населення (860 осіб на км^2) там майже у 2,5 раза більша, ніж у середньому в республіці. Але темпи приросту людності в Кералі є найнижчими в Індії (утричі нижчі, ніж у державі), причому, це – єдиний штат в Індії, де жінок більше (1084 жінки на 1000 чоловіків).

Уродженці Керали, що є нащадками стародавнього доарійського населення Індостану, мають найвищий в Індії рівень грамотності – 93,91% і найдовшу середню тривалість життя – 75 років у чоловіків і 78 років у жінок, тобто близько до показників Греції, Португалії чи Румунії. Завдяки майже суцільній грамотності, керальські заробітчани бажані в арабських державах, передусім в ОАЕ. Тому їхні грошові перекази з-за кордону становлять істотну частину прибутків штату і майже чверть його ВВП, а заробітчани після повернення на батьківщину стають опорою соціальної стабільності в Кералі. Майже п’ята частина дорослих керальців здобувають вищу освіту, що удвічі перевищує середні показники в Індії й рівне могутньому прогресуючому Китаю, причому жінки становлять понад 60% студентів і слухачів, що також є найвищим показником у республіці. Лише Університет штату в столичному Тіруванантапурамі (один із перших 16-ти університетів, заснованих у незалежній Індії) має 198 афілійованих коледжів, де навчається 100 тис. студентів, причому окремі коледжі розташовані за 140 км від кампуса Університету. А створений у 2008 р. автономний Індійський інститут педагогічних наук і досліджень у тому ж Тіруванантапурамі розглядається як провідний загальнонаціональний вуз.

Вважається, що Керала за рівнем забезпечення охорони здоров’я випереджає чимало штатів США і є найчистішим та «найбільш здоровим» штатом Індії [2, p. 120-121]. Згідно з дослідженням, проведе-

ним на замовлення Lien Foundation (благодійної організації, що базується в Сінгапурі), Керала вважається найкращим місцем в Індії з надання державою паліативної допомоги для пацієнтів із важкими захворюваннями. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) і Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) на відзначення ефективної урядової політики заохочення грудного вигодовування немовлят визнали Кералу першою у світі «країною, дружньою до дитини». Оскільки ще на початку 2000-х рр. 95% новонароджених з'являлися на світ у лікарнях, штат мав і найнижчий рівень дитячої смертності в Індії. Уже Третє національне обстеження здоров'я сім'ї у 2005-2006 рр. поставило Кералу на перше місце в «Institutional Delivery» зі 100% пологів у медичних установах.

Не менш вражаючими є здобутки штату на ниві боротьби з бідністю й злиденністю населення. Сільський рівень бідності в Кералі знизився з 59% у 1973-1974 рр. до 12% у 1999-2010 рр.; загальний (міський і сільський) показник бідності протягом 1970-2000-х рр. зменшився на 47%, порівняно з 29% по країні [3]. Штат має найнижчий відсоток бездомних у сільських районах Індії — 0,04% і прагне досягти своєї головної цілі — стати першим «штатом з нулем безхатченків» (на додаток до гучного «проекту з нулем безземельних») за сприяння приватних організацій та закордонної громади вихідців із Керали, що фінансують будівництво житла для бездомних. А за низькими позиціями в Державному індексі голоду Індії Керала поступається лише Пенджабу. У 2015 р. вона стала першим «повністю оцифрованим штатом» завдяки успішній реалізації ініціативи у сфері електронного управління. Тоді ж було завершено цілковиту телефонізацію сільських районів штату.

Особливо вражають результати опитування, проведеного Transparency International у 2005 р., коли Керала стала «найменш корумпованим штатом Індії». Хоча зрозуміло, що саме активні керальські ЗМІ, які бурхливо обговорюють внутрішньополітичні події й процеси, сприяють достатній прозорості й високому (за індійськими мірками) ступеню чесності в уряді штату. Чи не тому станом на 2014 р. Керала отримала найвищий в Індії Індекс людського розвитку (ІЛР) — 0,790, тобто в категорії «високий» (більший, скажімо, ніж у Болгарії, Малайзії чи Сербії), а також найвищий у республіці рівень споживання (на основі ІЛР) — 0,920, що краще, ніж у багатьох розвинених державах [4].

Зрозуміло, що такі вражаючі здобутки були б неможливі без системної соціально зорієнтованої політики урядів штату. Ідеться нібито про політичний парадокс: Керала стала першою країною у світі (якщо не брати до уваги крихітний апеннінський анклав – Республіку Сан-Марино), де комуністи прийшли до влади мирним демократичним шляхом на чесних виборах. Так, 5 квітня 1957 р. перший уряд штату очолив місцевий уродженець – один із засновників Комуністичної партії Індії (після розколу 1964 р. – лідер Компартії Індії (марксистської), КПІ(м)) Намбудіріпад, який і започаткував радикальні земельну й освітню реформи. Саме ініційований Намбудіріпадом «кокосовий комунізм» забезпечив Кералі майже суцільну грамотність, фінансову підтримку селянам, децентралізацію влади й ресурсів, перерозподіл прибутків на користь малозабезпечених, що перетворило штат на загальнонаціонального лідера за соціальними показниками («керальська модель»).

Відтоді штатом почергово, залежно від результатів парламентських виборів, керують очолюваний КПІ(м) Лівий демократичний фронт та Індійський національний конгрес. Однак спрямованість внутрішньої політики урядів Керали залишається незмінною, завдяки чому не найбільш розвинений економічно суб'єкт федерації посідає за обсягом ВВП 9-те місце серед 29-ти штатів. Водночас, Керала пропустила «промислову революцію» в Індії. До того ж, попри проведену комуністами в 1960-ті роки земельну реформу й низькі темпи приросту населення в штаті є гострою проблема аграрного перенаселення. Із сільськогосподарських галузей більш-менш розвинені лише виробництво каучуку, вирощування кокосових горіхів, бананів і горіхів кеш'ю, а також переробка копри й рибальство.

Прагнучи подолати традиційний характер господарства, уряд Керали спершу вдався до створення «технопарків», сподіваючись зробити штат привабливим для швидко зростаючого сектору інформаційних технологій Індії. Ще в 1990 р. в Тіруванантапурамі було відкрито такий «технопарк», але «індійською кремнієвою долиною» й головним осередком для компаній з ІТ стала столиця сусіднього штату Карнатака – Бенгалуру (Бангалор). Однак у Кералі з огляду на відсутність помітного забруднення довкілля склалися оптимальні умови для створення успішної туристичної індустрії, недарма неофіційним девізом штату є слоган «країна Бога».

До 1990-х рр. Керала була практично невідома серед зарубіжних туристів, а головні їх маршрути концентрувалися тоді на півночі Індії. Однак м'який субекваторіальний клімат Малабарського узбереж-

жя, пишна рослинність (вічнозелені ліси обіймають чверть території Керали), 900-кілометрова система лагун і озер уздовж Аравійського моря (заплави Алеппі – «Венеції Сходу»), унікальна культура й традиції штату, який є батьківщиною медичних практик Аюрведи, привабили величезну кількість відвідувачів з-за кордону. Відомий американський журнал «National Geographic Traveler» назвав Кералу одним із «десяти райських куточків світу» й одним із «50-ти місць, які слід відвідати в житті».

Керала вражає й незвичним для решти Індії релігійним розмаїттям: за даними перепису 2011 р. в штаті налічувалося 54,73% індусів, 26,56% мусульман і 18,38% християн, причому в комерційній столиці штату – Кочі християни становили 38,03% населення, а в округах Ідуккі й Коттаям – навіть понад 43%. За ступенем толерантних взаємин між представниками різних конфесій Керала може слугувати прикладом не лише для інших штатів Індії, а й для багатьох держав, що розвиваються. Це знову ж таки позитивно впливає на перспективи розвитку туристичної сфери.

За переказами як європейських православних церков, так і Маланкарської православної та Сиро-малабарської католицької християнство до Індії було принесено апостолом Фомою, який висадився на Малабарському узбережжі близько 52 року. Однак сучасні дослідники припускають, що саме торговець і місіонер з Едеси (нині — турецька Шанлиурфа) Фома Канський, а

не випадково ототожнений з ним Апостол Фома, був засновником християнства в Індії. За вказівкою Патріарха Антіохійського він у 345 р. вирушив на трьох великих кораблях разом із 72-ма християнськими сім'ями з Багдада, Ніневії та Єрусалима до Індії, причалив до Малабарського берега, де заснував християнську спільноту [5, p. 92-93]. Фома Канський і його супутник – єпископ Йосиф із Едеси попросили у місцевого царя Черамана Перумали політичного притулку, рятуючись від переслідувань іранського шахиншаха Шампура II Великого.

Сирійсько-малабарська громада Керали перебувала в канонічній єдності з Сирійською церквою й під юрисдикцією Патріарха Антіохійського аж до прибуття португальців наприкінці XV ст., що становили другу хвилю християн. У 1500 р. португальський адмірал Педру Альваріш Кабрал, після відкриття Бразилії, відвідав Калікут (Кожикоде) і заснував перше в Індії європейське поселення. Через два роки першовідкривач морського шляху до цієї країни навколо Африки – «адмірал Індійського океану» Васко да Гама відкрив у керальському Каннурі першу в Індії торговельну факторію (мореплавець помер від малярії в грудні 1524 р. в Кочі й був похований у місцевій церкві Святого Антоніо (нині – церква Святого Франциска), лише в 1539 р. його тіло було перевезене до Португалії), а в 1503 р. Афонсу де Альбукеркі, з дозволу раджі Кочі, побудував там португальський форт. Португальські місіонери активно контактували з місцевими християнами Церкви святого Фоми й посприяли утворенню римо-католицької громади в Кералі.

З давніх-давен на Малабарському узбережжі існувала і єврейська громада, що, за однією з версій, з'явилася ще за часів давньоізраїльського царя Соломона, коли розвивалися тісні торговельні зв'язки між Аравійським півостровом та Індостаном. Пізніше були й інші хвилі міграції євреїв: після зруйнування Першого Храму в 587 р. до н.е. й руйнації Другого Храму та взяття Єрусалима римськими військами в 70 р. до н.е. За іншою версією, єврейська громада Керали веде відлік із I ст. н.е. Протягом XVI-XVII ст. її поповнили біженці з Іспанії, Нідерландів, Німеччини, країн Східної Європи, а також Османської імперії, хоча загальна чисельність кочинських євреїв навряд чи перевищувала 2,5 тис. осіб. До сьогодні в Кочі збереглася збудована в 1568 р., але ще діюча синагога Парадеші, хоча абсолютна більшість євреїв уже емігрувала до Ізраїлю (в Кералі залишилося їх не більше півсотні).

Протягом багатьох століть у Кералі домінувала каста мужніх і войовничих наірів (наярів), яких відомий енциклопедист – виходець із козацької старшини Слобожанщини Микола Яновський у своєму «Новому тлумачнику слів» (1804 р.) найменував «індійськими дворянами». Британський антрополог К. Фуллер стверджував, що одна з перших згадок про наірів міститься в «Природничій історії» (77 р.) римського історика й географа Плінія-старшого, який побіжно згадував «нареїв (Nareae), запертих у горах Капіталіс (Capitalis), — найвищому хребті з-поміж Індійських гір». Фуллер дійшов висновку, що Капіталіс – це Західні Гати, тобто 1600-кілометровий гірський ланцюг, який відокремлює плато Декан від рівнинного узбережжя Аравійського моря й тягнеться через штати Махараштра, Гоа, Карнатака і Керала.

За часів Плінія-старшого в Кералі правила тамільська династія Чера, що вела жваву торгівлю спеціями, слоновою кісткою й дорогоцінним камінням з Аравією, Єгиптом, Фінікією, Елладою й Римом. Найбільш славетним із достовірних правителів наірів був Рама Варма

Кулашекхара, що перебував на троні в 1090-1102 рр. й покінчив із домінуванням у Південній Індії агресивної держави Чола. «Із давніх-давен наірські воїни були озброєні мечем і невеликим круглим щитом, — свідчив глава наірського ашраму Керали Гуру Балачандран Наір. — Наіри створили систему бойового мистецтва Каларі-Пайяту – це одне з найдавніших бойових мистецтв. Наірські хлопчики навчалися бойовому мистецтву з 9-літнього віку!» А визначний французький географ Ж.-Ж. Елізе Реклю, що для написання 19-томної роботи «Земля і люди» відвідав майже всі країни світу, наголошував: «Захищай корів і брахманів!» – такою була єдина настанова, яку вчитель фехтування давав молодому наіру, вручаючи йому свій меч».

Наіри відіграли важливу роль у боротьбі проти колонізаторів, зокрема, в 1741 р. у битві поблизу Колачела наірська піхота короля Траванкору – Мартханди Варми вщент розгромила нідерландські війська, а їхній командувач – Есташ де Ланнуа ганебно здався в полон. Однак після поразки мусульманських правителів Майсура від британських завойовників, у 1792 р. Тіпу Султан змушений був поступитися імперії округом Малабар, тоді ж раджі Кочі й Траванкору підписали угоди про своє приєднання до Британської імперії в обмін на збереження автономії. Проте й після цього на території Керали спалахували організовані повстання, у яких «першу скрипку» грали свободолюбні наіри. Після проголошення незалежності Індії Наірська бригада зі складу «туземного князівства» Траванкор увійшла до армії республіки й стала підрозділом 9-го батальйону Мадраського полку – найстарішого батальйону збройних сил країни.

Світове визнання здобув і традиційний театр Керали – кутіяттам, що можна перекласти з мови малаялам як «суміщена дія». Вважається, що цій постановці вже близько двох тисяч років, тому кутіяттам – останній зразок давнього санскритського театру, що зберігся до наших днів. ЮНЕСКО визнала цей вид мистецтва шедевром усного й нематеріального культурного спадку та внесла у 2008 р. до Списку нематеріальної культурної спадщини людства. Цей же статус у 2010 р. отримав ритуально-драматичний танцювальний театр Керали – Мудієтту.

Таким чином, вільний від властивих арійській Індії кастових пережитків і демографічного вибуху, міжконфесійної ворожнечі й релігійного протистояння, гендерної нерівноправності й функціональної неграмотності широкого загалу штат Керала, з його багатими туристичними ресурсами, плідно працює на формування позитивного міжнародного іміджу провідної держави Південної Азії, що має всі шанси вийти на глобальний рівень у світовій політиці й стати надійним партнером України.

Список використаних джерел:

1. The World Factbook. India [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html

2. Mani Sunil, Kochar Anjini. Kerala's Economy: Crouching Tiger, Sacred Cows. – Thiruvananthapuram: D.C. Books, 2006. — 232 p.

3. Regional poverty estimates for India, 1999-2000. Angus Deaton Research Program in Development Studies Princeton University. August 22, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.princeton.edu/rpds/papers/pdfs/deaton_regionalpovertyindia.pdf

4. India Human Development Report — 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iamrindia.gov.in/ihdr_book.pdf

5. Ishwar Sharan. The Myth of Saint Thomas and the Mylapore Shiva Temple / Third Revised Edition. – New Delhi: Voice of India, 2010. – 407 p.

Володимир ГОЛОВЧЕНКО,
доктор політичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито особливості цивілізаційного, культурно-історичного й політичного розвитку штату Керала, що з низки соціальних показників посідає провідні позиції в Республіці Індія. З'ясовано чинники, що сприяли появі перспективної «керальської моделі» модернізації країни й подоланню негативних наслідків колоніального правління й політики самоізоляції з набуттям Індією незалежності.

Ключові слова: автаркія, економіка, політика, реформа, толерантність, уряд, штат.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты особенности цивилизационного, культурно-исторического и политического развития штата Керала, который по ряду социальных показателей занимает ведущие позиции в Республике Индия. Определены факторы, содействовавшие рождению перспективной «керальской модели» модернизации страны и преодолению негативных последствий колониального правления и политики самоизоляции с достижением Индией независимости.

Ключевые слова: автаркия, экономика, политика, реформа, толерантность, правительство, штат.

Японія: портрет однієї країни

УДК 94(420):327.7(061.1)

Summary
The article deals with post-war reconstruction of Japanese transport infrastructure and analyzes the pecularities of services and industry of this country, which is considered among main partners of Ukraine in Asia.
Keywords: **Japan, Tokyo, economy, infrastructure, airlines, tourism**

Частина 1

Японія відома своїм економічним дивом, яке відбулося в добу «холодної війни». Однак протягом останніх 25 років вона пережила кілька глибоких криз. Як сьогодні функціонує країна без комерційних покладів корисних копалин і з інфраструктурою, що була створена переважно в 60-70 ті роки XX ст.?

Японія розташована на периферії Східної Азії та складається з 6852 островів, серед яких заселені лише 430. На площі 377 тис. км^2 мешкає 126 млн осіб, причому більшість із них живе на Хонсю, відомому завдяки назві «Японський материк». У межах архіпелагу існують різні кліматичні зони: від північного Хоккайдо, з кліматом як у російського Владивостока і тривалою зимою, до тропічних островів Окінави, де можна купатися та відпочивати на пляжі протягом року. Візитівкою країни, яка належить до Тихоокеанського вогняного кільця, є підвищена сейсмічна активність і наявність 119 активних вулканів. Тому її символами вважаються не тільки вкриті снігом вершини гір, а й вулканічні джерела — онсени, які мають підвищену температуру насиченої мінералами води. Постійні виверження вулканів, землетруси й цунамі визначали релігійний інтерес жителів Країни вранішнього сонця до сил природи, тому важливу роль у суспільному житті відіграє релігія поклоніння духам під назвою синтоїзм, що гармонійно доповнюється буддизмом.

При відвідуванні країни звертає на себе особливу увагу транспортна інфраструктура. Японія має ефективну залізничну мережу, функціонування якої пов'язане з обслуговуванням великих населених регіонів Хонсю – Канто зі столицею в Токіо та Кансаї з економічним центром у Осаці. Відстань між ними становить 515 км, а ще в 1950-х роках звичайний поїзд долав її протягом семи годин. Із 1 жовтня 1964 р. по цьому маршруту можна подорожувати на поїздах-кулях «шинкансенах», які пов'язали Токіо та Осаку залізничним маршрутом Токкайдо, а нині час у дорозі скоротився до 2 годин 20 хвилин. Для високоефективної роботи системи знадобилося будівництво тисяч тунелів і мостів, аби забезпечити рух поїздів у цій гірській країні з мінімальною кількістю поворотів і не вдаватися до підйомів та спусків. Однак подібний крок виправдав себе, адже з 1964 по 2014 рр. тут не відбулося жодної аварії, що призвела б до втрати людського життя при тому, що протягом цього періоду «шинкансени» перевезли 5,6 млрд. осіб.

Поїзди поділяються на 16-вагонні, з 1323 місцями для пасажирів, і на 8-вагонні, із вдвічі меншою кількістю місць, тому на пероні завжди можна побачити позначки різних кольорів, що вказують на те, де саме потрібно стояти, щоб потрапити у свій вагон. Крім того, вони відрізняються між собою кількістю зупинок. Зокрема, експреси «Nozomi» взагалі не зупиняються, «Hikari» роблять лише дві-три зупинки у великих населених пунктах, а «Kodama» обслуговують велику кількість станцій і через це потребують у два рази більше часу для однієї подорожі порівняно з «Nozomi». Інтервал руху на пожвавлених напрямах становить 15-20 хвилин, а затримки «шинкансенів» є великою рідкістю. Усі місця у вагонах розташовані таким чином, щоб пасажири дивилися тільки вперед, тут також відсутні шум і вібрація. У 1999 р. в країні почали використовувати локомотиви нової серії «700», а з 2007 і 2013 рр. – відповідно серій «N700» і «N700A» з підвищеними стандартами безпеки і зі зменшеними обсягами викидів шкідливих речовин у атмосферу. Цікаво, що «Japan Railways» контролює частину приміських поїздів у великих містах, 8 автобусних регіональних компаній і поромні перевезення, тому, купуючи абонемент на поїзд-кулю, японець отримує доступ до різних транспортних послуг, заплатити за які можна на будь-якій залізничній станції.

«Шинкансени» суттєво вплинули на демографічну ситуацію в Японії. Далеко не всі жителі країни могли дозволити собі жити в Токіо з його дорогою нерухомістю, але багато вакансій було тільки тут. Тому навколо маршруту Токкайдо почали виникати міста для робітників, які

хотіли працювати у столиці [1].

До останнього часу поїзди-кулі курсували тільки по Хонсю та Кюсю, а менш заселені острови Сікоку та Хоккайдо не мали подібного швидкісного сполучення з «Японським материком». Це негативно впливало на розвиток туризму та економіки, адже Хоккайдо займає 22% площі території країни, хоча тут мешкає лише 4% її жителів. Він відомий гірськолижними курортами і шістьма національними парками, тому виступає природним місцем відпочинку для перенаселеного Хонсю в зимовий період, що триває тут півроку. Що стосується літньої пори, то на Хоккайдо немає спеки і вологи, як на інших островах архіпелагу. У 2016 р. «шикансени» мають нарешті пов'язати Хонсю та Хоккайдо через підземний тунель «Сейкан», що збільшить кількість відвідувачів північного острова не тільки з інших регіонів Японії, а й з Тайваню та півдня КНР, де жителі ніколи не бачили справжньої зими.

Японія стала взірцем для країн, що мали намір використовувати поїзди-кулі. Як правило, їх конструктори запозичували технічні рішення і принципи функціонування системи, але не купували локомотиви та вагони. Лише у 2007 р. японський консорціум створив інфраструктуру для «шинкансенів» на Тайвані та продав туди локомотиви, однак проект поки виявився збитковим через незначну кількість населення острова. Нині серед потенційних покупців цих технологій є Індія з 505-кілометровим маршрутом Махараштра — Гуджарат, що вважається головним промислово-транспортним коридором на заході країни, а також Сінґапур і Малайзія, які мають намір поєднати свої столиці 300-кілометровою залізницею [2]. Основною умовою інвестування в проект є наявність двох великих населених пунктів із кількома мільйонами мешканців, відстань між якими не перевищує 800 км, в іншому разі «шинкансени» програють змагання авіалайнерам, що долають маршрут менш ніж за годину.

Транспортна система є пріоритетом інфраструктурного розвитку в Японії, про що свідчать одні з найбільших у світі вокзалів. Їх відзнакою є велика площа території, наявність автоматизованого продажу квитків і камер сховищ трьох типів — для мало-, середньо- і великогабаритного багажу. Біля них розміщені багатоповерхові універмаги та заклади харчування, де продають страви з усіх регіонів країни. Вони також поєднані з десятками автобусних зупинок і станціями метро, вихід із яких відбувається безпосередньо в підземні переходи біля вокзальних платформ.

Приклад Токіо свідчить, що поїзди-кулі добре інтегровані з іншими видами транспорту, зокрема з метрополітеном та електричками. Основним вокзалом для обслуговування «шинкансенів» у цьому місті вважається Сіндзюку, розташований у діловому районі столиці з однойменною назвою. Він має 200 виходів і щоденно обслуговує близько 3,6 млн осіб, будучи світовим рекордсменом за цим показником. Цікаво, що загалом у країні нараховується 45 із 50 найбільш пожвавлених вокзалів світу [3]. Безпосередньо в Сіндзюку можна пересісти на знамениту «зелену» гілку міської електрички Яманоте, яка є кільцевою лінією з 29 станціями, що розташовані в усіх центральних районах Токіо. Щоб проїхати на зеленому експресі її 35 км, необхідно витратити годину часу. Райони в межах Яманоте вважаються найдорожчими в країні, адже тут функціонують левова частка офісів корпорацій, центри розваг і магазини. Увесь транспорт починає роботу о 4.30-5.30, а для офісних працівників, які запізнилися на останній потяг, біля вокзалів працюють капсульні готелі. Вони мають двометрові капсули, розташовані у два яруси, у яких можна дешево переночувати. Відомо, що перші подібні заклади гостинності з'явилися в Осаці в 1979 р. і стали доволі популярними разом із урбанізацією Токіо.

Щоб місто, у межах якого і пов'язаних із ним чотирьох префектур живуть 38 млн осіб, функціонувало в нормальному режимі, електричка Яманоте дублюється метрополітеном, що має 13 гілок, кожна з яких наділена власним символічним кольором і назвою. На 179 станціях підземки під час зупинки грає музика, яка будить пасажирів, що заснули після напруженого робочого дня. На відміну від метро в Сеулі, станції та вагони в Токіо старі, а стелі на перонах низькі. Крім цього, вагони буквально переповнені рекламою на стінах і на ручках. Усі працівники, як у метро, так і на гілці Яманоте, добре знають англійську мову й охоче допомагають жителям країни та іноземцям. Якщо пасажир не придбав квиток або заплатив не за той проїзний документ, його не штрафують на виході з транспортного об'єкта, а ввічливо пропонують лише доплатити. Завдяки довгим підземним переходам самі станції буквально виходять на популярні туристичні пам'ятки і туристам немає потреби йти по вулиці у погану погоду.

Крім того, обидва столичні аеропорти Ханеда (розміщений у межах міста і використовується переважно для внутрішніх рейсів) і Наріта (розташований за 65 км від Токіо та обслуговує, в першу чергу, міжнародних пасажирів)

пов'язані ефективним транспортним сполученням зі столицею. Приватний експрес «Keisei Skyliner» протягом 41 хвилини доставляє пасажирів із Наріти до центру Токіо, розвиваючи швидкість 160 км за годину, а конкуренцію йому складає більш повільний державний перевізник «Narita Express», що відомий своїми знижками. У свою чергу, завдяки монорейковій дорозі через 15 хвилин можна потрапити з Ханеди до станцій кільцевої гілки Яманоте, рухаючись у вагоні над Токіо.

Цікаво, що аеропорти країни неодноразово були в переліку найкращих у світі, оскільки мають організований і пунктуальний персонал, ідеальну чистоту, безкоштовну питну воду, багато сувенірних крамниць, а також вбиральні кімнати з високотехнологічним обладнанням. У 2015 р. Ханеда перебував на п'ятому місці серед провідних аеропортових об'єктів і був визнаний взірцевим за таким показником, як обслуговування внутрішніх рейсів, а аеропорт у Нагойї — на сьомому місці і був одночасно проголошений «найбільш ефективним регіональним аеропортом». Крім того, користувачі відзначили Ханеду і Кансаї (Осака) за надзвичайну якість робочої сили і визнали їх одними з найчистіших у світі. Нарешті, Ханеда – єдиний великий аеропорт на планеті, у якому у 2015 р. 91,25% усіх вильотів відбувалося або вчасно, або з затримкою лише до 15 хвилин.

У Японії також розвинена галузь авіаційних перевезень. Дві найбільші авіакомпанії «Japan Airlines» («JAL») та «All Nippon Airways» («ANA») традиційно є серед найбільш безпечних у світі. Перша з них має 223 авіалайнери і надала свої послуги у 2014 р. 29,4 млн осіб. Відповідно, у тому ж році «ANA» використала 245 літаків і перевезла на 117 японських і 73 міжнародних напрямах 50,4 млн пасажирів, тому й була визнана японським лідером у галузі авіатранспорту. Велика кількість літаків пов'язана зі звичкою японців подорожувати за кордон, а також із близькістю найбільшого у світі китайського туристичного ринку і ринків країн АСЕАН на кшталт перенаселених Індонезії, Малайзії та Філіппін. Останніми роками галузь приносить стабільний прибуток, оскільки ціни на пальне суттєво знизилися, а знецінення єни по відношенню до долара та євро призвело до збільшення кількості іноземних туристів.

Обидві авіакомпанії надають перевагу авіалайнерам «Boeing», оскільки пов'язані з ними японські підприємства в галузі авіабудування є технічними партнерами цього виробника. У різні роки вони були одними з перших перевізників, які замовляли знамениті літаки серій «747» та «777». Зважаючи на накопичені під час співпраці з «Boeing» технології після укладання угоди про стратегічний альянс у 2001 р., компанія «Mitsubishi» у 2015 р. представила широкому загалу свій перший середньомагістральний пасажирський літак «Mitsubishi regional jet» для 78-92 пасажирів із дальністю польоту 3800 км. Він повинен надійти в серійне виробництво влітку 2017 року. Крім того, у продажу вже є малий реактивний лайнер для ділових людей під назвою «Honda Jet». У Японії є давні традиції авіабудування, адже напередодні та в роки Другої світової війни підприємства країни збудували 100 тис. різних типів військових літаків, однак згодом американська окупаційна влада заборонила розвиток цієї галузі [4].

Токіо, у межах якого живе 13,5 млн осіб, а у агломерації у складі чотирьох префектур – 38 млн японців, є на першому місці серед суперміст. Разом із Нью-Йорком, Лондоном і Парижем воно поглинає 30% капіталу, що вкладається у 30 найбільших урбанізованих центрів планети, і є головним осередком інвестування міжнародного капіталу [5]. І дійсно, Велике Токіо щорічно створює товари і послуги на суму понад 1,4 трлн доларів, а кількість споживачів у його межах навіть перевищує чисельність жителів у трьох інших супермістах. Воно є азійською штаб-квартирою для транснаціональних корпорацій, місцем розташування половини з 3500 великих японських компаній і найбільшим торговельно-розважальним центром світу.

Іноземцям комфортно мати житло як у столиці, так і в інших містах, бо Японія є доволі безпечною країною, де живуть порядні люди. Так, після цунамі 2011 р. невідомі залишали в місцях громадського користування згортки з сотнями тисяч доларів і євро для жертв стихійного лиха, а випадки мародерства взагалі не були зареєстровані. Японці часто не закривають свої автомобілі і не стежать за власними речами в натовпі, адже випадки крадіжок тут є надзвичайною рідкістю. У 2014 р. країна перебувала на другому місці у світі після Ісландії за таким показником, як «найменша кількість вбивств» і поступалася лише Канаді за безпечністю вулиць [6].

Крім того, Японія уславилася своєю кухнею. Наприклад, Токіо, яке називають «Кулінарною столицею світу», мало у 2015 р. 217 ресторанів із зірками Андре Мехеліна, що є свідченням найвищого класу обслуговування і якості страв. Кожне велике місто розміщене біля океану і тому має рибний ринок, де продають тушки тунців, м'ясо китів, ікру лососевих риб і морських їжаків. На знаменитому ринку Цукідзі в токійському районі Гіндза постійно працевлаштовані 15 тис. осіб, а сам він перетворився на осередок збуту не лише морепродуктів, а й продукції фермерів із регіону Канто. Вважається, що тут на площі 23 га землі продають 480 видів риби та 270 видів фруктів і овочів.

Ціни на їжу в Японії доволі демократичні, а холодний зелений чай і імбірна нарізка взагалі можуть бути запропоновані в необмеженій кількості при замовленні основної страви. Водночас, за екзотичну продукцію на кшталт риби фугу, динь Юбарі з Хоккайдо та мармурової яловичини з Кобе треба заплатити значні кошти. Цікаво, що отрута фугу у 200 разів сильніша за ціанід калію, тому гурмани мріють спробувати страву з її м'яса для гостроти відчуттів.

Незважаючи на постійну потребу в імпорті інгредієнтів, харчова галузь у Японії відзначається високим рівнем розвитку. Завдяки компаніям «Nikka» та «Santori» ця країна є провідним виробником віскі в Азії. Окрім рисового і сливового вин, тут також поширене пиво. Пивзаводи випускають 200 видів хмільного напою, чим займаються чотири великі конгломерати – «Asahi», «Kirin», «Sapporo» і «Santori», а незалежні виробники у невеликих містах варять так зване крафтове пиво і продають його туристам за підвищеною ціною. У країні також можна придбати холодні чаї, серед яких домінує запозичений у китайців «сенча» (чайний лист із запахом гару), а також дорогий «гойкуро» із солодким присмаком.

Продукти харчування нерідко купують в автоматах, які виготовляють ті ж компанії, що займаються випуском напоїв, цигарок і бутербродів. За їх кількістю на душу населення Японія є світовим лідером, адже автомату-роботу не потрібно платити зарплату, а цілодобово стояти він може у будь-якому місці – від гори Фудзіяма до узбережжя Тихого океану. Водночас вони по суті є безкоштовною рекламою компанії та її продукції. Автомати стоять також у закладах харчування, де потрібно обрати страву, кинути всередину гроші і вже з чеком підійти до офіціантів, щоб отримати замовлення.

При цьому сільськогосподарська галузь економіки Японії переживає глибоку кризу, адже країна лише на 40% забезпечує себе продовольством. У 2014 р. в ній було задіяно 1,7 млн осіб, серед яких 515 тис. фермерів мали вік понад 75 років. Крім того, значний відсоток землі для обробітку є на острові Хоккайдо, де мало хто з японців готовий жити через складні кліматичні умови [7]. Варто зазначити також, що імпорт продуктів харчування суттєво зріс після аварії на Фукусімській АЕС, коли території північно-східного Хонсю і прилеглі до них води опинилися в епіцентрі радіоактивного забруднення.

Особливістю Японії є незначна площа квартир і приватних будинків, адже земля тут надзвичайно дорога. Це особливо характерно для Токіо.

В історичній ретроспективі столиця постраждала двічі: спочатку її зруйнував землетрус 1923 р., а згодом – потужні бомбардування американських «В-29» у роки Другої світової війни. Коли в 1960 р. у країні розпочався економічний бум, місто дуже швидко забудували, незважаючи на необхідність збереження старих кварталів. Як наслідок, столиця Японії є відносно новим населеним пунктом без значних туристичних принад, але з багатоповерхівками, вкритими неоновою рекламою. Нині Токіо — сплетіння малих будинків площею 80-120 м^2, хмарочосів і висотних залізниць, що пролягають на мостах над приватним сектором. Розташоване в зоні підвищеної сейсмічної активності, воно не має багато хмарочосів висотою понад 100 м. Але навіть незважаючи на це, Токіо посідає третє місце у світі за їх кількістю (415) після Гонконга та Нью-Йорка. На його північному сході розміщена найвища телебашта світу «Токійське небесне дерево» висотою 634 м. Водночас тут залишилося не так багато історичних районів, крім парку Уено 1873 р. і храму Асакуси, який є найстарішим у столиці і був збудований у 628 р.

Продовження в наступному числі «З.С.»

Список використаних джерел:

1. How the Shinkansen bullet train made Tokyo into the monster it is today//Guardian. – 2014. – September 30.

2. First stop India, next stop Singapore-Malaysia for Japan's bullet train sales campaign// Japan Times. – 2015. – December 16.

3. World busiest train station: Shinjuku//Tokyo Fox. – 2014. – April 28.

4. Mitsubishi regional jet takes flight//Japan Times. – 2015. – November 19.

5. Mumbai, Delhi figure in world's top-30 'super cities'// Economic Times. – 2016. – January 3.

6. Staying safe in Japan. – Режим доступу до сайту: http://www.tofugu.com/2015/04/15/staying-safe-japan/

7. Karl Spitzer. Japan struggles to save shrinking, aging agriculture industry//USA Today. – 2015. – November 25.

Павло ІГНАТЬЄВ,
доктор політичних наук,
професор ІМВ Київського
Національного університету
імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

Стаття аналізує повоєнну відбудову транспортної інфраструктури Японії, розвиток промисловості та сфери послуг у цій країні, що вважається одним із головних азійських партнерів України.

Ключові слова: Японія, Токіо, економіка, інфраструктура, авіалінії, туризм.

АННОТАЦИЯ

Статья анализирует восстановление транспортной инфраструктуры Японии после Второй Мировой войны, а также развитие промышленности и сферы услуг в этой стране, которая считается одним из главных партнеров Украины в Азии.

Ключевые слова: Япония, Токио, экономика, инфраструктура, авиалинии, туризм.

Історичне підґрунтя формування моделі регіональної дипломатії Румунії та механізми взаємодії з неурядовими організаціями (2006-2016 рр.): досвід для України*

УДК 327: 94 (498) «2006/2016»

Summary

The article analyses and systemises the activities of non-governmental organizations of Romania as an instrument of promotion of national interests in the black sea region, as well as practical experience of promoting the Bucharest regional initiatives of non-governmental organizations in the period 2006-2016. The attention is focused on the experience for Ukraine in dealing with non-governmental organizations. Described on the example of Romania features and forms of realisation of informal diplomacy (diplomacy by non-state actors) in contemporary international relations and the role of informal diplomacy in inter-state conflicts.

Keywords: **foreign policy, diplomacy, model of diplomacy, national interests, institutionalization, and non-governmental diplomacy non-governmental actors, Romania, Ukraine.**

Виступаючи ініціатором створення Міжнародної фундації співпраці та партнерства Чорноморсько-Каспійського регіону, Румунія, безперечно, переслідує власні цілі, що повинні закріпити за нею роль лідера не лише в Чорноморському регіоні, чого Бухарест наполегливо прагне останніми роками, особливо після набуття членства в ЄС та НАТО, а й у Центральній Азії, що зумовлено підвищеним інтересом до енергетичного потенціалу регіону.

Іншою неурядовою організацією, що опікується регіональними питаннями, є Чорноморська платформа побудови миру (ЧППБ) [1]. Ця ініціатива об'єднує неурядові організації та організації громадянського суспільства, що працюють у сфері врегулювання конфліктів, запобігання насильству та аналізу конфліктів у Чорноморському регіоні за підтримки партнерських інститутів сусідніх країн.

За попередньою домовленістю, процес консультацій та участі зацікавлених сторін у завершенні роботи над цією ініціативою був проведений впродовж 2009 року. Уперше цю ініціативу запропонувала румунська сторона в жовтні 2008 р. під час форуму неурядових організацій Чорноморського регіону.

Очікується, що в консультаціях на постійній основі братимуть участь представники всіх конфліктних зон Чорноморського регіону (у тому числі з Південної Осетії, Абхазії, Нагірного Карабаху та Придністров'я).

ЧППМ реалізується як постійна, всебічна та представницька регіональна мережа організацій, що взаємодіють із метою розв'язання конфліктів та опікуються питаннями побудови миру в Чорноморському регіоні. Ініціатива має регіональний масштаб і представляє широкий спектр організацій громадянського суспільства та інститутів, що працюють у цій галузі. Пропозицію про створення платформи було зроблено на основі глибокого та комплексного аналізу, оцінки досвіду попередніх ініціатив, участі державних і недержавних представників у заходах, спрямованих на розв'язання конфліктів у Чорноморському регіоні.

Її основними завданнями визначено:

1. Зміцнення потенціалу громадянського суспільства на регіональному, національному та місцевому рівнях задля побудови миру, трансформації конфліктів, посередництва, превентивного попередження, готовності до кризових ситуацій та запобігання насильству.

2. Покращення збору, реєстрації та обміну ресурсами, досвідом і кращою практикою з питань розв'язання конфліктів.

3. Забезпечення реалізації заходів, спрямованих на побудову миру в громадянському суспільстві, а також участь у запобіганні насильства в Чорноморському регіоні.

4. Підвищення якості аналізу конфліктів та знань про конфлікт і побудову миру, доступних для громадянського суспільства, державних і міжнародних гравців, включаючи розробників стратегій та відповідальних осіб для поліпшення якості реагування і підходів до вирішення місцевих, національних і регіональних конфліктів у Чорноморському регіоні.

5. Підвищення й поліпшення якості, ефективності, стійкості та впливу платформи побудови миру в громадянському суспільстві та участь у розв'язанні конфліктів у регіоні.

6. Підвищення обізнаності громадськості, знань та розуміння трансформації конфлікту, побудови миру і механізмів та підходів до вирішення конфліктів.

7. Поліпшення розуміння та досвіду місцевих, національних і регіональних органів влади, як державних, так і міждержавних, включаючи ЄС, ОБСЄ і ООН, у сфері

** У цій статті автори продовжують розглядати питання, порушені у матеріалі «Дипломатія неурядових áкторів, політико-дипломатичний діалог і регіональні ініціативи Румунії в Чорноморському регіоні (2006-2016 рр.): досвід для України в спілкуванні з неурядовими організаціями», надрукованому в №3 «З.С.» за 2016 р.*

«Переконаний, що регіон Чорного моря має первинне значення не лише для регіональної, а й євроатлантичної безпеки. З цієї причини вважаю, що цей регіон має посісти особливе місце у новій архітектурі безпеки, й виступаю за посилення стратегічної взаємодії в цьому напрямі», – зазначив Президент Румунії Клаус Йоханніс на Саміті з ядерної безпеки у Вашингтоні

побудови миру та ефективних підходів до розв'язання конфліктів у Чорноморському регіоні.

8. Надання міжнародної правозахисної платформи для того, щоб громадянське суспільство мало можливість надати національній владі та міжнародним урядовим структурам свою інформацію про поліпшення стратегій розв'язання конфліктів.

9. Проведення низки заходів щодо створення регіональної Чорноморської системи раннього попередження, моніторингу конфлікту й активного запобігання конфліктним ситуаціям у регіоні.

Варто констатувати, що серед румунських неурядових організацій є і неурядові організації негативного спрямування, наприклад, Націонал-християнський рух «Нові праві», діяльність якого здебільшого спрямована на дискредитацію політики України у сфері національних меншин, проведення антиукраїнської інформаційної кампанії, формування громадської думки в Румунії та РМ щодо необхідності возз'єднання двох румунських держав тощо. Необхідно згадати й створену у квітні 2011 р. за підтримки Департаменту зв'язків з румунами звідусіль громадську платформу «Акціуня-2012», до складу якої ввійшли 33 неурядові організації Румунії, Молдови, Італії, Швеції, Канади та США для провадження діяльності з відновлення «Великої Румунії» в кордонах 1918-1940 років, у тому числі за рахунок територій Республіки Молдова та України (Одеської, Закарпатської та Чернівецької областей) [2]. Діяльність громадської платформи «Акціуня-2012» здійснюється переважно на громадських засадах за участі активістів 20-40 років. Стратегічною метою діяльності визначено возз'єднання РМ з Румунією, яке повинно відбутися максимум до 2018 р., оскільки остання головуватиме в ЄС у 2019 р. і зможе закріпити возз'єднання на рівні інших міжнародних структур. Прикметним є те, що відповідна уніоністська політика підтримується всіма політичними силами Румунії та активно використовується в період передвиборчої кампанії.

Реалізуючи уніоністську політику, члени згаданого угруповання апелюють до прикладу возз'єднання двох Німеччин, які продемонстрували стрімкий розвиток саме після злиття в одну державу. З точки зору інтересів України варто враховувати, що возз'єднання Бессарабії з Румунією може створити негативний прецедент для приєднання до останньої інших її історичних земель, включно з Північною Буковиною, де активно проводиться політика надання румунського громадянства.

Україна та її державні інституції повинні враховувати у зовнішньополітичній та політико-дипломатичній діяльності на 2016-2020 роки фактор наявності в румунсько-українських відносинах різнопланових неурядових організацій, а також мати чітку програму з нейтралізації дій, які можуть зашкодити національним інтересам України.

Загалом, просування Румунією своїх інтересів у Чорноморському регіоні з використанням неурядових організацій (дипломатії неурядових а́кторів) уже стало системною практикою, що свідчить про надання особливої уваги саме цьому сегменту в контексті зміцнення своїх лідерських позицій у регіоні, сприяння співробітництву та врегулюванню кризових ситуацій, а також використання неурядових організацій з метою формування відповідної громадської думки з важливих регіональних і міжнародних питань тощо. Крім того, діяльність неурядових організацій активно використовується румунською стороною для вироблення відповідних підходів щодо розбудови відносин з Україною та просування бачення Бухареста з урегулювання українсько-румунських проблемних питань.

Упродовж 2015-2016 років між Україною та Румунією зберігається низка неврегульованих питань, які справляють негативний вплив на вза-

ємовідносини цих країн.

Було б доцільно наголосити на необхідності формування нової моделі політико-дипломатичної взаємодії двох держав на основі принципів паритетності, орієнтації на практичний результат шляхом досягнення конкретних домовленостей у тих сферах, де існує взаємний інтерес. У цьому контексті українська сторона могла б скористатися складною внутрішньополітичною ситуацією в Румунії та виступити ініціатором врегулювання наявних проблемних питань двосторонніх відносин.

З урахуванням наведеної вище інформації можна зробити деякі пропозиції щодо вироблення політики України у відносинах з Румунією:

1. На цьому етапі варто уникати активізації роботи з урегулювання проблемних питань з Румунією з огляду на нестабільність внутрішньополітичної ситуації в Україні, зумовлену політикою РФ. Водночас, варто продовжити процес формування відповідних механізмів і комплексної підготовки із залученням профільних міністерств та відомств щодо вироблення єдиної позиції з врегулювання проблемних питань двосторонніх відносин після стабілізації ситуації в Україні.

2. Слід було б демонструвати зацікавленість України в розвитку відносин із забезпеченням рівноправності та взаємовигідності, що передбачено Договором про відносини добросусідства та співробітництва між Україною і Румунією від 1997 року; намагатися налагодити конструктивну взаємодію з Румунією в контексті розвитку відносин України з ЄС та НАТО, а також у рамках участі двох країн у РЄ, ОБСЄ, ОЧЕС та інших міжнародних і регіональних організаціях; розглядати можливість вироблення спільних підходів до врегулювання регіональних конфліктів у Чорноморському регіоні, передусім придністровського [3].

3. Варто враховувати, що поточна ситуація довкола переговорів з Румунією потребує від України вироблення не лише концептуальних підходів, а й забезпечення інституційних механізмів належною фінансовою підтримкою та кадровим потенціалом для ефективної реалізації визначених цілей.

4. Беручи до уваги ситуацію, що склалася на цьому етапі в українсько-румунських і румунсько-українських відносинах, а також окремі аспекти сучасної внутрішньої та зовнішньої політики Румунії, було б доцільно активізувати роботу з виділення необхідних ресурсів українською стороною для імплементації Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про відкриття пунктів пропуску через українсько-румунський державний кордон для міжнародного сполучення. У разі необхідності, ініціювати проведення українсько-румунських консультацій для прискорення імплементації Угоди з боку румунської сторони і погодження відповідних технічних та організаційних процедур.

5. У сфері національних меншин було б доцільно узгодити з ОБСЄ та Радою Європи спільні заходи, спрямовані на те, щоб схилити румунську сторону до завершення моніторингу ситуації української меншини в Румунії та румунської в Україні, а також виконання Бухарестом узятих на себе зобов'язань за Протоколом про співробітництво у сфері освіти на 2008-2011 роки. У разі відмови румунів від продовження згаданого моніторингу, розглянути доцільність його завершення самостійно на території України, за обов'язкової участі експертів ОБСЄ і РЄ, з метою оприлюднення його результатів. При цьому, важливим є завершення формування складу української частини Спільної Комісії, а також наполягання на завершенні відповідної роботи з боку румунської сторони.

6. З огляду на рішення Річкової адміністрації Нижнього Дунаю запровадити систему знижок збору за проходження суден Сулінським каналом, вочевидь було б доцільно: здійснювати адекватну рішенням румунської сторони цінову політику за проходження суден українським водним шляхом; продовжити роботи з покращення умов судноплавства українським ГСХ р. Дунай – Чорне море; використовувати тактику румунської сторони та доводити до представників міжнародних природоохоронних організацій факти ведення румунською стороною господарської діяльності на території біосферного заповідника Дельта Дунаю; більш активно просувати українські проекти в рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону, зокрема шляхом налагодження прямих контактів ПУ при ЄС з ЄК, ураховуючи в тому числі той факт, що два представники Румунії працюють у Генеральній Дирекції ЄК з мобільності та транспорту (DG MOVE), для просування відповідних проектів Румунії.

7. У контексті проблематики довкола о. Майкан було б варто забезпечити формування більш жорсткої позиції української делегації в Змішаній українсько-румунській прикордонній комісії з питання підготовки румунськими експертами прикордонної документації на ділянку кордону в районі о. Майкан. Варто врахувати, що до завершення процесу вступу країни до Шенгенського простору Бухарест може й надалі зволікати з проведенням відповідної роботи.

8. Ураховуючи потенційну загрозу для національних інтересів України з огляду на масове надання румунського громадянства її жителям, розробити низку невідкладних контрзаходів включно й на законодавчому рівні.

У цілому, політику України у відносинах з Румунією було б доцільно реалізовувати з урахуванням двох взаємопов'язаних підходів: з одного боку – активно протидіяти негативним проявам румунської зовнішньої політики в політичній, дипломатичній, гуманітарній, економічній, природоохоронній та інших сферах, а з іншого – сприяти послідовному посиленню українських позицій і розвитку взаємовигідного співро-

бітництва у сферах перетинання інтересів двох держав.

Відносини між Україною та Румунією на сучасному етапі потребують кардинального оновлення. Розуміючи загрози, які несе в собі російська політика на сході України, нове румунське керівництво взяло курс на «перезавантаження» відносин з нашою країною та посилення двосторонньої співпраці, у тому числі в рамках розширених регіональних форматів (йдеться про створення альянсу України, Румунії та Польщі). Однак Україна за інерцією продовжує екстраполювати попередній негативний досвід двосторонніх відносин на сучасні реалії та не проявляє належної ініціативи з розширення двосторонніх контактів з офіційним Бухарестом.

Протягом останнього року Румунія значно активізувала зусилля зі зміцнення своїх позицій і підвищення своєї ролі в рамках НАТО і ЄС та прагне перебрати на себе провідну роль у формуванні порядку денного у Східній Європі та Чорноморському регіоні. Зважаючи на незначну економічну та енергетичну залежність від РФ, Румунія є одним із найбільш жорстких критиків політики Москви та найпослідовнішим прихильником санкцій ЄС щодо неї. Румунія твердо виступає за територіальну цілісність України і повернення Криму до складу нашої держави.

Тому сьогодні, в умовах чіткого усвідомлення значення стабільності України для реалізації румунських національних інтересів і забезпечення безпеки в Європі та на своїх кордонах зокрема, керівництво Румунії послідовно дотримується конструктивної позиції у відносинах із нашою державою, у тому числі в питаннях безумовної підтримки України в російсько-українському конфлікті, підтримки європейської інтеграції нашої держави та протидії деструктивній політиці РФ у Чорноморському регіоні.

Подальше ігнорування румунських ініціатив несе для України ризик не лише втрати існуючих можливостей налагодження ефективного партнерства, а й усунення від формування порядку денного безпекової політики у Чорноморському регіоні.

Отже, у цьому контексті політика України у відносинах з Румунією повинна полягати в тому, щоб максимально використовувати наявні та, за необхідності, створювати нові механізми для забезпечення національних інтересів нашої держави, зокрема, міжнародні важелі/інструменти впливу на політику Румунії, які вже існують або можуть виникнути внаслідок співпраці Румунії з третіми країнами та її діяльності в міжнародних організаціях. Варто приділяти особливу увагу пошуку спільних інтересів та можливостей налагодження співпраці України з Румунією в рамках розвитку відносин України з ЄС, НАТО, а також у рамках організацій, членами яких є обидві країни.

Водночас, такий підхід набуде актуальності після врегулювання внутрішньої ситуації в Україні та вироблення адекватних механізмів з протидії російським заходам у Чорноморському регіоні. Не виключено, що може відбутися кардинальна зміна в парадигмі відносин між Україною та Румунією, коли українська сторона активізує свою співпрацю з НАТО та США на противагу політиці РФ, що відбуватиметься у фарватері політики Бухареста з просування інтересів США та НАТО в Чорноморському регіоні.

Саме в такому разі могла б бути розблокована робота двосторонніх форматів співробітництва, зокрема, Спільної Українсько-Румунської Президентської комісії, Спільної комісії з питань економічного співробітництва, Спільної міжурядової комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин тощо. Це, у свою чергу, надало б нового імпульсу переходу до практичної реалізації проектів та ініціатив, у яких існує спільна зацікавленість.

Список використаних джерел:

1. http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=17426&SectionID=0&RegionID=0&Date=11/12/2009&PagePosition=8

2. Legea nr. 150 din 15 iulie 1998 despre acordarea sprijinului comunitatilor romanesti de pretutindeni // Monitorul Oficial al Romaniei. – 1998. – 16 iulie. – P. 1-9.

3. Проблемні питання українсько-румунських відносин // Поточний архів Посольства України в Румунії. – Робоче досьє. – 2014-2016.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
ректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Петро МАКАРЕНКО,
аспірант кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано та систематизовано діяльність неурядових структур Румунії як інструменту просування національних інтересів у Чорноморському регіоні, а також практичний досвід просування Бухарестом регіональних ініціатив на рівні неурядових організацій у період 2006-2016 років. Акцентовано увагу на досвіді для України в спілкуванні з неурядовими організаціями. Охарактеризовано на прикладі Румунії особливості та форми реалізації неофіційної дипломатії (дипломатії неурядових áкторів) у сучасних міжнародних відносинах і визначено роль неофіційної дипломатії у врегулюванні міждержавних конфліктів.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, модель дипломатії, національні інтереси, інституціоналізація, неурядові організації, дипломатія неурядових áкторів, Румунія, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована и систематизирована деятельность неправительственных структур Румынии как инструмент продвижения национальных интересов в Черноморском регионе, а также практический опыт продвижения Бухарестом региональных инициатив на уровне неправительственных организаций в период 2006-2016 годов. Акцентировано внимание на опыте для Украины в общении с неправительственными организациями. Охарактеризованы на примере Румынии особенности и формы реализации неофициальной дипломатии (дипломатии неправительственных áкторов) в современных международных отношениях и определена роль неофициальной дипломатии в урегулировании межгосударственных конфликтов.

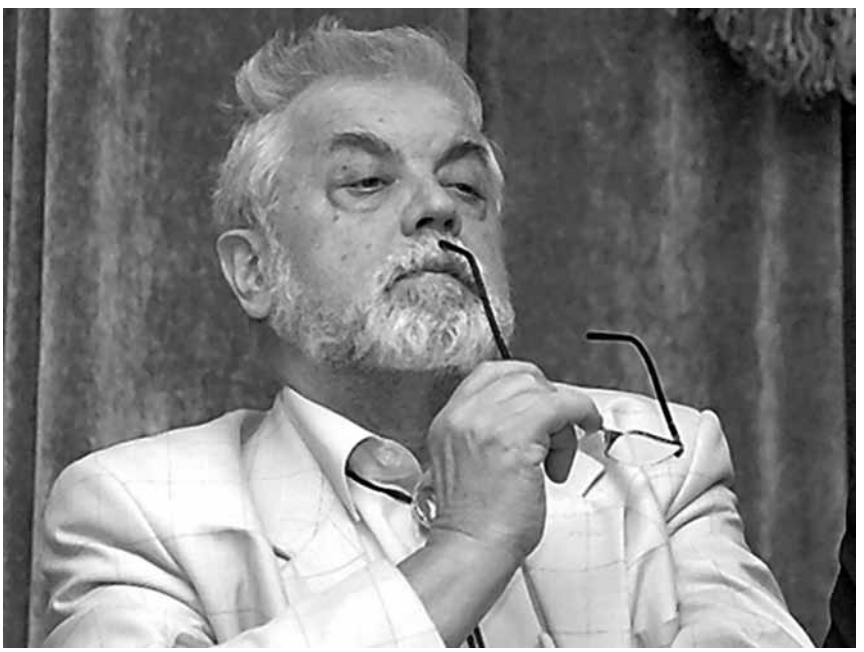
Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, модель дипломатии, национальные интересы, институционализация, неправительственные организации, дипломатия неправительственных áкторов, Румыния, Украина.

Щоденники без купюр

(шістдесят років потому)

18 березня пішов із життя Лесь Танюк, відомий український політичний діяч, народний депутат України п'яти парламентських скликань, багаторічний голова парламентського комітету з питань культури, шістдесятник, дисидент, правозахисник. Режисер, письменник, мистецтвознавець, історик театру, перекладач школи Миколи Лукаша. Він розпочинав свою громадську діяльність як засновник і президент Київського клубу творчої молоді (1959-1963 рр.), членами якого були Алла Горська і Віктор Зарецький, Іван Дзюба й Іван Драч, Іван Світличний і Євген Сверстюк, Василь Симоненко і Леонід Грабовський, Вячеслав Чорновіл і Василь Стус, Опанас Заливаха і Микола Вінграновський, Неллі Корнієнко й Михайлина Коцюбинська, Сергій Параджанов і Леонід Осика. Після розгрому КТМ і арештів 1965-1966 рр. змушений був виїхати з України й працював у кращих театрах Москви – ЦДТ і МХАТ, театрах Охлопкова і Завадського, імені Станіславського та імені Пушкіна. Загалом протягом цього періоду поставив понад 50 вистав, створив низку кінофільмів, телевистав, книжок. Тривалий час був нев'їзним в Україну – через контакти з А. Сахаровим, А. Гінзбургом, В. Делоне, Л. Алексєєвою, Л. Копелевим та іншими. Квартира Танюків у Москві була притулком для репресованих та їхніх родин, звідти йшов самвидав в Україну й за кордон.

Чи не найбільшим подвижництвом Леся Танюка стали його «Щоденники без купюр», які вів із 1956 р., залишивши нащадкам понад 150 вагомих, переплетених ним самим, фоліантів. Редакція отримала дозвіл автора на публікацію фрагментів щоденника ще рік тому. Можливо, у тому, що ці сторінки побачать світ уже після смерті Леся Степановича, є високий смисл – його життя триває! Тож пропонуємо читачеві рефлексії Леся Танюка на реальність 1956 року.

8 квітня, неділя

Вдруге дивився «Пармскую обитель». Дуже гарно! Жерар Philipe!

Українське «Пилип» ближче до французького написання. Може, наші предки письмо вживали частіше, ніж мовлене? Той же Пилип Орлик – і Франція.

Божественний актор! У розквіті – вік Христа! Абсолютно безжурний...

Фредро був дід Андрея Шептицького? N. розповідав про А.Ш. зовсім не те, що в брошурках. Але де взяти почитати щось путнє?

Вчитись – означає пригадувати. Відразу, дізнавшись чогось нового, я переживаю радість і скруту – одночасно. Враження, ніби я вже це знав, але по-дурному випало з пам'яті. І часто: ніби ще щось з цього приводу знаю, значно важливіше, та от – забув...

15 травня, вівторок

Жахливо! Вчора повідомили – застрелився Фадеєв. Тринадцятого, в неділю. Мамі підтвердила це й Софія Василівна (Халютіна, актриса МХАТу, мамина родичка), вона їй додзвонилась. Халютіна сказала: « Было какое-то письмо, органы забрали. Там он все объяснил». Отже, неправда, що – на п'яну руку? Офіційна версія – страждав алкоголізмом і в стані запою – грався іменною зброєю (?).

Батько: «Хвильовий – теж тринадцятого травня застрелився.. Фатальне число для письменників. Сталін Фадеєва дуже любив!»

Не можу збагнути. Був на нього тиск – за «Молоду гвардію», не показав «ролі партії». Але самогубство? Вони з батьком одного року. Не старий. А може, його хтось застрелив? Як Єсеніна, як Маяковського?

Подав заяву про звільнення з заводу.

Зустрів Міцкевича – він був у нашому класі старостою, після армії – на милицях, комуніст. Залізобетон. «Самоубийство Фадеєва –

бегство с поля боя. Сейчас, после доклада Никиты Сергеевича Хрущева? Нет, это слабость, позорная слабость!»

А якщо все інакше? Якщо – почуття вини, чужа кров на ньому? Бо за щось же його любив Сталін? Він же був голова Спілки, без його підпису жодного письменника не можна було заарештувати! Є чутка: він зустрів когось із тих, хто повернувся з табору. І той демонстративно не подав Фадєєву руки. Він поїхав на дачу, випив склянку горілки – і пальнув собі в серце.

«В здравом уме и твердой памяти я убиваю себя раньше, чем неумолимая старость отнимет у меня одну за другой все радости и удовольствия жизни, разрушит мои физические силы и умственные способности, парализует мою энергию и сделает меня бременем для других и для самого себя».

Це – Поль Лафарг – перед тим, як вони з Лаурою Маркс випили ціаністий калій. Лаурі було 61, йому – 68, і це хоч якось можна зрозуміти. А тут щось інше, зовсім інше!

Ось я й думаю: чи прожив би Фадєєв ще років із двадцять, якби не доповідь Хрущова? Ми нічого подібного не пережили – і то для нас це потрясіння. А для них?

21 травня, понеділок

Раптом – шалена злива! Мене мало не вбило блискавкою, коли я біг із райкому на завод. Але зачепило.

Виявляється, заводові є доручення – дати комсомольську бригаду на цілину. У Кустанай. І я маю її очолити. Державі потрібен хліб, і без мене вона не обійдеться.

Ще торік я, може, й погодився б. Сьогодні я не той. Уперся рогом. Хотіли лякати й переконувати. Але я побіг.

І трапив під зливу. Ах, який був дощ, як гримiло! Може, мене й справді трохи вдарило, бо я – злякався. Природи, а не райкому. Пишу оце – і ніби знову переживаю те піднесення що – під дощем. Варто лише згадати – і вже перехоплює дух. Цікаве створіння людина...

22 травня, вівторок

Ще трохи погрожували, проте ніби обійшлося. Хтось їм сказав, що я готуюсь у театральний – через те й не можу. «Чому ж він так зразу не сказав?» (це – з обуренням). М.С. вважає, – тон був погрозливий; «Можуть шкодити, якщо їм піде на принцип».

Хай.

Перед сном студіював торішнє 5-те число «Театру». Там – про Шиллера. Ще раз переконуюсь, що я цілковитий нікчема і торкаюсь усього поверхово. Досі не знав, що Шиллер не тільки драматург, а й оригінальний філософ (естетик). Анікст пише про метод, яким Шіллер апелює до чуття, а не до розуму.

Отут і хочу розібратися. Взагалі, що таке метод? «Романтична» Шиллерова героїка чи «реалістична»? І що таке стосовно Шиллера (а також – стосовно Гете, Гюго, Шекспіра) –«метод соціалістичного реналізму»? З одного боку, вони закликають не вигадувати, а ставити автора (всупереч «формалістам» Мейерхольду й Таїрову). З іншого боку, радянський режисер зобов'язаний ставити автора «у методі соціалістичного реалізму» (уявляю собі, що знав бідний Шекспір про соціалізм! Він же не мав змоги відвідувати вечірній університет марксизму-ленінізму!).

Що тут обов'язкове? «Життя в його революційному розвитку?» Але ж і в Шиллера воно – «в революційному розвитку»...

Не знаю... Як на мене, у кожної доби – свої штампи. І вона люто їх боронить від наступників. А вони «наступають» їй на горло. Бо вони – силою долі – неодмінно «ниспровергатели». Потім вони старіють, вгамовуються («к тридцати годам перебесясь, все сильней, прожженные калеки, с жизнью мы удерживаем связь») і в свою чергу воюють із тими, хто чинить замах на їхні штампи. Я зараз – і про хвалений «соцреалізм», який так само відімре, як відмерли «незаможники», «шкраби», «продразвьорстка» і «конница Будьонного».

24 травня, четвер

Ні, треба йти в театр. Абсолютно вірю – там починається нова доба. Наша доба. Нова релігія.

Торік, складаючи іспити (вірніше, проваливши їх!), я одержав сатисфакцію – бачив на гастролях у Києві театр Охлопкова. Але там – героїка. Я ж вірю, що й «звичайне» може стати незвичним.

Мрію знову про Київ. Але інакше. Від того хлопчика, якого приголубив у Зеленому театрі Степан Олійник (я читав «На капітанському містку» Льва Кассіля, під Маяковського, плюс дві Олійникові гуморески), не лишилося й сліду. Сприймаю театр як потребу сказати головне, як спробу потрясти, вразити до глибини душі, «повернуть глаза зрачками внутрь». Цим, перш за все, вабить мене Станіславський. У Луцькому театрі він і не ночував... Хочеться іншого, зовсім іншого. Того, що я пережив малим, коли грав одного з дітей Гонти. Коли мама зшила мені чернечий одяг, в якому мене вбили. Там, на тій шкільній сцені, був істинний театр. Для мене.

І після всього цього я поїду на цілину? Вистачить із мене заводу Хрущова.

25 травня, п'ятниця

З якого я, нічого не сказавши батькам, звільнився ще минулої п'ятниці. Отож я виявився поганим комсомольцем і замість героїчної поїздки на цілину сиджу безробітний і слухаю Лещенка. («Я помню тот Ванинский порт...») Репресованого Лещенка, який, як відомо, «несет упадочнические настроения» і «враждебен бодрой тональности социалистического реализма». «Доктора не зовите...»

Мама вважає, що на мене подіяла смерть Фадєєва.

Не знаю. Мабуть, все разом. У тому числі й завод. На тому можна схибнутися. Не прочита-

єш жодної книжки, нічого в голову не лізе. Вони говорять про конвейєр Форда! Може, на тих «конвеєрах» хоч не так матюкаються? І не так п'ють «Марію Демченко»?

Тоскно, гидко й нема сенсу.

14 серпня, вівторок

Помер Бертольт Брехт.

21 серпня, вівторок

День історичний. Від сьогодні я знову на рідному заводі, куди мене взяли на моє ж місце, на ту ж зарплату, у той же цех – ливарником-формувальником. Театральні мої пригоди були невдалі. Директор інституту Семен Михайлович Ткаченко дуже мене не злюбив і зробив усе, щоб я повернувся до Луцька. Не варто було демонструвати йому характер, у Києві не люблять заносистих, та ще й волинян. Натякнули мені, що був на мене й «сигнал» з Луцька... Ну та дарма вимахувати кулаками після бійки.

25 серпня, субота

Взялися за реабілітації невинно засуджених. (Мама – вічний скептик: «Раньше репрессировали «тройки», теперь такие же «тройки» – реабилитируют. А завтра?») Обіцяють всіх реабілітувати до 15 жовтня. («Свежо предание?») Демократію відновлено, відтепер будуть лише «ленінські норми життя». (Які саме?) Навіть на займ підписуються тепер лише за бажання – хто хоче. (На заводі таких майже нема).

Вивчав Постанову ЦК про культ особи і подолання його наслідків. Моцний документ. Але Сталін там все-таки «видатний марксист» і «вніс вклад». Бояться – чи здають назад – порівняно з доповіддю Хрущова? Який «вклад»? Гори трупів? Відновлення російської імперії? Марксизм? Дайте мені спокій! Я взагалі не певен, що хтось із них того Маркса читав. Та й потрібен він їм тільки як завіса в театрі. Від якої ніяк не залежить зміст вистави.

А ще – чутки про підвищення зарплати.

26 серпня, неділя

Не знайшов у словнику слова «ентелехія», а запитати було соромно. Це все той же наш премудрий Євген Феофанович Головін, учитель. Допитувався, як я пережив свою чергову поразку. Ні, кажу, я все одно туди вступлю, хоч би й десять років на це пішло». «А для чого? – питає. – Адже є й інші способи досягнути мети». Пояснюю йому, що тут пішло на принцип: «Я їм все одно доведу...» Він і каже: « Отже, така у вас, Танюк, ентелехія». Він греків учив ще в гімназії. З інтонації – щось ніби більш компліментарне, ніж критичне...

29 серпня, середа

Треба позбавлятися нетерпеливості. Це велика вада – хотіти всього зараз, негайно. Втілення спустошує. Так і кортить запитати: «І це все?»

Цілий травень виправляв дикцію і вчився вимовляти кляте «л», яке в мене звучить трохи на польський лад. Тепер слід виправляти вдачу і навчитися стримувати себе. Інакше – прощай, театре!

А ентелехія означає цілеспрямованість вдачі, викінченість мети. Це з Арістотеля. Матерія для Арістотеля – можливість, ентелехія – тотожна формі. Ентелехія – актуальність, здійснена мета, дійсність (від слова «дія»?).

І взагалі – відкрив для себе геніальний, неперевершений словник Брокгауза-Ефрона! Господи, як же мало ми знаємо! Мама каже – такий словник, понад 80 томів, був у нас в Києві, до війни. На тій квартирі, яку забрав собі енкаведист, доки ми були в Німеччині. Неодмінно роздобуду собі такий – всі 80 і більше томів! От і ще одна мрія – крім театру.

Ентелехія – інтелект? – ніяк не пов'язані?

2 вересня, неділя

Чому найцікавіші характери в п'єсах – злочинні? Себто ті, які чинять зло – значно виразніші за добродійників. Добродій прісний, в ньому все ніби відпрасоване. Зло – динамічне? Чи просто добро – норма, а норма не може бути предметом мистецтва (мистецтва драми)? Хіба для скульптури?

Ще одне. Я бачив у художника Петра Сензюка, вирізаного з кольорового журналу, «П'єро й Арлекіна» Сезанна. Чому костюмні персонажі старого театру такі привабливі? Чому діти граються у ляльки? Яка особлива таємниця – в бажанні одягати людську подобу, маскувати її – гримом, костюмом, бутафорією? Чим пояснити жагу первісних племен до татуювання? А жага наколок у наших тюрмах – не з тієї ж склянки? Чому ми тремтимо, беручи до рук віяло? Чому ми так дбаємо про зачіски, капелюхи й капелюшки? Чому шукаємо себе – в старих медальонах, давніх портретах і навіть на античних монетах? Якби раптом зникли всі музеї й виставки живопису – людство миттю здичавіло б?

А всі оті Коломбіни, Арлекіни й П'єро – чому такі особливо привабливі, поза будь-яким «соцреалізмом»? Може, тому, що в них втілилась театральна (і ширше – мистецька!) енергетика сотень поколінь, і ми до неї підключаємось? І це подовжує нам життя?

6 вересня, четвер

Бабине літо, пливе павутиння. Тепло.

То хто ж такий Сталін? Вилупок пекла? Шекспірів Макбет? Фанат ідеї? Самотній вовк «марксизму-ленінізму»? Банальний інтриган і бандит? Чому він у Мавзолеї? Правда, що він сам застрелив Аллілуєву?

Це ж яке треба було мати здоров'я, щоб знищити стільки людей! Гітлер на цьому надірвався, не дотягнув і до шістдесяти (56). А цей – наш фюрер! – не був біснуватий, – беріг себе! Який матеріал для нового Шекспіра!

З них усіх – найпривабливіший Маркс. Хоч би отим своїм: «Піддавай усе сумніву!» Отож ніякі

Портрет Леся Танюка роботи Алли Горської

вони не марксисти. Втім, помічав я й на сонці плями – іноді й у Маркса (мимоволі?) проскакує аморалізм.

11 вересня. Літературна сторінка

Після Драйзера улюблений мій автор – Ремарк. На сьогодні. Ми ж нічого цього не знаємо! «Час жити і час вмирати» – щось особливе! Цілком нове відчуття людини, інший відрахунок. Мені й раніше здавалось, що життя людини в ідеї – не максимум. Бо й ідейне життя можна прожити ущербно, всього не звідавши. – та ще й потім з'ясується, що та ідея була хибна.... А тут – плин життя, обставини як об'єктивність. Люди почувають, а не тільки вирішують. Мені було часом соромно за мою рефлексію, я вважав це браком мужності. Але мужність не дає ключа для самонавчання – ніби наперед усе знаєш.

Це ближче до поезії. А ще б я порівняв Ремарка з Лермонтовим. Виходить (чи вийшов) його «Чорний обеліск» (німецькою?) Ремарк – емігрант, фашисти його палили, в часи маминої молодості був популярний його роман «Im Westen nichts Neues» – про їхнє покоління, про молодь імперіалістичної війни.

Ремарк вибив мене з колії. Ніби вікно на іншу півкулю.

Щось подібне я пережив, коли – «Оттепель» Еренбурга. Але там це відкриття нових фактів – і все. А тут – впливає на психіку, як п'єса.

Чи можна це втілити на сцені? Мабуть, важко. Але ж ставлять Чехова, цілком банально несценічного! Чи це ми просто так уже звикли до грубого, брутального матеріалізму, що нам подавай тільки «зриме»? І спробуй ми одного разу зануритись у сутінки некерованих психологічних переживань, нас відразу відкине на пару десятків назад?

Проте, що в цьому страшного? Мене більше тягне до Достоєвського, ніж до хваленого «Кавалера Золотой Звезды». Я з більшим інтересом читаю Стендаля й Флобера, (Бальзака – на потім; розумію, але не захоплює!), ніж, приміром, розхваленого Дольд-Михайлика. Є література «на раз», а є – загадка. З наших – це, може, «Велика рідня» Стельмаха. Хоч і там більше декору, ніж епосу.

А ще було так: вранці читаю «Молодість» покійного Бойченка, а на ніч – «Старий і море» Хемінгуея. А вдень живу ще одним життям – ніби в трьох різних державах одночасно. Тому я й записав десь, що на мене герої літературні впливали (впливають) більше, ніж життя реальне, ніж довкілля як таке.

Перечитавши свою «літературну сторінку», бачу, що согрішив. Якщо бути правдивим, найдужче впливає на мене поезія. Не проза і навіть не драма, а поезія (може, Шекспір тому й «особливо мій», що він – поезія?). Як ото в дитинстві ридав я над «Кобзарем» за тією Катериною чи за дітьми Гонти, так я зараз урівноважую себе Пушкіним, Лермонтовим, Лесею Українкою. Франко поки що не мій, він – «вічний революціонер», та й мова трохи діалектна: його цікавіше читати як мислителя, там – масштаб і глибінь! Тільки тепер відкриваю для себе молодого Тичину (лірика!), у мами є маловідомі автори, як-от Филипович; старий хвалить свого Блакитного. Бажан – важкий і академічний. А Рильський? Батько каже – дуже добрий поет Сосюра, вони разом учились...

12 вересня, середа

Із щоденником стає важче – я вже не пролетар, а студент культучилища, режисерський відділ – купа проблем. Дівчата й хлопці в основному сільські – співи, музика, танець. Вокал у мене викладає Олександра Кальченко, на яку я справив незгладиме враження. Вступаючи торік в інститут, я знявся тоді (масовка!) у фільмі «Костер бессмертия» – мене потягнув туди на зйомку син Сосюри (спав під дверима, поклавши під голову смажену курку, коли ми вночі не пустили його, п'яного, в гуртожиток) – заробив троячку. Але – того дня знімався в цій сцені Олександр Вертинський, який грав якогось засушеного прелата чи навіть кардинала! Одне слово, те, що я «знімався у фільмі» з самим Вертинським, її приголомшило. А фільм про Джордано Бруно вийшов слабенький.

14 жовтня, неділя

Нікуди не пішов. Читав. Уперше переживаю таку болісну й разючу річ – «Не хлебом единым» Дудінцева. Антикультівська, гостра психологічна проза. Враження, що ми напередодні нової революції. Люди мислять цілком інакше, ніж учора. Милі мої сільські хлопчики й дівчата, може, не так заклопотані атмосферою «відлиги» й дивлять-

ся на речі простіше. Я ж не перестаю дивуватися з того нового, що відчуваю нюхом, ловлю в повітрі 1956 року! Вже одне те, що діється за кордоном – Чехословаччина, Угорщина, Югославія – вселяє надію. Хіба можливий був Дудінцев два роки тому? Навіть рік тому!

З іншої опери, але: сильне враження одержав від «Мойсея» Франка. Можу порівняти це хіба з впливом шекспірових трагедій.

Від такої молитви тремтять
Земляніі основи
Тають скелі, як віск, і дрижить
Трон предвічний Єгови

23 жовтня, вівторок

Ч-чорт! Сьогодні нас – щойно! – зібрали в райкомі комсомолу, чоловік із десять від училища – і провели з нами «разьяснительную работу». В Угорщині підняла голову контрреволюція. Очолив заколот Імре Надь. Зразу по смерті Сталіна Ракоші призначив його прем'єр-міністром. Але Надь узяв круто, і за два роки Ракоші його звільнив. А в липні усунули самого Ракоші. Змінив його сталініст Гере. І от із суботи прокотилась хвиля студентських мітингів – спершу в Сегеді, потім в інших містах. «Ініціативу перехопили контрреволюціонери й під виглядом критики сталінізму вимагають Імре Надя на вождя плюс виведення радянських військ!» Сьогодні в Будапешті мітинг, понад 200 тисяч людей, – щойно по радіо виступив Ерне Гере, з погрозами. Потім – Імре Надь, заклик до спокою. Його не послухали, виникла перестрілка. Є поранені й убиті. Солдати, викликані на підмогу, переходять на бік студентів. Передали: є жертви й серед тих, хто відкрив огонь – серед угорського КаГеБе.

24 жовтня, середа

В Угорщині – кров, кров, кров. Ніхто нічого до ладу не знає, одна інформація суперечить іншій. Хоч сам туди їдь. Удень передали – натовп захопив радіокомітет – і робітники з передмістя йдуть на допомогу армії. А зараз – навпаки: «Велика частина армії зрадила, і робітники їх (зрадників?) підтримали». Будапешт в руках у повстанців?

25 жовтня, четвер

Лише й мови, що про ліхтарі, на яких вішають комуністів. Насправді ж у ніч з 24-го на 25-е в Будапешт увійшли радянські танки. Першим секретарем обрано Яноша Кадара. Імре Надь формуватиме уряд. Вимога багатопартійної системи.

26 жовтня, п'ятниця

Імре Надю вдалось умовити повсталих не вдаватись до зброї.

Через Ківерці пройшов ешелон з танками. Про Яноша Кадара уже нічого не чути. Є версія, що його вбили. За іншими чутками – вивезли до Москви.

В поїздах – зачохлена зброя. На платформі – червоний прапор і портрет Сталіна. Ось тобі й маєш! Тональність райкомівців – ми їм допоможемо! Недодушили угорських фашистів під час війни – додушимо тепер!

В Луцьку – у пропагандистів – «Дудінцев» – уже лайливе слово. Провінція – Вандея. Так було й буде. Ворожнеча прихована, ненависть потаєна – небезпечніші за явні. Історія рубить одні вузли і в'яже інші.

Листопад

Два дні пропустив, застуда – лікувався в Луцьку, і ми добре поговорили з мамою.

А було про що.

Те, що почалось і триває в Угорщині, перетравити важко. Радіо називає повстання контрреволюцією, спробою повернути режим Хорті. Але ж розстрілюють робітників і селян! Не знаю, чи вірити, але танкова колона пішла на дітей і жінок! Вони що, всі були контрреволюціонери? Бентежить і те, що сказав один хлопчина – звідти, він уже тут, вдома, легко поранений: «Там проти нас маса народу! І всі кричать – геть сталінізм!» Перші жертви повсталих були – НКВД, сталіністи, стукачі...

Ось як воно йшло (якщо мої тези вірні). Яноша Кадара обрали секретарем ЦК. Прем'єр-міністр – Надь, який увів в уряд кількох реформаторів. Із 24-го Надя в нас почали паплюжити – бо він оголосив про вихід Угорщини з Варшавського договору. Ясно – це вже «загроза соціалізму». Домовились, що 28 жовтня радянські війська припинять військові дії. Але 3 листопада всю угорську делегацію арештовують разом із міністром оборони – безпосередньо у військовій частині. Наступного дня танки пішли на Будапешт (там і та колона, яку намагались перепинити жінки й діти). Після чого уряд очолив сам Кадар, заявивши, що він особисто запросив радянські війська. Битва за Будапешт тривала три дні, десятки тисяч убитих. В тому числі й з радянського боку – проти танків вийшла угорська армія, вся країна в барикадах і сутичках.

Як це назвати?

Надь заховався в югославській амбасаді. Зараз його там уже нема й невідомо, де він. Найстрашніше – розповів той хлопець – запеклі вуличні бої. В окупантів жбурляли пляшки з бензином, з балконів – важкі вазони з квітами на солдатські голови, ті ж барикади.

У нас це називають темно – «венгерскими событиями».

Страшно за Людину. Мені 18, я міг би бути там. І що я робив би, не знаю...

Ясно, що це наслідок доповіді Хрущова. Кадар учора назвав Ракоші-Гере «сталінською клікою». Проти кліки народ і повстав.

Одне важливе: досі всі лаяли Сталіна. Як символ. Сьогодні з'явився новий термін – «сталінізм». Проте декому не хочеться, щоб це звучало схоже на «марксизм», на «ленінізм» – тому слід говорити – «сталінщина». Ми ж, мовляв, не кажемо «берієвізм» – тільки «берііївщина? Забагато, мовляв, честі.

Як на мене, не в цьому суть. «Сталінщина» – тільки практика, тобто частина проблеми, тоді як «сталінізм» – ще й теорія, – світогляд, напрям, різновид «казарменного соціалізму». Саме проти «сталінізму» й повстала Угорщина.

Цивілізований світ мав би здригнутися від цих злодіянь нащадків Сталіна! Але тут Москві бог чи диявол послали в подарунок Суецьку кризу. «Англо-франко-ізраїльська агресія проти Єгипту» перекрила для світової громадськості все! Ніякого іншого резонансу! І що там діється в Угорщині – можна тільки здогадуватись. Бо що може там діятись – під дулами танків? «Контрреволюціонери», пише «Правда», втекли (їх не могло бути багато). А простий люд куди втече?

Від соціалізму не втечеш.

25 листопада, неділя

Наші верхи знову доводять, що під виглядом демократазації сталінізму – хотіли взяти гору праві, крайні праві, вожді яких – князь Естергазі і Міндсенті («фашисти»). А Кадар, мовляв, діяв у традиціях Бели Куна, одного з авторів ідеї червоного терору, комуніста-садиста...

Кун, Ракоші, Гере – люди Сталіна. Але тоді Янош Кадар – нова хвиля? Хто ж тоді Імре Надь? І де він? Головоломка.

І як міг усе це допустити Хрущов, який сам потягнув за ниточку? Чи доповідь – це один Хрущов, а «венгерские события» – інший?

30 листопада, п'ятниця

Щойно записую про велику біду. У Москві поховали Олександра Довженка. Смерть вибирає кращих. З його фільмів я бачив тільки «Землю» й «Щорса». «Земля» мене потрясла.

Моровий рік: Фадеєв, Брехт, тепер – Довженко. Серце не витримало. Він хотів повернутись на Україну; не дали.

Не маю сумніву – останнім ударом для нього стала Угорщина. Довженко був дуже вразливою людиною, й угорське жахіття не могло додати йому здоров'я.

Земля йому пухом! Трагічно – що не рідна українська.

Лають напропале Дудінцева. Майже ворог народу. Очорнитель, антирадянщик, «сгустил краски». І лають – авторитетні люди! Те, що було в «Літ. газеті» – жах! Поворот від «відлиги» до зими?

А воно й справді зима. Віхола на дворі, замітає сліди...

23 грудня 1956

Рік минув нерадісно. В інститут я знову провалився. Застрілився Фадєєв, довели Довженка. Угорські події. Суецька війна. Рік почався з доповіді Хрущова, яка все в мені перевернула. Може, через неї я і з заводу пішов. Ні, не в тому сенсі, – дещо зрозумів.

Сенсація? Виявляється, у Довженка був фільм, який заборонив Сталін. В ньому була правда про війну. Сталіну донесли; фільм спалили, а самого Довженка арештували, і врятувався він лише заступництвом Хрущова.

Коли Хрущов дезавуював Сталіна, Довженко звернувся до Хрущова з проханням відновити фільм. Хрущов відповів йому як Сталін: нізащо й ніколи – фільм націоналістичний. Після чого Довженкові заборонили знімати – він перейшов викладати в інститут.

28 грудня 1956 року

Я вражений! Виявляється, до Угорщини таке ж було в Берліні, де в придушенні «заколоту взяли участь п'ятсот танків і з десяток дивізій! А потім у Польщі! Обрали Гомулку, який теж, як усі вони, сидів у наших таборах. У Познані робітники три дні штурмували ЦК, яке теж видало наказ – чавити повсталих танками! Були розстріли, загинуло понад сто чоловіка – після чого в жовтні на пленумі їхнього ЦК безумовних сталінців потіснили умовні хрущовці.

Невже справді початок нової доби? Тоді чому тоді всі такі перелякані? Бояться головного аргументі демократії – танків?

Лесь ТАНЮК, 1956 рік
(збережено мову оригіналу)

Дипломатія конкретних справ

Дипломатична робота в уявленнях пересічного громадянина — це щось утаємлене, закрите від загалу броньованими дверми та ґратами на вікнах або суцільне свято: прийняття, фуршети, коктейлі. Колись, ще за СРСР, мене переконувала активістка Товариства української культури Угорщини в тому, що всі дипломати — «кадебісти».

Звернемося до класики. Українська дипломатична енциклопедія визначає, що дипломатія — офіційна діяльність глав держав і глав урядів, відомств закордонних справ, закордонних представництв та інших органів зовнішніх зносин з реалізацій цілей і завдань зовнішньої політики держави, а також захисту прав та інтересів держави, її установ і громадян за кордоном.

Реалізація всіх цих завдань вимагає від кожного дипломата високого професіоналізму, самовіддачі та патріотизму. Дипломатична робота — це тяжкий, рутинний і часто невдячний труд.

Розглянемо найвідповідальнішу діяльність посольства, а саме візити на найвищому рівні, що є найбільшою формою міжнародного спілкування. У ході візитів узгоджуються і вирішуються широкомасштабні зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні ініціативи, розробляються конкретні шляхи подальшого розвитку відносин і поступального руху.

Підготовка візиту на найвищому рівні — це досить складна й копітка робота. Потрібно підготувати та погодити з приймаючою стороною програму візиту, забезпечити матеріали для проведення переговорів: інформаційно-аналітичні матеріали, тези для бесіди, погоджені з приймаючою стороною тексти угод, програма для дружини високого гостя. Практично кілька місяців усі співробітники посольства працюють на такий візит. І якщо щось буде негаразд, посла можуть зняти із займаної посади.

Звичайно, дипломатична робота у країні перебування — це й безліч інших не менш важливих завдань, які покладаються державою на дипломатичні представництва та їхніх співробітників. І тут виникає проблема затягування у вир повсякденних турбот і проблем. Кожний день посла насичений зустрічами, бесідами, різноманітними заходами. Роботи багато, а проаналізуєш у кінці місяця, що зробив, і виявляється, що сухий залишок мізерний. Термін перебування за кордоном швидко плине, і що зостається після тебе у двосторонніх відносинах, які конкретні справи ти зробив для своєї країни та для країни перебування? На ці запитання повинен дати відповідь кожний посол після завершення своєї каденції.

Тому, коли вдруге мені випала доля працювати послом у Будапешті, вирішив, що мушу скласти чіткий план реалізації конкретних справ в Угорщині.

Розпочав із встановлення пам'ятника Т.Г. Шевченку в Будапешті. У березні 2005 р. я прибув до цього міста в якості Надзвичайного і Повноважного Посла України в Угорщині. У перші дні зустрівся з Ярославою Хортяні, яка на той час була головою Товариства культури українців Угорщини. Рішення знайшлося дуже просте — встановити пам'ятник Тарасу Шевченку у дворі посольства. І оскільки це українська територія, то жодних дозволів угорської влади не було потрібно. Угорці з радістю сприйняли цю пропозицію, підтримала її і Ярослава.

Я звернувся до друга – ректора Львівської національної академії мистецтв А.А. Бокотея з проханням знайти скульптора, який зробив би достойну скульптуру. Андрій запропонував на цю роль професора академії Івана Микитюка.

Іван приїхав до Будапешта, жив у мене дома та ліпив кілька варіантів пам'ятника з пластиліну. З місцем ми визначилися, це був невеликий скверик на вулиці Головна, біля МЗС Угорщини та греко-католицької церкви, куди ходить молитися українська громада. Ми порадилися з Іваном і вирішили, що найкраще зробити скульптуру сидячою. Наступного дня скульптура в пластиліні була готова. Увечері ми її показали Ярославі і вона також цю ідею підтримала.

Тепер треба було віднайти кошти на виготовлення пам'ятника з бронзи, на оплату архітектурного проекту, отримати дозволи від органу самоврядування другого району Будапешту та відповідних структур мерії міста. З коштами допомогло керівництво Індустріального союзу Донбасу. Угорські друзі порекомендували ливарню Йожефа Сабо, яка є провідною в цій галузі в Угорщині. За кілька днів приїхав Микитюк, отримав прямо на заводі майстерню, глину та кімнату в готелі недалеко від ливарні. Працював Іван день і ніч та трохи більше, тому за місяць скульптура у глині була завершена. Ми покликали представників спеціальної мистецької комісії мерії міста. Вони були здивовані, що скульптор за короткий проміжок часу зробив таку величезну роботу, а потім з невеличкими зауваженнями дали добро на переведення скульптури у бронзу.

Допомогло й те, що саме в цей час у Будапешті перебували президент Національної академії мистецтв

України А.В. Чебикін і ректор Львівської академії мистецтв А.А. Бокотей. Вони оглянули скульптуру разом із угорськими фахівцями і ухвалили колегіальне рішення.

Далі виникло питання постаменту під скульптуру. У мене склалися дружні відносини з Анатолієм Повзиком, директором і власником заводу з виготовлення виробів із мармуру та граніту містечка Белічі, що під Києвом. Отже, постамент було виготовлено з житомирського лабрадориту і доставлено до Будапешта. Решта було справою техніки.

11 липня 2007 р. Президентом України В. Ющенком і Президентом Угорщини Л. Шойомом було відкрито пам'ятник видатному українському поету Тарасу Григоровичу Шевченку.

Після урочистого відкриття В.А. Ющенко сказав мені, що це дійсно один із кращих пам'ятників Великому Кобзарю у Європі.

Ось як про цю подію було написано в часопису ТУКУ «Громада»: «...подружжя Ющенків разом з угорським президентом Ласлом Шойомом та його дружиною взяли участь у церемонії відкриття пам'ятника українському поету Тарасу Шевченку в Будапешті».

Уже потім, через кілька років, Я. Хортяні та керівництво ТУКУ домоглися того, що влада Будапешта назвала площу, на якій встановлено пам'ятник, іменем Т.Г. Шевченка.

Наступною величезною справою, яку нам вдалося реалізувати, було спорудження в місті Брянка Луганської області меморіалу військовополоненим та інтернованим громадянам Угорщини, які загинули в таборах НКВС протягом 1944-1950 років. Історія ця розпочиналася так. Під час підготовки до державного візиту президента В.А. Ющенка (липень 2007 р.) я запропонував угорцям підписати Декларацію під назвою «Спільна Європа – спільна пам'ять». Справа у тому, що В.А. Ющенко мав передати угорцям засекречені КДБ списки військовополонених та інтернованих громадян Угорщини, які загинули в таборах НКВС протягом 1944-1950 років на території України, та місця їх захоронень. У декларації було зазначено: «Пройшло трохи більше 60 років після закінчення Другої світової війни, в якій Європа зазнала найбільших втрат. За цей час виросло багато поколінь, докорінно змінилася політична карта світу.

На Європейському континенті, який двічі став ареною початку світових воєн, вже більше півстоліття панує мир. Цей значний результат був би неможливим без Європейського Союзу, а також без демократичних перетворень у країнах, які залишилися поза межами Співтовариства, але духовно та історично є частиною Європи.

Сьогодні, коли в Європі проходять масштабні інтеграційні процеси, нам потрібно в дусі ідеї порозуміння і примирення піклуватися в усьому світі про збереження пам'яті загиблих, про догляд їх могил. Наша декларація закликає віддавати почесті жертвам війни, визначити місця їх поховань, доглядати та охороняти пам'ятні знаки на їх могилах.

Ми погодились разом брати участь у з'ясуванні загиблих на території України угорських жертв та українських — на території Угорщини, виявленні місць їх поховань, гідному увічненні їх пам'яті. Це наш обов'язок, який одночасно сприяє поглибленню єднання народів Європи, зміцненню спільної пам'яті.

На наше переконання, основою успішного розвитку Європи є спільність цінностей, до яких належить пам'ять про загиблих, яку шануємо у взаємній повазі».

Угорці запропонували назву «Спільна пам'ять в ім'я майбутніх поколінь». Ми погодилися і декларація була підписана в місті Будапешт 10 липня 2007 р. президентами обох країн.

Я вивчив список місць, де були угорські поховання, і зупинився на містечку Брянка Луганської області. По-перше, там було найбільше поховано угорців — 494 особи, по-друге, це була моя рідна область і за декілька кілометрів розташований Алчевський металургійний комбінат, який надав велику допомогу в спорудженні цього меморіалу.

Робота була дуже складною. Потрібно було збудувати три кілометри дороги до меморіалу, спланувати майданчик, виконати всі будівельні роботи, виготовити та встановити сам пам'ятник та гранітні плити із іменами загиблих.

Проект меморіалу розробив Угорський військово-історичний інститут, пам'ятник і гранітні плити знову допоміг виготовити Анатолій Повзик, усі будівельні роботи були виконані Алчевським металургійним заводом, а дорогу побудувала місцева влада. Увесь процес створення меморіалу ускладнювався тим, що терміни його завершення не давали часу на розкачку. Планувалося, що меморіал відкриють два президенти в березні під час державного візиту Л. Шойома в Україну. Люди працювали взимку при 15-градусному морозі, але вже на початку березня 2008 р. все було готово.

І знову розпочалися непорозуміння. Угорці запропонували перенести візит президента на липень 2008 року. Звичайно, ми погодилися. Але і в липні Президент Угорщини з невідомих мені причин не погодився їхати у Брянку. Я почувався дуже незручно перед земляками. І єдине, що міг зробити, — це домовитися з Ю.І. Єхануровим, який на той час був Міністром оборони

України, що він разом зі своїм угорським колегою відкриє меморіал.

Так, 7 листопада 2008 р. в ході дводенного візиту Міністра оборони Угорської Республіки І. Секереша в Україну угорський міністр разом зі своїм українським колегою відкрили в м. Брянка Луганської області пам'ятний знак військовополоненим та інтернованим громадянам Угорщини, які загинули в таборах НКВС на території України протягом 1944-1950 років.

У своїй промові на церемонії відкриття угорський міністр зауважив, що з часу підписання між Україною та Угорщиною в 1996 р. міжурядової Угоди стосовно взаємного догляду за військовими кладовищами угорські військові могили в Україні стали відчутно доглянутішими, а поруч із ними встановлено пам'ятники, яких раніше не вистачало. Як вказав міністр, відомо, що в Україні на 372 кладовищах, де поховані військовополонені, спочивають останки 13819 угорців.

На думку Ю. Єханурова, починання, подібні брянківському, дуже важливі з точки зору відносин між двома країнами. При цьому український міністр зауважив, що про трагічне минуле обов'язково треба згадувати, щоб воно ніколи не повторилося.

У розвиток положень зазначеної декларації завдяки зусиллям Посольства 25 липня 2009 р. вперше в новітній історії Угорщини в населеному пункті Вор'юлопош Ніртелекського міського органу самоврядування на місці колишнього накопичувального табору, де в 1939 р. перебували понад

300 патріотів Карпатської України, відкрито пам'ятну дошку січовим стрільцям.

У продовження реалізації положень декларації в селі Дерцен Мукачівського району Закарпатської області завершено роботи з будівництва Центрального інтернаціонального кладовища військовослужбовців, партизанів та осіб, інтернованих під час військових дій, яке названо меморіальним парком «Примирення за спільну Європу». Воно становить собою меморіальний пагорб і хрест. Відкриття має відбутися незабаром.

Наступною справою, що залишиться на роки символом українсько-угорської дружби, стало відкриття в Будапешті пам'ятного знаку жертвам Голодомору 1932-33 років в Україні. Угорщина була першою країною у Європі, яка ще в листопаді 2003 р. визнала його в Парламенті Геноцидом українського народу. Ідея встановити в центрі Будапешта такий пам'ятний знак належала мені та Ярославі Хортяні. Місце ми визначили одразу — площа Шандора Петефі в самому центрі Пешта, поруч із пам'ятним хрестом жертвам вірменського геноциду 1915 р. та пам'ятним знаком жертвам громадянської війни в Греції 1947 року.

Було й кілька пропозицій українських скульпторів щодо пам'ятного знаку, але всі вони у своїй основі мали хрест. Тому я запропонував ідею свічки, оплетеної терновим вінком. Намалював ескіз і направив його до Національної Академії мистецтв у Львові. І вже за кілька тижнів завідувач кафедри художнього скла О. Звір виконав у матеріалі ескіз пам'ятного знаку, який і було запущено у виробництво. Далі залишалося погодити з угорцями відповідні дозволи. Хочу підкреслити, що величезну роботу провів перший секретар посольства Іштван Балог. Він налагодив контакти з мерією міста, керівництвом п'ятого району Будапешта, де ми планували встановити пам'ятник. На першій же зустрічі з полгармештером (мером) району отримали підтримку цього проекту.

Уже 17 грудня 2008 р. на площі Петефі в Будапешті Посольством України в Угорщині спільно з Державним органом самоврядування українців Угорщини і Товариством української культури Угорщини було проведено урочисте освячення місця, де планувалося встановити пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932-33 років в Україні.

Ось як повідомляв про цю подію часопис українців Угорщини «Громада»: «На постамент пам'ятного знаку Послом України в УР Д. Ткачем та Головою Державного органу самоврядування українців Угорщини Я. Хортяні була встановлена керамічна плита, на якій українською і угорською мовами викарбовано напис: «На цьому місці буде встановлено Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932-33 років в Україні з нагоди вшанування 75-ї річниці трагедії українського народу».

Потім була весна наступного року, візит Президента України та урочисте відкриття. Краще від мене цю подію описав мій друг кореспондент Укрінформу Степан Ваш: «29 квітня 2009 року Президент України Віктор Ющенко взяв участь в урочистому відкритті у Будапешті пам'ятника жертвам Голодомору 1932-33 років в Україні, що постав у самому центрі Будапешта — на майдані Шандора Петефі на лівому березі Дунаю. На церемонії також були присутні представники парламенту та політичних партій Угорщини, місцевої влади Будапешта, державного та місцевих органів самоврядування українців Угорщини, члени Товариства української культури в Угорщині».

Ще однією справою, яку мені вдалося реалізувати, було встановлення пам'ятника Шандору Петефі в місті Києві. Місцем визначили сквер по вулиці Воровського в Шевченків-

ському районі. У лютому 2009 р. посольство організувало поїздку до Києва делегації Будапештської мерії (до складу якої входив, зокрема, й архітектор), яка у ході свого візиту оглянула та схвалила запропоноване українською стороною місце встановлення пам'ятника.

Угорська сторона досить оперативно розробила архітектурний план і виготовила бюст і постамент. Київська столична влада запевнила угорців, що відкриття відбудеться в травні 2009 року. Однак через те, що необхідна документація на рівні міста не була остаточно узгоджена, заплановані урочистості довелося відкласти.

Але головне те, що 12 грудня 2009 р. в Києві відбулося відкриття пам'ятника видатному угорському поетові й революціонеру Шандору Петефі. На це свято зібралися представники угорської громади Києва. Тут сьогодні збирається угорська громада, аби відзначити угорські національні свята, покладають квіти урядові й громадські делегації з Угорщини. З правого боку пам'ятника викарбувано назви організацій, що сприяли його встановленню, є там і посольство України в Угорщині.

Такі конкретні справи нам вдалося зробити за час моєї роботи в Будапешті. Час плине і багато що забувається.

Можливо, мій приклад спонукає колишніх колег-послів розповісти про свої здобутки в країні перебування.

Дмитро ТКАЧ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

За мир і чисте довкілля

Близько 30 молодих дерев з'явилося в столичному ботанічному саду. Новий сквер висадили дипломати посольств Болгарії, В'єтнаму, Індії, Іраку, Румунії та інших країн, які працюють у Києві. Цією акцією вони продемонстрували своє ставлення до проблем охорони довкілля та збереження миру на землі. Зокрема, як пояснив Надзвичайний і Повноважний Посол Іраку в Україні Шорш Халід Саід, для нього це дуже болюче питання, оскільки його країна постраждала від багатьох воєн.

Дружина Посла Індії в Україні Анаміка Бхарті розповіла, що на батьківщині виростила цілий сад, у якому нараховується понад сотня фруктових дерев — манго, лимон та інші.

Надзвичайний і Повноважний Посол Румунії Корнел Іонеску, коментуючи мету акції, зазначив, що зусилля людей повинні бути спрямовані на збереження миру і стабільності в наших країнах. І цей сквер символізує саме такі зусилля.

На фото: за роботою Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Нгуєн Мінь Чі.

***

У київському парку «Відрадний» закладено алею українсько-грузинської дружби. 21 дерево ліщини висаджено в пам'ять про учасників мирного протесту, які загинули під час розгону багатотисячної демонстрації у Тбілісі 9 квітня 1989 року. «Ми відкриваємо алею українсько-грузинської дружби на згадку про молодих беззахисних людей, які першими повстали проти тоталітарного режиму. Історично наші народи дуже близькі та дружні. Одна зі спільних рис, які нас об'єднують, – це волелюбність. Адже лише вільні люди можуть досягати успіху», – сказав Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні Михаїл Уклеба. В акції взяли участь керівники Солом'янської районної державної адміністрації, представники грузинської діаспори, школярі та мешканці району. Алея поступово буде поповнюватися новими деревами.

***

В Ізраїлі почали висаджувати «Ліс України». Територія насаджень складе 120 гектарів. Це – перший ліс в Ізраїлі, присвячений іншій державі.

VI Всеукраїнський фестиваль писанок

На Софійській площі 23 квітня відбулося відкриття «VI Всеукраїнського фестивалю писанок». Надзвичайні і Повноважні Посли Індії, Куби, Македонії, Пакистану, Туркменістану, Узбекистану, Японії та генеральний секретар ГУАМ, директор Офісу зв'язку НАТО з родинами та Надзвичайні і Повноважні Посли Аргентини, Індонезії Молдови, Португалії, Сербії, представники ДП «ГДІП» взяли участь у фестивалі, у рамках якого відбулася презентація арт-перфомансу «Авторська писанка» з 374 писанок, розмальованих художниками України. У рамках заходу було представлено виставку традиційної та сучасної паски, зелену фотозону; зону дитячих розваг і Великодній ярмарок. Майстер-писанкар Микола Гончарук допоміг Надзвичайним і Повноважним Послам створити власну писанку, що справило на учасників незабутнє враження.

Директор Офісу зв'язку НАТО Олександр Вінніков з родиною

Тимчасовий Повірений у справах Аргентини в Україні Херман Домінгес

Консул, заступник глави місії Посольства Данії в Україні Каріна Мюлен

Надзвичайний і Повноважний Посол Пакистану в Україні Атар Абасс з дружиною

Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні Шігекі Сумі з дружиною

Толока на Трухановому острові

Небайдужі працівники Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв 23 квітня влаштували генеральне прибирання Труханового острова. Варто зазначити, що під час толоки прибрали від побутових відходів понад 6 гектарів території. У заході взяв участь 251 працівник з чотирьох дирекцій ДП «ГДІП». Також у толоці було задіяно техніку дирекції «Автоцентр», а саме: МАЗ (самоскид), 2 автомобілі ГАЗ (самоскид), 2 автонавантажувачі та 5 вантажно-пасажирських машин. Загалом виконано прибирання сміття, підмітання садових доріжок, розкидання ґрунту, обкопування кущів, дерев і квітів. З території острова було вивезено 12 вантажівок сміття.

Після прибирання задоволеними залишилися всі, хто долучився до ініціативи. Своїми діями ми повертаємо Києву його неповторне обличчя.

Архітектура адміністративного Печерська

Печерськ... Скільки легенд і пам'ятних подій пов'язано з цим місцем та його будівлями! Природно, що пішохідна екскурсія «Архітектура адміністративного Печерська» є популярною серед представників дипломатичного корпусу, які працюють в Україні.

Працівники дирекції «Дипсервіс» 9 квітня провели її для чергової групи, до якої входили Повноважний Міністр Посольства Литви з дружиною та співробітники Представництв ЄС і ООН. Екскурсанти ознайомилися з історією та архітектурою елітного району, оглянули його адміністративні будівлі.

Особливий інтерес дипломатів викликала перлина старовинних Липок – історичної місцевості, яка отримала цю назву від липової алеї, висадженої тут у середині XVIII ст., – споруда неперевершеної краси «Будинок з химерами». Співробітники іноземних представництв залишилися в захваті від його інтер'єрів і вишуканих прикрас, а також із надзвичайною цікавістю прослухали розповідь про життя й творчий шлях автора цього архітектурного шедевра, геніального зодчого Владислава Городецького.

За інформацією ГДІП

